

**ΚΕΙΜΕΝΑ  
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ  
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ**

**Τεύχος Α΄**

**Α΄ ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ**

**3ος τόμος**

**Υπεύθυνος για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο  
Κώστας Μπαλάσκας, Σύμβουλος Π. Ι.**

**Επιμέλεια Έκδοσης  
Πολυτίμη Γκέκα**

**Επιμέλεια εξωφύλλου: Βάσω Αβραμοπούλου**

**Εικόνα εξωφύλλου:  
Νίκος Χατζηκυριάκος – Γκίκας (1906–1994),  
Μάντρες στην Ύδρα**

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ  
ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

***Ομάδα Εργασίας Υπουργείου Παιδείας, Δια Βίου  
Μάθησης και Θρησκευμάτων***

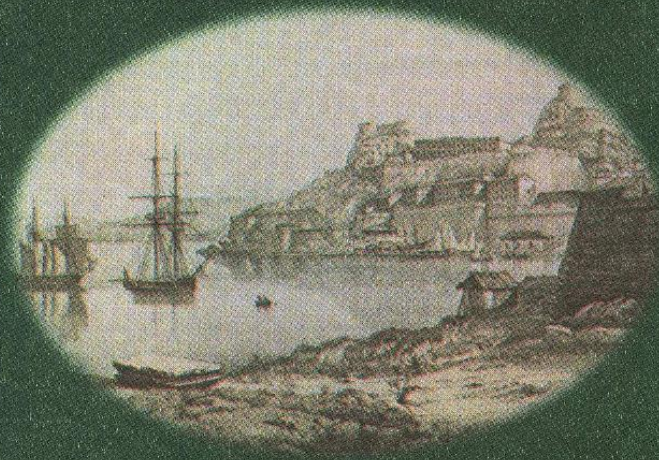
**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,  
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ  
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ  
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**ΚΕΙΜΕΝΑ  
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ  
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ**

**Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ  
Δ. ΚΑΡΒΕΛΗΣ  
Χ. ΜΗΛΙΩΝΗΣ  
Κ. ΜΠΑΛΑΣΚΑΣ  
Γ. ΠΑΓΑΝΟΣ  
Γ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ**



# ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΗ ΣΧΟΛΗ



Ανδρέας Κάλβος  
Διονύσιος Σολωμός  
Ιάκωβος Πολυλάς  
Γεράσιμος Μαρκοράς  
Ανδρέας Λασκαράτος  
Λορέντζος Μαβίλης  
Αριστοτέλης Βαλαωρίτης

**Τ**α Επτάνησα ή Ιόνια νησιά από το 1204 είχαν περιέλθει στην κυριαρχία των Ενετών που τα οργάνωσαν κατά το δικό τους φεουδαρχικό σύστημα και τα διατήρησαν ως τους ναπολεόντειους χρόνους. Το 1797, με τη συνθήκη του Καμποφόρμιο, έφτασε στα Ιόνια νησιά ο γαλλικός στόλος και κατέλυσε το φεουδαρχικό κάθεστώς. Οι κάτοικοι υποδέχτηκαν τους δημοκρατικούς Γάλλους του Ναπολέοντα σαν ελευθερωτές όχι μόνο από την κυριαρχία των Ενετών, αλλά και από την κατάπνιση και την τυραννία των «ευγενών», εναντίον των οποίων είχαν γίνει κατά καιρούς λαϊκές εξεγέρσεις, όπως το ρεμπελιό των ποπολάρων στη Ζάκυνθο (1628), στάσεις στην Κέρκυρα (1640), στα Κύθηρα (1780) και άλλες μικρότερες. Με την άφιξη των Γάλλων ο λαός της Ζακύνθου έκαψε το Λίμπρο ντ' όρο<sup>1</sup> στην πλατεία, ενώ ο Αντώνιος Μαρτελάος έγραφε:

Δεν μπορεί ανθρώπου γλώσσα  
να ειπεί τι συμφορές  
εγεννούσαν των αρχόντων  
οι κλεψιές κι οι αδικίες...

Την επόμενη χρονιά όμως (1798) τα νησιά πέρασαν στους Ρώσους και το 1800 ιδρύθηκε η Ιόνιος Πολιτεία κάτω από την επικυριαρχία της Υψηλής Πύλης. Το 1807 επιστρέφουν οι Γάλλοι. Από το 1815, με τη συνθήκη της Βιέννης, τα νησιά περιήλθαν στην «προστασία»

---

**1. Χρυσή Βίβλος:** βιβλίο που περιέχει τα ονόματα των ευγενών.

της Αγγλίας, όπου παρέμειναν ως το 1864, οπότε ενσωματώθηκαν, ύστερα από σκληρούς αγώνες, στον εθνικό κορμό.

Η μακρόχρονη επαφή με τη Δύση, η απουσία τουρκικού ζυγού<sup>2</sup>, η οικονομική ανάπτυξη των νησιών και η ειρηνική διαβίωση των κατοίκων αποτέλεσαν ευνοϊκές συνθήκες για την καλλιέργεια των γραμμάτων και της τέχνης, ώστε τα Επτάνησα να γίνουν το πιο αξιόλογο πνευματικό κέντρο που επηρέασε σημαντικά το νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Το 1824 ιδρύεται στην Κέρκυρα το πρώτο ελληνικό ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα, η Ιόνιος Ακαδημία, με πρωτοβουλία του φιλέλληνα Άγγλου αρμοστή λόρδου Γκίλφορντ. Σ' αυτό δίδαξαν επιφανείς λόγιοι της εποχής, ανάμεσα στους οποίους και ο ποιητής Ανδρέας Κάλβος. Στα Ιόνια νησιά καλλιεργήθηκαν και αναπτύχθηκαν πολύ η μουσική και η ζωγραφική.

Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η λογοτεχνική παραγωγή των Επτανήσων που άρχισε στα τέλη του ΙΗ΄ αιώνα, κορυφώθηκε στα χρόνια της ακμής του Σολωμού και συνεχίστηκε ως τις αρχές του αιώνα μας. Στο διάστημα αυτό αναπτύχθηκε κυρίως η ποίηση, λυρική και σατιρική, αλλά και άλλα λογοτεχνικά είδη: κριτικό δοκίμιο, μεταφράσεις, θέατρο. Οι ποιητές που εμφανίστηκαν δεν είχαν ούτε την ίδια άποψη για την ποίηση ούτε την ίδια τεχνοτροπία. Μερικούς μάλιστα, όπως π.χ. το Σολωμό και τον Κάλβο, τους χωρίζουν μεγάλες

---

**2. Οι Τούρκοι στα Επτάνησα εμφανίστηκαν το 1497. Ερήμωσαν τη Ζάκυνθο και κατέλαβαν την Κεφαλλονιά, αλλά για λίγο χρονικό διάστημα. Περισσότερο έμειναν στη Λευκάδα. Η πρόσκαιρη παρουσία τους δεν επηρεάζει την πολιτιστική εξέλιξη των νησιών.**

διαφορές. Παρά τις διαφορές όμως υπάρχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά στο περιεχόμενο ή και στη μορφή της ποίησης των Επτανησίων, που μας επιτρέπουν να μιλούμε για μια ιδιαίτερη «σχολή», την Επτανησιακή, όπου το τοπικό στοιχείο εκφράστηκε με δικό του τρόπο, αφού διασταυρώθηκε γόνιμα με τις παρακάτω επιδράσεις: α) της ιταλικής και γενικότερα της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, β) της κρητικής λογοτεχνίας (είναι γνωστό ότι μετά την πτώση της Κρήτης το 1669 πολλοί Κρητικοί κατέφυγαν στα Επτάνησα μεταφέροντας και τα πολιτιστικά στοιχεία της ζωής τους), γ) του δημοτικού τραγουδιού και δ) του ποιητικού έργου του Βηλαρά και του Χριστόπουλου. Τα κοινά εξάλλου χαρακτηριστικά της ποιητικής έκφρασης των Επτανησίων συνοψίζονται, όπως είχε επισημάνει ήδη ο Παλαμάς, στη λατρεία της θρησκείας, της πατρίδας και της γυναίκας. Σ' αυτές θα πρέπει να προστεθεί και η λατρεία της φύσης. Ως προς τη μορφή θα πρέπει να σημειώσουμε προπαντός την προσήλωση των Επτανησίων στη δημοτική γλώσσα.

Την Επτανησιακή Σχολή την εγκαινιάζουν ορισμένοι ποιητές που έζησαν κυρίως στη Ζάκυνθο από τα μέσα του ΙΗ΄ ως τις αρχές του ΙΘ΄ αιώνα. Παίρνοντας το Σολωμό ως κέντρο, τους ποιητές αυτούς τους ονομάζουμε προσολωμικούς. Ο πιο αντιπροσωπευτικός από τους προσολωμικούς ποιητές είναι ο Αντώνιος Μαρτελάος (1754-1819). Φλογερός πατριώτης, δημοκρατικός, δάσκαλος του Φόσκολου<sup>1</sup> και ίσως του Σολωμού,

---

**1. Ο Ούγος Φόσκολος (1778-1827) γεννήθηκε στη Ζάκυνθο, όπου έζησε τα πρώτα χρόνια του. Ύστερα πήγε στην Ιταλία, έγραψε στα ιταλικά και αναδείχθηκε σε μεγάλο ποιητή, που διακρίθηκε παράλληλα και για τους φιλελεύθερους αγώνες του.**

μυημένος στη Φιλική Εταιρεία, με φιλελεύθερες ιδέες, στάθηκε το αντίστοιχο του Ρήγα στα Επτάνησα. Ιδεολογικός αντίπαλος του ο Νικόλαος Κουτούζης (1746-1813;), ιδιόρρυθμος άνθρωπος, ποιητής με σατιρική φλέβα, αγιογράφος και αργότερα κληρικός. Σημειώνουμε ακόμη το Θωμά Δανελάκη, τον Ανδρέα Σίγουρο και το Νικ. Κούρτσολα.

Οι προσολωμικοί με το έργο τους ετοίμασαν το έδαφος για να εμφανιστούν αργότερα, στα χρόνια της Επανάστασης, δυο κορυφαίες ποιητικές φυσιογνωμίες, όχι μόνο της Επτανησιακής, αλλά και ολόκληρης της νεοελληνικής ποίησης: Ο Διονύσιος Σολωμός (1798-1857) και ο Ανδρέας Κάλβος (1792-1869). Και οι δύο εμπνέονται από τον αγώνα της Εθνεγερσίας. Ο Σολωμός, προσηλωμένος στην ιδέα της τελειότητας και επιδιώκοντας την απόλυτη ταύτιση των ποιητικών του συλλήψεων με την εκφραστική τους απόδοση, μας άφησε τελικά έργο αποσπασματικό, αλλά με τέτοια ποιότητα και καθαρότητα ποιητικού λόγου, που δίκαια κατέχει την πρώτη θέση στη νεοελληνική ποίηση. Ο Κάλβος (1792-1869), αυστηρός και μοναχικός, με ποιητικό έργο που περιλαμβάνει μόνο είκοσι ποιήματα (ωδές) αφιερωμένα σχεδόν αποκλειστικά στον Αγώνα, δυσπρόσιτος και άγνωστος, καθιερώθηκε είκοσι χρόνια μετά το θάνατο του. Προσηλωμένος στην ιδέα της πατρίδας και της αρετής, ύμνησε τον αγώνα με υψηλό και σοβαρό τόνο, με τολμηρές και μεγαλόπρεπες εικόνες και με εντελώς προσωπικό ύφος. Ο Κάλβος τυπικά μόνο εντάσσεται στην Επτανησιακή Σχολή.

Μεταγενέστερος στην Επτανησιακή Σχολή, είναι ο Λευκαδίτης Αριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824-1879), που παράλληλα με την ποίηση ανέπτυξε και έντονη πολιτική δράση και αγωνίστηκε για την ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα. Ρομαντικός και αυθόρμητος με χειμαρ-

ρώδη και συχνά πομπώδη λόγο απέδωσε σε πλατιές επικοινωνιακές συνθέσεις κατορθώματα αγωνιστών αναπλάθοντας την ηρωική ατμόσφαιρα του Αγώνα. Ιδιότυπη πνευματική παρουσία είναι και ο Κεφαλλονίτης Ανδρέας Λασκαράτος (1811-1901), ποιητής και πεζογράφος με γνήσια σατιρική φλέβα, που χρησιμοποίησε τη δηκτική και πνευματώδη σάτιρα του, για να διορθώσει την κοινωνία της εποχής του στηλιτεύοντας την ψευτιά, την υποκρισία, τη διαφθορά των ηθών και τις οπισθοδρομικές αντιλήψεις.

Στην Επτανησιακή Σχολή ανήκει και μια πλειάδα ποιητών που επηρεάζονται άμεσα από το Σολωμό, τον έχουν ως πρότυπο και βαδίζουν στα ίχνη του. Είναι οι σολωμικοί, αυτοί που είναι περίπου σύγχρονοι με τον Σολωμό, και οι μετασολωμικοί, δηλαδή οι μεταγενέστεροί του. Στους πρώτους ανήκουν ο Γεώργιος Τερτσέτης (1800-1874), που περισσότερο από ποιητής έμεινε γνωστός ως άνθρωπος ακέραιος με υψηλό ήθος και εντιμότητα, ο Αντώνιος Μάτεσης (1794-1873), περισσότερο γνωστός ως θεατρικός συγγραφέας, ο Ιούλιος Τυπάλδος (1814-1883), ένας από τους σημαντικότερους σολωμικούς ποιητές, που άφησε μικρό σε όγκο έργο, ο Ιάκωβος Πολυλάς (1825-1896), φωτισμένη και πολύπλευρη προσωπικότητα με μεγάλη μόρφωση και ποικίλη πνευματική δραστηριότητα, ο Γεράσιμος Μαρκοράς (1826-1911), ο Σπυρ. Μελισσηνός (1823-1888), ο Αντώνιος Μανούσος κ.ά. Από τους μετασολωμικούς ξεχωρίζουν ο Γεώργιος Καλοσγούρος (1853-1902), που διακρίθηκε περισσότερο ως μεταφραστής και μετέφρασε και ιταλικά ποιήματα του Σολωμού, ο Λορέντζος Μαβίλης (1860-1912), άριστος τεχνίτης του σονέτου, ποιητής και ήρωας, που έπεσε στο Δρίσκο πολεμώντας για την απελευθέρωση της Ηπείρου και άλλοι που απομακρύνονται πια από την Επτανησιακή παράδοση

και συγχωνεύονται με το κέντρο της ελληνικής πνευματικής ζωής, την Αθήνα. Αξίζει να σημειωθεί ο Μικέλης Άβλιχος (1844-1917), που διακρίθηκε ιδιαίτερα στη σατιρική ποίηση, ένα είδος που καλλιεργήθηκε πολύ στα Επτάνησα.

Από τα άλλα λογοτεχνικά είδη που καλλιέργησαν οι Επτανήσιοι, θα πρέπει να αναφερθούν ιδιαίτερα το κριτικό δοκίμιο, η μετάφραση και το θέατρο.

Με το δοκίμιο οι Επτανήσιοι ανέπτυξαν και υποστήριξαν θεωρητικά τις απόψεις τους, κυρίως σχετικά με την αξία της δημοτικής γλώσσας. Μερικές φορές αυτά τα κείμενα έχουν τη μορφή διαλόγου, κατά το πρότυπο του Σολωμού. Δοκίμια για τη γλώσσα έγραψαν όλοι σχεδόν οι Επτανήσιοι από το Σολωμό ως το Μαβίλη που, βουλευτής, αγόρευσε το 1911 στη Βουλή εξαίροντας τη δημοτική και τονίζοντας τη σημασία της για την πνευματική αναγέννηση τον τόπου. Ο κατεξοχήν κριτικός όμως της Επτανησιακής Σχολής είναι ο Ιάκωβος Πολυλάς, που με τα περίφημα «Προλεγόμενα» στην έκδοση των Ευρισκομένων του Σολωμού έγινε ο θεμελιωτής της νεοελληνικής κριτικής.

Οι Επτανήσιοι λογοτέχνες ασχολήθηκαν συστηματικά και με τη μετάφραση, μεταφράζοντας στη δημοτική έργα όχι μόνο από την αρχαία ελληνική και τη λατινική φιλολογία, αλλά και από την αγγλική, τη γερμανική, την ιταλική, ακόμα και τη σανσκριτική.

Το θέατρο στα Επτάνησα γνώρισε ξεχωριστή άνθηση. Στην πρώτη φάση του (18<sup>ος</sup> αι.) το επτανησιακό θέατρο ακολούθησε την κρητική παράδοση, δηλαδή μιμήθηκε το κρητικό θέατρο ακόμη και στη γλώσσα. Παράλληλα, τις μέρες των πανηγυριών, δίνονταν υπαίθριες λαϊκές παραστάσεις, οι λεγόμενες «Ομιλίες», με διασκευές γνωστών τραγωδιών ή μυθιστορημάτων. Στα τέλη του 18<sup>ου</sup> αι. ο Δημήτριος Γουζέλης (1774-1848)

γράφει σε καθαρά λαϊκό ιδίωμα της Ζακύνθου την κωμωδία Ο Χάσης, στην οποία διακωμωδείται ο τύπος του λεονταρή, του ψευτοπαλικαρά, που με τα λόγια παριστάνει το γενναίο, ενώ στην πραγματικότητα είναι δειλός. Στο έργο υπάρχουν και άλλοι «τύποι» (ο τεμπέλης γιος, το πονηρό θηλυκό), καθώς και πολλά κωμικά ευρήματα. Αλλά το πιο αξιόλογο έργο του επτανησιακού θεάτρου και ένα από τα πιο σημαντικά στο νεοελληνικό δραματολόγιο είναι Ο Βασιλικός του Αντώνιου Μάτση, κοινωνικό δράμα με καθαρά ελληνικό χρώμα και με περιεχόμενο που αποδίδει την επτανησιακή κοινωνία, όπως διαμορφώθηκε από το φεουδαρχικό σύστημα.

Τέλος, θα ήταν παράλειψη αν κλείναμε τη σύντομη αυτή περιδιάβαση στην Επτανησιακή Σχολή χωρίς να αναφέρουμε το αξιόλογο αυτοβιογραφικό αφήγημα της Ελισάβετ Μαρτινέγκου – Μουτζάν (1801-1832), που με απλότητα και χάρη μάς δίνει μια εικόνα για την κοινωνία της εποχής και για τη θέση της γυναίκας σ' αυτή.

### Ο Φιλόπατρις

**Η** ωδή ανήκει στη συλλογή Η Λύρα. Ο Φιλόπατρις μαζί με την ωδή Εις θάνατον είναι τα μόνα ποιήματα του Κάλβου που δεν αναφέρονται στην Ελληνική Επανάσταση. Η πρώτη ωδή είναι ένας ύμνος στην ιδιαίτερη πατρίδα του· η άλλη μια αναπόληση της πεθαμένης μητέρας του.

α'

Ω φιλτάτη πατρίς,  
ω θαυμάσια νήσος,  
Ζάκυνθε· συ μου έδωκας  
την πνοήν, και του Απόλλωνος  
τα χρυσά δώρα!

5

β'

Και συ τον ύμνον δέξου·  
εχθαίρουσιν\* οι Αθάνατοι  
την ψυχήν, και βροντάουσιν  
επί τας κεφάλας  
των αχάριστων.

10

---

Στιχ. 4-5: του Απόλλωνος τα χρυσά δώρα· τη λύρα του Απόλλωνα, το ποιητικό χάρισμα.

εχθαίρω: εχθρεύομαι, μισώ.

Στιχ. 13-15: με είδε... έθνη· εννοεί τα είκοσι χρόνια που ήταν ξενιτεμένος.

Υ'

Ποτέ δεν σε ελησμόνησα,  
ποτέ· – Και η τύχη μ' έρριψε  
μακρά από σε· με είδε  
το πέμπτον του αιώνας  
εις ξένα έθνη.

15

Δ'

Αλλά ευτυχής ή δύστηνος,  
όταν το φως επλούτει  
τα βουνά και τα κύματα,  
σε εμπρός των οφθαλμών μου  
πάντοτες είχαν.

20

Ε'

Συ, όταν τα ουράνια  
ρόδα με το αμαυρότατον  
πέπλον σκεπάζει η νύκτα,  
συ είσαι των ονείρων μου  
η χαρά μόνη.

25

ΣΤ'

Τα βήματά μου εφώτισε  
ποτέ εις την Αυσονίαν,  
γη μακαρία, ο ήλιος·  
κει καθαρός ο αέρας  
πάντα γελάει.

30

---

**Στιχ. 27: εις την Αυσονίαν·** Αυσονία ονομαζόταν αρχικά η κεντρική και αργότερα όλη η Ιταλία. Ο Κάλβος έζησε πολλά χρόνια σ' αυτή.

ζ'

Εκεί ο λαός ητύχησεν  
εκεί αι Παρνάσσαι κόραι  
χορεύουν, και το λύσιον\*  
φύλλον αυτών την λύραν  
35 κει στεφανώνει.

η'

Άγρια, μεγάλα τρέχουσι  
τα νερά της θαλάσσης,  
και ρίπτονται, και σχίζονται  
βίαια, επί τους βράχους  
40 αλβιονείους\*.

---

**Στιχ. 32: Αι Παρνάσσαι κόραι'** οι Μούσες. Οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν τον Παρνασσό ιερό όρος του Απόλλωνα και των Μουσών, οι οποίες ονομάζονταν και «Κωρύκiai νύμφαι» επειδή έμεναν στο Κωρύκιον άντρον.

**Στιχ. 33: λύσιον φύλλον** (λύσιος' αυτός που ελευθερώνει, που απολυτρώνει. Επίθετο του Βάκχου.): στολίδι από φύλλα αμπελιού και από τσαμπιά σταφυλιών που χρησιμοποιούνταν για να διακοσμούνται οι ραβδώσεις των κιόνων.

**αλβιόνειος:** από το Αλβιόν, Αγγλία.

**Στιχ. 39-40: τους βράχους αλβιονείους'** εννοεί τις βραχώδεις ακτές της Αγγλίας.

θ'

Αδειάζει επί τας όχθας  
του κλεινού Ταμησσοῦ\*,  
και δύναμιν, και δόξαν,  
και πλούτον αναρίθμητον  
το αμαλθείον.

45

ι'

Εκείτο αιόλιον φύσημα  
μ' έφερεν' οι ακτίνες  
μ' έθρεψαν, μ' εθεράπευσαν  
της υπεργλυκυτάτης  
ελευθερίας.

50

ια'

Και τους ναούς σου εθαύμασα  
των Κελτών ιερά  
πόλις' του λόγου ποία  
ποία εις εσέ του πνεύματος  
λείπει αφροδίτη;\*

55

---

**Ταμησσός:** ο ποταμός Τάμεσης

**Στιχ. 45:** το αμαλθείον' το κέρασ της Αμάλθειας. Κατά τη μυθολογία η κατσικά Αμάλθεια θήλασε το Δία, όταν ήταν βρέφος, ή οι Νύμφες του πρόσφερον το γάλα μέσα στο κέρατο της, που έγινε σύμβολο αφθονίας αγαθών.

**αφροδίτη:** ομορφιά, χάρη.

**Στιχ. 52:** Των Κελτών ιερά πόλις' εννοεί το Παρίσι που φημιζόταν για τους μεγαλόπρεπους ναούς του (Παναγία των Παρισίων κ.ά.).

**ιβ´**

Χαίρε Αυσονία, χαίρε  
και συ Αλβιών, χαιρέτωσαν  
τα ένδοξα Παρίσια·  
ωραία και μόνη η Ζάκυνθος  
με κυριεύει.

60

**ιγ´**

Της Ζακύνθου τα δάση,  
και τα βουνά σκιώδη,  
ήκουον ποτέ σημαίνοντα  
τα θεία της Αρτέμιδος  
αργυρά τόξα.

65

**ιδ´**

Και σήμερον τα δένδρα,  
και τας πηγάς σεβάζονται  
δροσερός οι ποιμένες·  
αυτού πλανώνται ακόμα  
οι Νηρηίδες.

70

**ιε´**

Το κύμα ίόνιον πρώτον  
εφίλησε το σώμα –  
πρώτοι οι ίόνιοι Ζέφυροι  
εχάιδευσαν το στήθος  
της Κυθερείας.\*

75

---

**Κυθέρεια: η θεά Αφροδίτη.**

ις'

Κι όταν το εσπέριον άστρον\*  
ο ουρανός ανάπτη,  
και πλέωσι γέμοντα έρωτος  
και φωνών μουσικών

80

θαλάσσια ξύλα\*

ιζ'

Φιλεί το ίδιον κύμα,  
οι αυτοί χαϊδεύουν Ζέφυροι  
το σώμα και το στήθος  
των λαμπρών Ζακυνθίων,  
άνθος παρθένων.

85

ιη'

Μοσχοβολάει το κλίμα σου,  
ω φιλτάτη πατρίς μου,  
και πλουτίζει το πέλαγος  
από την μυρωδιαν  
των χρυσών κίτρων.

90

ιθ'

Σταφυλοφόρους ρίζας,  
ελαφρά, καθαρά,  
διαφανή τα σύννεφα  
ο βασιλεύς σου εχάρισε  
των Αθανάτων.

95

---

εσπέριον άστρον: ο αποσπερίτης.  
ξύλα: βάρκες, πλοία.

**κ´**

Η λαμπάς η αιώνιος\*  
σου βρέχει την ημέραν  
τους καρπούς, και τα δάκρυα  
γίνονται της νυκτός  
100 εις εσέ κρίνοι.

**κα´**

Δεν έμεινεν έαν\* έπεσε  
ποτέ εις το πρόσωπον σου  
η χιών· δεν εμάρανε  
105 ποτέ ο θερμός Κύων  
τα σμάραγδά\* σου.

**κβ´**

Είσαι ευτυχής· και πλέον  
σε λέγω ευτυχεστέραν,  
110 ότι συ δεν εγνώρισας  
ποτέ την σκληράν μάστιγα  
εχθρών, τυράννων.

---

**Η λαμπάς η αιώνιος: ο ήλιος.**

**Στιχ. 104: Ο θερμός Κύων·** οι ζέστες του καλοκαιριού (κυνικά καύματα), **Κύων·** αστερισμός που εμφανίζεται τους θερινούς μήνες.

**έαν: εάν.**

**σμάραγδα·** το πράσινο χρώμα (οι πρασινάδες).

κγ'

Ας μη μου δώση η μοίρα μου  
εις ξένην γην τον τάφον·  
είναι γλυκός ο θάνατος  
μόνον όταν κοιμώμεθα  
εις την πατρίδα.

115

## ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Ο ποιητής θέλει να υμνήσει τις ομορφιές της Ζακύνθου. Πώς το πετυχαίνει;
2. Στο ποίημα είναι έντονο το συναίσθημα της φιλοπατρίας. Να παρακολουθήσετε πώς κλιμακώνεται και σε ποιο σημείο φτάνει στην κορύφωσή του;
3. Είναι φανερή η εικονοπλαστική δύναμη του Κάλβου. Πού τη βλέπουμε;
4. Ποιες εικόνες συγκρατεί ο ποιητής από την πατρίδα του;
5. Τι πιστεύει ο Κάλβος ότι δίνει στον άνθρωπο την πληρότητα και την πραγματική ευτυχία;
6. Να επισημάνετε τα βιογραφικά στοιχεία που μπορούν να βγουν από την ωδή.

## Εἰς Ἀγαρηνοῦς\*

**Η** ωδή περιλαμβάνεται στη συλλογή Η Λύρα. Ο Α. Κάλβος στα περισσότερα ποιήματα του υπερασπίζεται την αρετή (που ταυτίζεται με τη δικαιοσύνη) και εναντιώνεται στην αδικία και την τυραννία. Το ποίημα μας, μαζί με τις ωδές Εἰς Πάργαν και εἰς Χίον, αποτελεί, μπορούμε να πούμε, μια τριλογία «κατά τυράννων». Την απονομή της δικαιοσύνης και την τιμωρία των αδίκων, ο ποιητής εμπιστεύεται στο Θεό.

**α'**

Ένας Θεός και μόνος,  
αστράπτει ἀπὸ τὸν ὑψιστὸν  
θρόνον· καὶ τῶν χειρῶν τοῦ  
ἐπισκοπεῖ τὰ αἰῶνια  
ἀπειρα ἔργα.

5

**β'**

Κρέμονται ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ  
πάντα τὰ ἔθνη, ὡς κρέμεται  
βροχή ἐτι εναέριος.  
ἐν ᾧ κομώνται οἱ ἄνεμοι  
τῆς οἰκουμένης.

10

**γ'**

Ἀλλ' ἡ φωνή τοῦ ἀκούεται,  
φωνή δικαιοσύνης,  
καὶ οἱ ψυχαὶ τῶν ἀνόμων  
ὡς αἵματος σταγόνες  
πέφτουν στὸν ἄδην.

15

---

**Ἀγαρηνοί:** Οἱ Ἄραβες ὡς ἀπόγονοι τῆς Ἄγαρ ποῦ ἦταν δούλη τῆς Σάρρας.

δ'

20 Των οσίων τα πνεύματα  
ως αργυρέα ομίχλη  
τα υψηλά αναβαίνει,  
και εις ποταμούς διαλύεται  
φωτός και δόξης.

ε'

25 Μόνον βλέπω τον Ἴλιον  
μένοντα εις τον αερά·  
τους τριγύρω χορεύοντας  
ουρανοὺς κυβερνάει  
με δίκαιον νόμον.

ς'

30 Φαίνεται εις τον ορίζοντα  
ωσάν χαράς ιδέα,  
και φωτίζει την γην  
και των θνητῶν τα έργα  
των πολυπόνων.

ζ'

33 Ὅμως ἰδοὺ τα σκήπτρα  
ἀφησεν, εβασίλευσεν·  
ὅτι ἀνάγκην το ἀνθρώπινον  
στήθος ἔχει ἀναπαύσεως  
ἀνάγκην ὕπνου.

η'

40 Ποῖος ποτέ του Θεοῦ  
ποῖος του Ηλίου ωμοίασεν;  
διὰτί βωμούς, θυμίαμα  
διὰτί ζητούν οι μύριοι  
τύραννοι, κι ὕμνους;

θ'

Ύψιστοι αυτοί! – λαμπρότεροι  
αυτοί των άλλων! – μόνοι! –  
Λαμπροί, κι ύψιστοι οι δίκαιοι,  
και μόνοι των ανθρώπων  
45 οι ευεργέται.

ι'

Κριταί ως θεοί! και πότε  
την αρετήν αθλίως,  
πότε δεν εκατάτρεξαν;  
πότε ευσπλαγχνίαν εγνώρισαν,  
50 δικαιοσύνην;

ια'

Με υπερήφανους πόδας  
καταφρονητικούς,  
δεν πατούν το χρυσούν  
συντριφθέν τώρα ζύγωθρον\*  
55 του ορθού νόμου;

ιβ'

Το αχόρταστον δρέπανον  
αυτοί βαστούν· θερίζουν  
πάντα όσα ο ίδρωτάς μας  
ωρίμασεν αστάχια  
60 δια τους υιούς μας.

---

ζύγωθρον: ζυγαριά.

**ΙΥ'**

Τρέξε επάνω εις τα κύματα  
της φοβέρας θαλάσσης,  
κινδύνευσε, αναστέναξε,  
πίε το πικρόν ποτήριον  
της ξενιτείας'

65

**ΙΘ'**

Δια την τροφήν που εσύναξας  
με κόπους ανέκφραστους,  
εις τα παραθαλάσσια  
ιδού χάσκει το λαίμαργον  
στόμα τυράννων.

70

**ΙΕ'**

Τι τα ευωδή αγκαλιάζετε  
προσκέφαλα του γάμου;  
τι φιλείτε το μέτωπον  
ιερόν των γονέων σας  
με τόσον πόθον;

75

**ΙΣ'**

Η σάλπιγγα, τα τύμπανα  
σας προσκαλούν αδίκους,  
ασύνετους πολέμους  
φέρετε, κατασφάξατε  
τα έθνη αθώα.

80

**ΙΖ'**

Όχι μόνον τον ιδρωτα,  
αλλά και τ' αίμα οι τύραννοι  
ζητούσιν από σας'  
κι αφού ποτάμια εχύσατε  
μήπως τους φθάνει;

85

ιη´

Την πνοήν σας αχόρταστοι  
επιθυμούν· αλίμονον  
αν ποτέ επί τα σφάγια  
των τυράννων αναστε-  
90 -νάξη ψυχή σας.

ιθ´

Αλίμονον, αλίμονον,  
όταν ο Θεός πέμψη  
ακτίναν αληθείας  
και με αυτήν το στήθος σας  
95 ζωοποιήση.

κ´

Εάν τις το νουθέτημα  
θείον ακολουθήση  
στόμα μαχαίρας, βάσανα,  
κλαύματα φυλακής  
100 τότε ας προσμένη.

κα´

Και τοιούτοι, εμπρός σας  
εγώ να γονατίσω! –  
γη ας σχισθή, εις το βάραθρον  
η βροντή τ´ ουρανού  
105 ας με τινάξη·

κβ´

Προτού σας ατιμήσω  
ω γόνατα μου. – Ατάρακτον  
έχω το βλέμμα, οπότεν  
το καταβάσω εις πρόσωπον  
110 ενός τυράννου.

κγ´

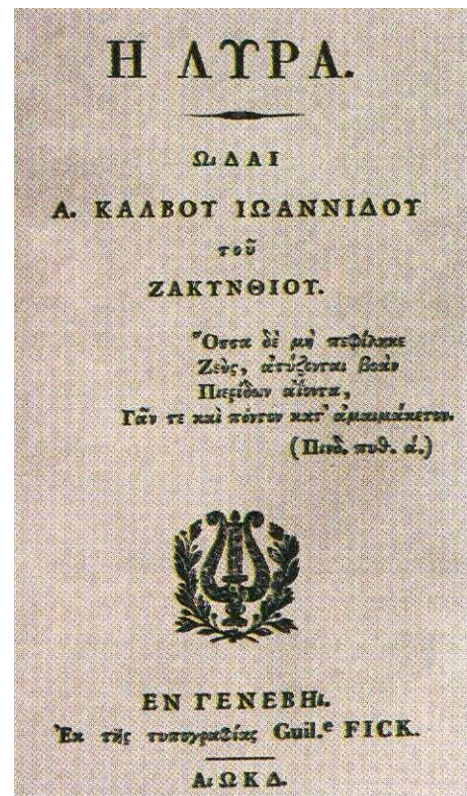
Εσείς ωσάν ο Ήλιος  
λαμπροί! – ναι φλόγας βέβαια  
βλέπω διαδημάτων,  
αλλά τας δυστυχίας μας  
μόνον φωτίζουν.

115

## ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Το ποίημα παρουσιάζει αυστηρή αρχιτεκτονική διάρθρωση. Οι πρώτες επτά στροφές αποτελούν τον πρόλογο· στις στροφές η´ – κβ´ αναπτύσσεται το θέμα· η τελευταία στροφή είναι ο επίλογος. Με βάση τη διαίρεση αυτή να παρακολουθήσετε α) πώς συνδέει ο ποιητής τις ενότητες μεταξύ τους, β) τι προβάλλει στην κάθε ενότητα.
2. Πώς θεωρούν τους εαυτούς τους οι τύραννοι και πώς τους παρουσιάζει ο ποιητής; Ποιες ενέργειές τους κυρίως στηλιτεύει;
3. Τι ήθος φανερώνει η στάση του ποιητή απέναντι στους τυράννους;
4. Να εξετάσετε το εικονοπλαστικό σύστημα των στροφών α´ – ζ´. Πώς σχετίζεται με την ιδέα που θέλει να μεταδώσει ο ποιητής;
5. Ποιος είναι ο τόνος του ποιήματος στις στροφές θ´, ι´ και κγ´;

Εξώφυλλο του βιβλίου Η Λύρα



## Τα ηφαιίστεια<sup>1</sup>

α'

Χλωρά,\* μοσχοβολούντα  
νησία του Αιγαίου πελάγους,  
ευτυχισμένα χώματα  
όπου η χαρά κι η ειρήνη  
πάντα εκατοίκουν.

β'

Τι τα θαυμάσια εγίνηκαν  
κοράσια σας οπ' είχαν  
ψυχήν σαν φλόγα, χείλη  
σαν δροσισμένα ρόδα,  
λαιμόν σαν γάλα;

γ'

Στα πλούσια περιβόλια σας  
βασιλικός και κρίνοι  
ματαίως ανθίζουν έρημα,  
ούτ' ένα χέρι ευρίσκεται  
να τα ποτίζει.

δ'

Τα δάση, τα λαγκάδια σας,  
όπου οι φωναί αντιβόουν  
των κυνηγών, σιωπώσι·  
σκύλοι εκεί τώρα αδέσποτοι  
μόνον βαυίζουν.

---

1. Η ωδή ανήκει στη συλλογή Λυρικά.  
χλωρά: πράσινα.

ε'

Ελεύθερα, αχαλίνωτα  
μέσα εις τ' αμπέλια τρέχουν  
τ' άλογα, και εις την ράχην τους  
το πνεύμα των ανέμων\*  
κάθεται μόνον.

ς'

Εις τον αιγιαλόν  
από τα ουράνια σύγνεφα  
αφόβως καταβαίνουν  
κραυγάζοντες οι γλάροι  
και τα γεράκια.

ζ'

Βαθιά εις τον άμμον βλέπω  
χαραγμένα πατήματα  
ζώντων παιδιών και ανθρώπων·  
όμως πού είναι οι άνθρωποι,  
πού τα παιδιά;

η'

Φρικτόν θλιβερόν θέαμα  
τριγύρω μου εξανοίγω·\*  
ποίων είναι τα σώματα  
που πλέουσ' εις το κύμα;  
ποίων τα κεφάλια;

---

το πνεύμα των ανέμων: ο άνεμος.  
εξανοίγω: αντικρίζω.

**θ´**

Αυγεριναί του ηλίου  
ακτίνες τι προβαίνετε;  
τάχα αγαπάει να βλέπη  
έργα ληστών το μάτι  
των ουρανίων;

**ι´**

Δημιουργέ του κόσμου,  
πατέρα των αθλίων  
θνητών, αν συ του γένους μας  
όλου ζητήης τον θάνατον,  
αν συ το θέλης·

**ια´**

Τα γόνατα μου εμπρός σου,  
να, πέφτουν· το υπερήφανον  
κεφάλι μου, που αντίκρυ  
των βασιλέων υψώνετο,  
την γην εγγίζει.

**ιβ´**

Ιδού ευλαβείς οι Έλληνες  
σκύπτουσιν όλοι· πρόσταξε,  
κι επάνω μας ας πέσωσιν  
οι φλόγες της οργής σου,  
αν συ το θέλης.

**ιγ´**

Πλην πολυέλεος είσαι,  
και βοηθόν σε κράζω...  
Βλέπω, βλέπω εις την θάλασσαν  
πετώμενον τον στόλον  
αγρίων βαρβάρων.

**ιδ'**

Κοίταξε πώς ο ήλιος  
χρυσώνει τα πανιά των  
κοίταξε πώς το πέλαγος  
από σπαθιών ακτίνας  
τρέμον αστράπτει.

**ιε'**

Από τας πρύμνας χύνεται  
γεμίζων τον αέρα  
κρότος μυρίων κυμβάλων,\*  
και μέσα από τον θόρυβον  
ψάλματα εκβαίνουν·

**ις'**

«- Στάζουσι τα μαχαίρια μας  
από το αίμα ακάθαρτον  
των χριστιανών· πριν πήξη,  
ελάτε, ελάτε εις νέον  
αίμα ας τα πλύνωμεν

**ιζ'**

Ελάτε να ζεστάσωμεν  
τα χέρια μας στα σπλάχνα  
όσων θυσίας προσφέρουσιν  
εις τον σταυρόν και σέβονται  
αγίων εικόνας.

---

**κύμβαλα: τύμπανα.**

**ιη´**

Ελάτε, ελάτε, ο κόπος  
αν μας καταδαμάση,  
επί σορούς σφαγμένων  
καθίζοντας, ανάπαυσιν  
θέλομεν εύρει.

**ιθ´**

Τα ρόδα της Ελλάδος  
εις τ´ αίμα της βαμμένα  
θέλει φανούν τερπνότατον  
δώρον των γυναικών μας,  
κι έργον ηρώων».

**κ´**

Σκληρά, δειλά αναθρέμματα  
της ποταπής Ασίας,  
έργον ηρώων, ναι, βέβαια,  
ποίος το αμφιβάλλει, υπάρχει  
το τρόπαιόν σας.

**κα´**

Έργον ηρώων, αν σφάξητε  
αδύνατα παιδιά·  
έργον ηρώων, αν πνίξητε  
τας τρυφεράς γυναίκας  
και τα γερόντια.

**κβ´**

Ιδού κι άλλα νησία  
την λύσαν σας προσμένουσι·  
πόλεις ιδού και αλίκυτος\*  
ξηρά κατοικημένη  
απ' έθνη αθώα.

**κγ´**

Δια σας ηρώων κοπάδια,  
δεν φθάνει η Χίος, η Κύπρος·  
των Κυδωνιών δεν φθάνουσιν,  
της Κάσου και της Κρήτης  
οι κατοικίαι.

**κδ´**

Ἄμετε, μην αφήσετε  
ζώντα κανένα· απ' αίμα  
τα αιγαία νερά βαμμένα  
κύματ' ας έχουν γέμοντα  
από σφαγάδια.

**κε´**

Ω Έλληνες, ω θείαι  
ψυχαί, που εις τους μεγάλους  
κινδύνους φανερώνετε  
ακάμαντον ενέργειαν  
και υψηλήν φύσιν!

**κς´**

Πώς από σας καμία  
δεν τρέχει τώρα; πώς  
κει μέσα εις τα πλεόμενα  
δεν ρίχνεσθε, καράβια  
των πολεμίων;

---

**αλίκτυπος: θαλασσόπληκτος.**

**κζ'**

Πώς, πώς της ταλαίπωρου  
πατρίδος δεν πασχίζετε  
να σώσητε τον στέφανον  
από τα χέρια ανόσια  
ληστών τοσοούτων;

**κη'**

Είναι πολλά τα πλήθη των  
και φοβερά εις την όψιν,  
αλλ' ένας Έλλην δύναται,  
ένας άνδρας γενναίος  
να τα σκορπίση.

**κθ'**

Όποιος την δάφνην θέλει  
αθάνατον της δόξης,  
όποιος δάκρυα δια τ' έθνος του  
έχει, δια δε την μάχην  
νουν και καρδίαν·

**λ'**

Ας έκβη αυτός. – Να, βλέπω,  
ταχείαι, ως τ' απλωμένα  
πτερά των γερανών,  
έρχονται δυο κατάμαυροι  
τρομεραί πώραι.

**λα´**

Παύει ως τόσον ο κρότος  
των μουσικών οργάνων·  
τ' αγαρηνά τραγούδια  
παύουν και τα υπερήφανα  
βλάσφημα μέτρα.\*

**λβ´**

Μόνον ακούω το φύσημα  
του ανέμου οπού περνώντας  
εις τα κατάρτια ανάμεσα  
και εις τα σχοινιά σχισμένος  
βιαίως σφυρίζει.

**λγ´**

Μόνον ακούω την θάλασσαν  
που ωσάν μέγα ποτάμι  
ανάμεσα εις τους βράχους  
κτυπώντας μυρμυρίζει  
γύρω εις τα σκάφη.

**λδ´**

Να οι κραυγαί και ο φόβος,  
να η ταραχή και η σύγχυσις  
από παντού σηκώνονται,  
και απλώνουν πολυάριθμα  
πανία να φύγουν.

---

**βλάσφημα μέτρα: αλαζονικοί ρυθμοί.**

**λε´**

Στενόν, στενόν το πέλαγος  
ο τρόμος κάμνει· πέφτει  
ένα καράβι επάνω  
εις τ´ άλλο και συντρίβονται·  
πνίγονται οι ναύται.

**λς´**

Ω! πώς από τα μάτια μου  
ταχέως εχάθη ο στόλος·  
πλέον δεν ξανοίγω τώρα  
παρά καπνούς και φλόγας  
ουρανομήκεις.

**λζ´**

Έξω από την θαλάσσιον  
πυρκαϊάν νικήτριαι  
ιδού πάλιν εκβαίνουν  
σωσμένοι οι δύο κατάμαυροι  
θαυμάσιοι πρῶραι.

**λη´**

Πετάουν, απομακρύνονται·  
στο διάστημα του αέρος  
χωσμένοι γίνονται άφαντοι·  
διαβαίνουσαι επαιάνιζον,  
κι ήκουεν ο κόσμος.

**λθ´**

Κανάρη! – και τα σπήλαια  
της γης εβόουν: Κανάρη.-  
Και των αιώνων τα όργανα  
ίσως θέλει αντηχήσουν  
πάντα: Κανάρη!

## ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Να εξετάσετε το ποίημα α) από την άποψη των θεμάτων που προβάλλονται σε κάθε ενότητα και της κλιμακωτής διάρθρωσής τους· β) από την άποψη της συναισθηματικής συμμετοχής του ποιητή στις διάφορες φάσεις του ποιήματος και τον τρόπο με τον οποίο αυτή εκδηλώνεται· γ) από την άποψη της εικονοπλαστικής και εκφραστικής τόλμης.
2. Με βάση τις παρατηρήσεις που κάνατε παραπάνω να καθορίσετε το στόχο του ποιήματος και τον τρόπο με τον οποίο αυτός εξυπηρετείται.
3. Να δικαιολογήσετε τον τίτλο του ποιήματος.



Sir Charles - Lock Eastlake (1793-1865),  
'Έλληνες φυγάδες μετά την καταστροφή της Χίου, 1822  
(1833) Μουσείο Μπενάκη

Γεννήθηκε στη Ζάκυνθο. Δεν είχε την ευκαιρία να πάρει συστηματική μόρφωση, γιατί από μικρός ξενιτεύτηκε ακολουθώντας τον πατέρα του στην Ιταλία. Εκεί, γοητευμένος από την κλασική παιδεία της χώρας, προσπάθησε, ως αυτοδίδακτος, να την αφομοιώσει και να κατακτήσει κάποια κοινωνική θέση. Σε ηλικία είκοσι ετών είχε μια αποφασιστική για τη ζωή του γνωριμία: έγινε γραμματέας του ποιητή Ούγο Φόσκολο και τον συνόδευσε στην εξορία του στην Ελβετία και στο Λονδίνο, όπου επήλθε και η τελική ρήξη στις σχέσεις τους (1817). Από τότε ο Κάλβος ασχολείται με ιδιαίτερα μαθήματα και μεταφράσεις, για να ζήσει. Το 1821 φυλακίζεται στη Φλωρεντία ως καρμπονάρος και το 1826 βρίσκεται υπό επιτήρηση στη Γαλλία, γιατί «πρέσβευε αισθήματα ένθερμου φιλελευθερισμού». Ο ένθερμος αυτός φιλελευθερισμός θα σταθεί ο πυρήνας όλου του έργου του. Αισθάνεται βαρύ το χρέος όχι μόνο να υμνήσει την επανάσταση και την Ελλάδα που αγωνίζεται να αποτινάξει τον τουρκικό ζυγό, αλλά κυρίως να διαμορφώσει συνειδήσεις σύμφωνα με το πνεύμα ενός υψηλού ανθρωπισμού. Κεντρική ιδέα στην ποίηση του είναι η αρετή, όχι μόνο με την αρχαία ελληνική (ανδρεία) και τη χριστιανική σημασία της, αλλά και με την κοινωνική της ιδιότητα, την ενεργητική, που παρακινεί τον άνθρωπο στο κοινό καλό. Η αρετή του δηλαδή είναι ένας άσβεστος πόθος για ελευθερία και δικαιοσύνη. Οι υψηλές ιδέες του Κάλβου εκφράζονται με μια εντελώς ξεχωριστή ιδιοτυπία τόσο στη γλώσσα όσο και στη δομή και τη στιχουργία των ποιημάτων του. Ίσως αυτός είναι ο κυριότερος λόγος που οι σύγχρονοι του, αλλά και οι μεταγενέστεροι

αγνόησαν ή και περιφρονούσαν ακόμη το έργο του. Πρώτος ο Παλαμάς το 1888 μίλησε με ενθουσιασμό για τη μεγάλη ποιητική αξία των Ωδών του. Από τότε το έργο του Κάλβου κερδίζει συνεχώς τις νεότερες γενιές, και στις μέρες μας θεωρείται πρωτοπόρος της λυρικής έκφρασης και ένας από τους κορυφαίους ποιητές μας.

Έργα του (στα Ιταλικά): Θηραμένης, Δαναΐδες (τραγωδίες, 1812), (στα Ελληνικά): Μεταφράσεις: Οι ψαλμοί του Δαβίδ (Δονδινό, 1820). Ποίηση: Η Λύρα (Γενεύη, 1824) Λυρικά (Παρίσι, 1826). Ο γενικός τίτλος των έργων του είναι Ωδαί. Το 1826 ήλθε στην Ελλάδα και από το 1826-1852 έμεινε στην Κέρκυρα, όπου εργάστηκε ως καθηγητής στην Ιόνιο Ακαδημία. Από το 1852 ως το θάνατό του έζησε στην Αγγλία. Τα οστά του, με ενέργειες του ελληνικού κράτους, μεταφέρθηκαν στη Ζάκυνθο το 1960.

Ἰωνιάς  
δ΄

—  
Εἰς τὸν ἰσρὸν λόχον.  
—

αἶς μὴ βρέξῃ ὡστὲ  
τὸ δύνταρον, καὶ ὁ αἴεμος  
συληρός αἶς μὴ διαρυσθῇ  
τὸ χῶμα τὸ μακάριον  
σου δὲν διασάξῃ.

αἶς τὸ δροσίον πάντοτε  
μὲ τ' ἀργυρᾶ τῆς δάφνης  
ἢ ροδοπέταλον κερῆ.  
καὶ αὐτοῦ αἶς ξεφυτρώνουν  
αἰώνια τ' αἶθι.

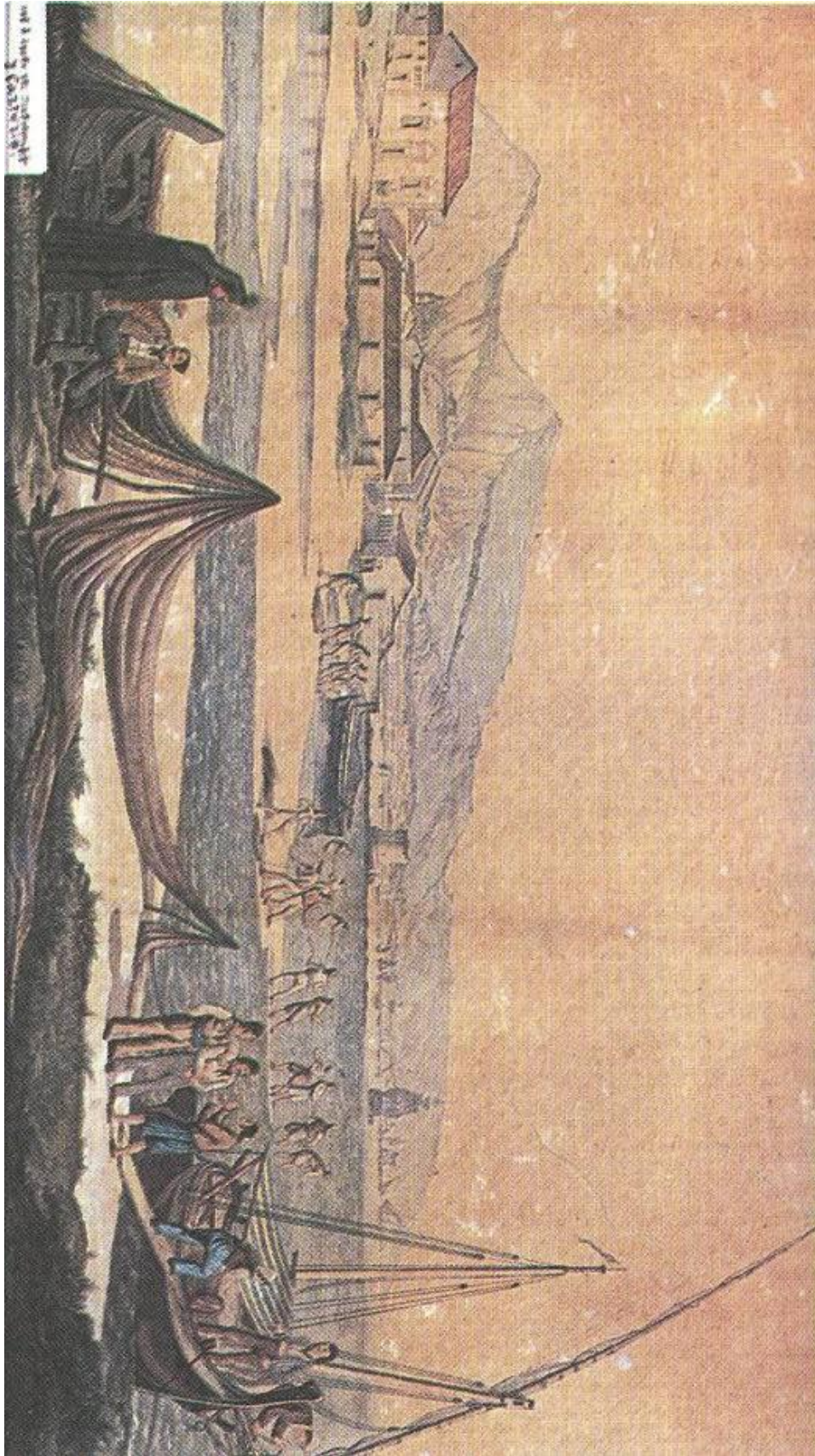
ὦ γόνδια τῆς Ἑλλάδος  
εἴνα· ψυχὰί σου ἐπέστατε  
εἰς τὸν ἀγῶνα ἀνδρείως,  
τάγμα ἐχηπτῶν ἠρώων,  
καύχημα τέον·

Σὺν ἀρωαξῆν ἢ τύχη  
τῶν νικητῆρων δάφνης,  
καὶ ἀπὸ μωρτιῶν δὲν ἐσχεξῆ  
καὶ πείθιμον κωσάριστον  
τίφανον ἄλλον.

ἀλλ' αἶς τῆς ἀσεθείας  
διὰ τῶν πατρίδα, ἢ μύρτος  
εἶναι φύλλον ἀτίμητον,  
καὶ κατὰ τὰ κηδία  
τῆς κωσάριστου

*Andria Calb*

Χειρόγραφο του ποιητή.



Joseph Cartwright (1789-1829), Η πόλη και το λιμάνι της Ζακύνθου (π. 1820) Μουσείο Μπενάκη

### Ελεύθεροι Πολιορκημένοι

**Ο**ι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι είναι από τα κορυφαία έργα του Σολωμού και της νεοελληνικής ποίησης γενικότερα. Μπορούμε επίσης να πούμε ότι είναι το έργο ζωής τον Σολωμού, αφού, όπως φαίνεται, τον απασχόλησε σε όλη τη διάρκεια της ώριμης ποιητικής του περιόδου.

Θέμα τον είναι ο ηρωικός αγώνας των Μεσολογγιτών κατά τη δεύτερη πολιορκία τον Μεσολογγίου (1825-1826) ως την απεγνωσμένη έξοδο, την παραμονή των Βαΐων. Ο ποιητής ξεκινώντας από το συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός ανάγεται στον αγώνα του ανθρώπου για την ηθική, την εσωτερική του ελευθερία. Το έργο όμως ποτέ δεν ολοκληρώθηκε και έφτασε σ' εμάς σε χειρόγραφα «αποσπάσματα» συγκροτημένα σε τρία Σχεδιάσματα<sup>1</sup> που το καθένα τους αντιπροσωπεύει όχι μονάχα διαφορετικό στάδιο επεξεργασίας αλλά και διαφορετική ποιητική αντίληψη. Το αρχικό σχέδιο, «συνθεμένο εις είδος προφητικού θρήνου εις το πέσιμο τον Μεσολογγίου», πρέπει να γράφτηκε γύρω στα 1830. Παρουσιάζει στενή σχέση με το 5ο κεφ. της Γυναίκας της Ζάκυθος. Το Β' Σχεδιάσμα, σε στίχους δεκαπεντασύλλαβους ομοιοκατάληκτους ζευγαρωτούς, «εις το οποίον εικονίζοντο τα παθήματα των γενναίων αγωνιστάδων εις τες υστερινές ημέρες της πολιορκίας

---

**1.** Οι Στοχασμοί και τα πεζά των Ελεύθερων Πολιορκημένων γράφτηκαν ιταλικά (εκτός από τα πεζά του Α' Σχεδιασματος) και μεταφράστηκαν από τον Πολυλά.

έως οπού έκαμαν το γιουρούσι», το δούλευε ο ποιητής από το 1833 ως το 1844, οπότε αρχίζει να το ξαναπλάθει σε νέα μορφή (Γ΄ Σχεδιάσμα), σε στίχους λιτούς, χωρίς ομοιοκαταληξίες, αλλά αρμονικότατους.

Πριν από τα τρία Σχεδιάσματα παραθέτουμε Στοχασμούς του ποιητή (δηλαδή σημειώσεις του για τις βασικές αρχές που θ΄ ακολουθούσε κατά τη σύνθεση).

Σ΄ αυτούς θα βρούμε τις βασικές ποιητικές ιδέες του έργου και στοιχεία που φωτίζουν αρκετά σημεία του. Θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι ανάμεσα στα αποσπάσματα δεν υπάρχει πάντα αλληλουχία (χρονική, θεματική ή νοηματική), αλλά τα περισσότερα έχουν μια αυτοτέλεια. Τα χωρία σε πεζό ανήκουν στον ποιητή, ενώ οι παρέμβλητες διευκρινιστικές σημειώσεις (με πλάγια στοιχεία) είναι του Πολυλά.

Βασικό κείμενο για την κατανόηση του σολωμικού έργου είναι τα Προλεγόμενα του Ιάκωβου Πολυλά (στην έκδοση των Ευρισκομένων). Μιλώντας ειδικά για τους Ελεύθερους Πολιορκημένους ο Πολυλάς λέει ότι η ηθική ελευθερία είναι το πιο οχυρό καταφύγιο της ανθρώπινης ψυχής που πολιορκείται από τη φυσική βία. Ο άνθρωπος που συνειδητοποιεί την αυτονομία του απέναντι στις φυσικές δυνάμεις οδηγείται στη δράση και από τη σύγκρουση αυτή γεννιούνται οι υψηλές πράξεις. Στο ποίημα έπρεπε να φανεί ακέραιος ο άνθρωπος· το ύψος της ψυχής του και συνάμα τα φυσικά αισθήματα (έρωτας, μητρική αγάπη, ενθουσιασμός της δόξας, φιλοζωία, έρωτας προς τα κάλλη της φύσης) σε όλη τους τη σφοδρότητα, την ώρα που τα σκεπάζει η σκιά του θανάτου. Και συγχρόνως αυτή η υπεροχή του πνεύματος μπροστά στη βία έπρεπε να φανεί και στον ανδρικό και στο γυναικείο χαρακτήρα.

Στην ουράνια γαλήνη, όπου υψώνει ο Σολωμός

τους Πολιορκημένους, έτσι που «όλα τους τα έργα, τα λόγια και οι στοχασμοί να παρομοιάζονται με το ωραιότερο και τερπνότερο γέννημα της φύσης» (Σχεδ. Γ΄, απόσπ. 2, στ. 1-3) αντιπαρατάσσεται η άγρια ζωική δύναμη του βαρβάρου που περιπαίζει την αδυναμία τους (Σχεδ. Β΄, απόσπ. 3), αλλά τελικά, ταπεινωμένος, αδημονεί που δεν μπορεί να τους καταβάλει. Έτσι οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι θριαμβεύουν και μέσα στην ψυχή των εχθρών τους.

## Στοχασμοί του ποιητή (Επιλογή)

1. Εφάρμοσε εις την πνευματική μορφή την ιστορία του φυτού, το οποίον αρχινάει από το σπόρο και γυρίζει εις αυτόν, αφού περιέλθει, ως βαθμούς ξετυλιγμού, όλες τες φυτικές μορφές, δηλαδή τη ρίζα, τον κορμό, τα φύλλα, τ' άνθη και τους καρπούς. Εφάρμοσε την και σκέψου βαθιά την υπόσταση του υποκειμένου\* και τη μορφή της τέχνης. Πρόσεξε ώστε τούτο το έργο να γένηται δίχως προσώς να διακόπτεται.

2. Σκέψου βαθιά και σταθερά (μία φορά για πάντα) τη φύση της Ιδέας, πριν πραγματοποιήσεις το ποίημα. Εις αυτό θα ενσαρκωθεί το ουσιαστικότερο και υψηλότερο περιεχόμενο της αληθινής ανθρώπινης φύσης, η Πατρίδα και η Πίστις.

3. Ο θεμελιώδης ρυθμός ας στυλωθεί εις το κέντρο της Εθνικότητος και ας υψώνεται κάθετα, ενώ το νόημα, από το οποίο πηγάζει η Ποίηση, και το οποίο αυτή υπηρετεί, απλώνει βαθμηδόν τους κύκλους του.

---

**υποκείμενο:** (εδώ): το θέμα.

4. Εἰς τὸ ποίημα τοῦ Χρέους<sup>1</sup> μακρινή πρέπει νὰ εἶναι ἡ φριχτὴ ἀγωνία μέσα εἰς τὴ δυστυχία καὶ εἰς τοὺς πόνους, ὅπως ἐκεῖθε φανερωθεῖ ἀπείραχτη καὶ ἅγια ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ Παράδεισος.

5. Κοίταξε νὰ σχηματίσεις βαθμηδὸν ὡσάν μίαν ἀναβάθρα\* ἀπὸ δυσκολίες, τες ὁποῖες θὰ υπερβοῦν ἐκεῖνοι οἱ Μεγάλοι, με ὅσα οἱ αἰσθήσεις ἀπορουφοῦν ἀπὸ τὰ ἐξωτερικά, τὰ ὁποῖα ἢ τοὺς τραβοῦν με τὰ κάλλη τοὺς ἢ τοὺς βιάζουν με τὴν ἀνάγκη καὶ με τὸν πόνο, ἕως εἰς τὴ βεβαιότητα τοῦ θανάτου, ἀλλὰ ἐξαιρέτως με τὴν ἐνθύμηση τῆς περασμένης δόξας. Ὅλα αὐτά, ὅσο μεγαλύτερα εἶναι καὶ πλέον διάφορα, εἰς τόσο υψηλότερο στυλοπόδι\* σταίνουν τὴν Ἐλευθερία, μεστήν ἀπὸ τὸ Χρέος, δηλαδή ἀπ' ὅσα περιέχει ἡ ἠθικὴ, ἡ Ἐρησκεία, ἡ Πατρίδα, ἡ Πολιτικὴ κ.ά.

6. Κάμε ὥστε ὁ μικρὸς Κύκλος, μέσα εἰς τὸν ὁποῖον κινιέται ἡ πολιορκημένη πόλη, νὰ ξεσκεπάζει εἰς τὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ τα μεγαλύτερα συμφέροντα τῆς Ἑλλάδας, γιὰ τὴν υλικὴ θέση, ὅπου ἀξίζει τόσο γιὰ ἐκείνους ὅπου θέλουν νὰ τὴν βαστάξουν, ὅσο γιὰ ἐκείνους ὅπου θέλουν νὰ τὴν ἀρπάξουν, – καὶ γιὰ τὴν ἠθικὴ θέση, τὰ μεγαλύτερα συμφέροντα τῆς Ἀνθρωπότητας. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ὑπόθεση δένεται με τὸ παγκόσμιον σύστημα. – Ἰδὲς τὸν Προμηθέα καὶ ἐν γένει τὰ συγγράμματα τοῦ Αἰσχύλου. – Ἀς φανεῖ καθαρὰ ἡ μικρότης τοῦ τόπου καὶ ὁ σιδερένιος καὶ ἀσύντριφτος κύκλος ὅπου τὴν ἔχει κλεισμένη.

---

1. Ἄλλη ἐπιγραφή, τὴν ὁποῖαν ἠθέλε κατ' ἀρχάς νὰ βάλει εἰς τὸ ποίημα (Σημ. I. Πολ.).

ἀναβάθρα: κλίμακα.

στυλοπόδι: βάρθρο.

Τοιουτοτρόπως από τη μικρότητα του τόπου, ο οποίος παλεύει με μεγάλες ενάντιες δυνάμεις, θέλει έβγουν οι Μεγάλες Ουσίες.

7. Μείνε σταθερός εις τούτη την υψηλή θέση. Η θλίψη τους στέκεται εις το να θυμούνται την ευτυχισμένην κατάστασιν τους, όθεν έπρεπε να βλαστήσει το καλό της πατρίδας. Τώρα αισθάνονται ότι θα χάσουν τα πάντα· το αισθάνονται βαθμηδόν, και επομένως ολικώς. Η πείνα δεν μπαίνει εις αυτόν τον κύκλον, ειμημόνον\* ως εξωτερική δύναμη, την οποίαν υπερνικούν καθώς όλες τες άλλες.

8. Σκέψου την ισοζυγία των δυνάμεων, μεταξύ ανδρών και γυναικών. Εκείνοι ας αισθάνονται όλα, και ας νικάνε όλα, με την ουσίαν έξυπνη·\* τούτες ας νικάνε και αυτές, αλλ' ωσάν γυναίκες.

## ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Α'

### 1

Τότες εταραχτήκανε τα σωθικά μου και έλεγα πως ήρθε ώρα να ξεψυχήσω· κι ευρέθηκα σε σκοτεινό τόπο και βροντερό, που εσκιρτούσε σαν κλωνί στάρι στο μύλο που αλέθει ογλήγορα, ωσάν το χόχλο στο νερό που αναβράζει· ετότες εκατάλαβα πως εκείνο ήτανε το Μεσολόγγι· αλλά δεν έβλεπα μήτε το κάστρο, μήτε το στρατόπεδο, μήτε τη λίμνη, μήτε τη θάλασσα, μήτε τη γη που επάτουνα, μήτε τον ουρανό· εκατασκέπαζε όλα τα πάντα μαυρίλα και πίσσα, γιομάτη λάμψη, βροντή και αστροπελέκι· και ύψωσα τα χέρια μου και τα μάτια

---

ειμημόνον: παραμόνο.

έξυπνη ουσία: άγρυπνη συνείδηση.

μου να κάμω δέηση, και ιδού μες στην καπνίλα μία μεγάλη γυναίκα\* με φόρεμα μαύρο σαν του λαγού το αίμα, όπου η σπίθα έγγιζε κι εσβενότουνε· και με φωνή που μου εφείνονταν πως νικάει την ταραχή του πολέμου άρχισε:

«Το χάραμα επήρα  
Του Ήλιου το δρόμο,  
Κρεμώντας τη λύρα  
Τη δίκαιη στον ώμο  
Κι απ' όπου χαράζει  
Ως όπου βυθά,

Τα μάτια μου δεν είδαν τόπον ενδοξότερον από τούτο το αλωνάκι.»\*

## 2

Παράμερα στέκει  
Ο άντρας και κλαίει·  
Αργά το τουφέκι  
Σηκώνει και λέει:  
«Σε τούτο το χέρι  
Τι κάνεις εσύ;  
Ο εχθρός μου το ξέρει  
Πως μου είσαι βαρύ.»

---

**γυναίκα:** Ο Πολυλάς τη χαρακτηρίζει ως «θεόπνευστη ψάλτρα».

**αλωνάκι:** εννοεί το Μεσολόγγι.

Της μάνας ω λαύρα!\*  
Τα τέκνα τριγύρου  
Φθαρμένα και μαύρα  
Σαν ίσκιους ονείρου·  
Λαλεί το πουλάκι  
Στου πόνου τη γη  
Και βρίσκει σπυράκι  
Και μάνα\* φθονεί.

3

Γρικόύν να ταράζει  
Του εχθρού τον αέρα  
Μιαν άλλη,\* που μοιάζει  
Τ' αντίλαλου πέρα·  
Και ξάφνου πετιέται  
Με τρόμου λαλιά·  
Πολληώρα γρικιέται,  
Κι ο κόσμος βροντά.

4

Αμέριμνον όντας  
Τ' Αράπη\* το στόμα  
Σφυρίζει, περνώντας  
Στου Μάρκου\* το χώμα·  
Διαβαίνει, κι αγάλι  
Ξαπλώνετ' εκεί  
Που εβγήκ' η μεγάλη  
Του Μπάιρον ψυχή.

---

**λαύρα:** φωτιά· μτφ. πόνος, δυστυχία.

**μάνα:** η μάνα (υποκειμ. στο φθονεί).

**μιαν άλλη:** σάλπιγγα. Για την κατανόηση του αποσπ.

3 κοίταξε το 3ο απ. στο Β' Σχεδιάσμα.

5

Προβαίνει και κράζει  
Τα έθνη σκιασμένα.

6

Και ω πείνα και φρίκη!  
Δε σκούζει σκυλί!

7

Και η μέρα προβαίνει,  
Τα νέφια συντρίβει·  
Να, η νύχτα που βγαίνει  
Κι αστέρι δεν κρύβει.

## ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β'

1

Άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει·  
Λαλεί πουλί, παίρνει σπυρί, κι η μάνα το ζηλεύει.  
Τα μάτια η πείνα εμαύρισε· στα μάτια η μάνα μνέει·\*<sup>1</sup>

---

**Αράρης:** οι Άραβες (Αιγύπτιοι) που όπως ξέρουμε πήραν μέρος στη δεύτερη φάση της πολιορκίας του Μεσολογγίου (υπό τον Ιμπραήμ).

**Μάρκου:** του Μπότσαρη.

**1.** Η πιθανότερη ερμηνεία του στίχου είναι η εξής:  
Η πείνα εμαύρισε τα μάτια, που είναι το πιο πολύτιμο πράγμα, αφού σ' αυτό ορκίζεται η μάνα (π.χ. «στα μάτια του παιδιού μου» ή «στο φως μου»).

**μνέω:** ορκίζομαι (αρχ. ομνύω).

Στέκει ο Σουλιώτης ο καλός παράμερα και κλαίει:  
«Έρμο τουφέκι σκοτεινό, τι σ' έχω γω στο χέρι;  
Οπού συ μου 'γίνες βαρύ κι ο Αγαρηνός\* το ξέρει».

## 2

Το Μεσολόγγι έπεσε την άνοιξη ο ποιητής παρα-  
σταίνει τη Φύση, εις τη στιγμή που είναι ωραιότερη, ως  
μία δύναμη, η οποία, με όλα τ'άλλα και υλικά και ηθικά  
ενάντια, προσπαθεί να δειλιάσει τους πολιορκημένους·  
ιδού οι Στοχασμοί του ποιητή:

Η ζωή που ανασταίνεται με όλες της τες χαρές,  
αναβρύζοντας ολούθε, νέα, λαχταριστή, περιχυνόμενη  
εις όλα τα όντα· η ζωή ακέραιη, απ' όλα της φύσης τα  
μέρη, θέλει να καταβάλει την ανθρώπινη ψυχή· θάλασ-  
σα, γη, ουρανός, συγχωνευμένα, επιφάνεια και βάθος  
συγχωνευμένα, τα οποία πάλι πολιορκούν την ανθρω-  
πινή φύση στην επιφάνεια και εις το βάθος της.

Η ωραιότης της φύσης, που τους περιτριγυρίζει,  
αυξάνει εις τους εχθρούς την ανυπομονησία να πάρουν  
τη χαριτωμένη γη, και εις τους πολιορκημένους τον  
πόνο ότι θα τη χάσουν.

Ο Απρίλης με τον Έρωτα χορεύουν και γελούνε,  
Κι όσ' άνθια βγαίνουν και καρποί τόσ' άρματα σε  
κλειούνε.

---

**Αγαρηνός:** αντί Αγαρηνοί ονομασία των Αράβων.

Λευκό βουνάκι\* πρόβατα κινούμενο βελάζει,  
Και μες στη θάλασσα βαθιά ξαναπετιέται πάλι,  
Κι ολόλευκο εσύσμιξε με τ' ουρανού τα κάλλη.  
Και μες στις λίμνης τα νερά, όπ' έφθασε

μ' ασπούδα,\*

Έπαιξε με τον ίσκιο της γαλάζια πεταλούδα,  
Που ευώδιασε τον ύπνο της μέσα στον άγριο κρίνο·  
Το σκουληκάκι βρίσκεται σ' ώρα γλυκιά κι εκείνο.  
Μάγεμα η φύσις κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη,  
Η μαύρη πέτρα ολόχρυση και το ξερό χορτάρι·  
Με χίλιες βρύσες χύνεται, με χίλιες γλώσσες

κραίνει·

Όποιος πεθάνει σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει.

Τρέμ' η ψυχή και ξαστοχά γλυκά τον εαυτό της.

### 3

Ενώ ακούεται το μαγευτικό τραγούδι της άνοιξης, οπού κινδυνεύει να ξυπνήσει εις τους πολιορκημένους την αγάπη της ζωής τόσον, ώστε να ολιγοστέψει η αντρεία τους, ένας των Ελλήνων πολεμάρχων σαλπίζει κρίζοντας τους άλλους εις συμβούλιο, και η σβησμένη κλαγγή, οπού βγαίνει μέσ' από το αδυνατισμένο στήθος του, φθάνοντας εις το εχθρικό στρατόπεδο παρακινεί έναν Αράπη να κάμει ό,τι περιγράφουν οι στίχοι 4-12.

---

**βουνάκι (πρόβατα):** κοπαδάκι.

**ασπούδα:** σπουδή, βιασύνη.

«Σάλπιγγα,\* κόψ' του τραγουδιού τα μάγια με βία,  
Γυναικός, γέροντος, παιδιού, μη κόψουν  
την αντρεία».

Χαμένη, αλίμονον! κι οκνή\* τη σάλπιγγα γρικόει·  
Αλλά πώς φθάνει στον εχθρό και κάθ' ηχώ ξυπνάει;  
Γέλιο στο σκόρπιο στράτευμα σφοδρό  
γεννοβολιέται,  
Κι η περιπαίχτρα\* σάλπιγγα μεσουρανίς πετιέται·

Και με χαρούμενη πνοή το στήθος το χορτάτο,  
Τ' αράθυμο,\* το δυνατό, κι όλο ψυχές γιομάτο,  
Βαρώντας γύρου ολόγυρα, ολόγυρα και πέρα,

Τον όμορφο τρικύμισε και ξάστερον αέρα·  
Τέλος μακριά σέρνει λαλιά, σαν το πεσούμεν'  
άστρο,\*

Τρανή λαλιά, τρόμου λαλιά, ρητή\* κατά το κάστρο.

#### 4

Μόλις έπαυσε το σάλπισμα ο Αράπης, μία μυριόφωνη βοή ακούεται εις το εχθρικό στρατόπεδο, και η βίγλα του κάστρου, αχνή σαν το χάρο, λέει των Ελλήνων: «Μπαίνει ο εχθρικός στόλος». Το πυκνό δάσος έμεινε

---

**σάλπιγγα:** η σάλπιγγα του Έλληνα πολεμάρχου.

**οκνός:** εξασθενημένος.

**περιπαίχτρα:** η σάλπιγγα του Αράπη, που σαλπίζει κι αυτός για να περιπαίξει τον αντίπαλο (να προσέξετε τη σύγκριση).

**αράθυμος:** ευέξαπτος, οργίλος, νευρώδης.

**πεσούμενο άστρο:** ο διάπτων, το πεφτάστρι.

**ρητός:** σαφής, κατηγορηματικός.

ακίνητο εις τα νερά, όπου η ελπίδα απάντεχε να ιδεί τα φιλικά καράβια. Τότε ο εχθρός εξανανέωσε την κραυγή, και εις αυτήν αντιβόησαν οι νεόφθαστοι μέσ' από τα καράβια. Μετά ταύτα μία ακατάπαυτη βροντή έκανε τον αέρα να τρέμει πολλή ώρα, και εις αυτή την τρικυμία.

Η μαύρη γη σκιρτά ως χοχλό\* μες στο νερό που  
βράζει.

– Έως εκείνη τη στιγμή οι πολιορκημένοι είχαν υπομείνει πολλούς αγώνες με κάποιαν ελπίδα να φθάσει ο φιλικός στόλος και να συντρίψει ίσως τον σιδερένιο κύκλο οπού τους περιζώνει· τώρα οπού έχασαν κάθε ελπίδα, και ο εχθρός τούς τάζει να τους χαρίσει τη ζωή αν αλλαξοπιστήσουν, η υστερινή τους αντίσταση τους αποδείχνει Μάρτυρες.

## 5

.....Στην πεισνωμένη μάχη  
Σφόδρα σκιρτούν μακριά πολύ τα πέλαγα κι  
οι βράχοι,  
Και τα γλυκοχαράματα, και μες στα μεσημέρια,  
Κι όταν θολώσουν τα νερά, κι όταν εβγούν  
τ' αστέρια.  
Φοβούνται γύρου τα νησιά, παρακαλούν και κλαίνε,  
Κι οι ξένοι ναύκληροι μακριά πικραίνονται και λένε:  
«Αραπιάς άτι,\* Γάλλου\* νους, σπαθί Τουρκιάς  
μολύβι,  
Πέλαγο μέγα βράζ' ο εχθρός προς το φτωχό καλύβι».

---

**χοχλός (και χόχλος):** κοχλασμός.

**άτι:** άλογο, ιππικό.

**Γάλλου (νους):** εννοεί τους Γάλλους αξιωματικούς που είχαν οργανώσει τον αιγυπτιακό στρατό.

Ένας πολέμαρχος ξάφνου απομακραίνεται από τον κύκλο, όπου είναι συναγμένοι εις συμβούλιο για το γιουρούσι, γιατί τον επλάκωσε η ενθύμηση, τρομερή εις εκείνη την ώρα της άκρας δυστυχίας, ότι εις εκείνο το ίδιο μέρος, εις τες λαμπρές ημέρες της νίκης, είχε πέσει κοπιασμένος από τον πολεμικόν αγώνα, και αυτού επρωτάκουσε, από τα χείλη της αγαπημένης του, τον αντίλαλο της δόξας του, η οποία έως τότε είχε μείνει άγνωστη εις την απλή και ταπεινή ψυχή του.

Μακριά απ' όπ' ήτα, αντίστροφος κι ακίνητος εστήθη·  
Μόνε σφοδρά βροντοκοπούν τ' αρματωμένα στήθη·

«Εκεί 'ρθε το χρυσότερο από τα ονειράτά μου·  
Με τ' άρματ' όλα βρόντησα τυφλός του κόπου χάμου.  
Φωνή 'πε: – Ο δρόμος σου γλυκός και  
μοσχοβολισμένος·

Στην κεφαλή σου κρέμεται ο ήλιος μαγεμένος·  
Παλικάρα και μορφονιέ, γεια σου, Καλέ, χαρά σου!  
Άκου! νησιά, στεριές της γης, εμάθαν τ' όνομά σου. –  
Τούτος, αχ! που 'ν' ο δοξαστός κι η θεϊκιά θωριά του;  
Η αγκάλη μ' έτρεμ' ανοιχτή κατά τα γόνατά του.

Έριξε χάμου τα χαρτιά\* με τς είδησες του κόσμου  
Η κορασιά τρεμάμενη.....

Χαρά της έσβηε τη φωνή που 'ν' τώρα αποσβησμένη·  
Άμε, χρυσ' όνειρο, και συ με τη σαβανωμένη.  
Εδώ 'ναι χρεία να κατεβώ, να σφίξω το σπαθί μου,  
Πριν όλοι χάσουν τη ζωή, κι εγ' όλη την πνοή μου·

---

τα χαρτιά: τις εφημερίδες. Στο Μεσολόγγι τότε έβγαινε η εφημερίδα Ελληνικά Χρονικά του Ελβετού φιλέλληνα Μάγιερ.

Τα λίγα απομεινάρια της πείνας και τς αντρείας,  
.....

Γκόλφι\* να τα 'χω στο πλευρό και να τα βγάλω

πέρα\*

Που μ' έκραξαν μ' απαντοχή, φίλο, αδελφό, πατέρα·

Δρόμ' αστραφτά\* να σχίσω τους σ' εχθρούς καλά

θρεμμένους,

Σ' εχθρούς πολλούς, πολλ' άξιους, πολλά

φαρμακωμένους·

Να μείνεις, χώμα πατρικό, για μισητό ποδάρι·

Η μαύρη πέτρα σου χρυσή και το ξερό χορτάρι».

«Θύρες ανοίξτ' ολόχρυσες για την γλυκιάν ελπίδα».

## 7

Κρυφή χαρά 'στραψε σ' εσέ· κάτι καλό 'χει ο νους

σου·

Πες, να το ξεμυστηρευτείς θες τ' αδελφοποιτού σου;

Ψυχή μεγάλη και γλυκιά, μετά χαράς σ' το λέω:

Θαυμάζω τες γυναίκες μας και στ' όνομά τους μνέω.

Εφοβήθηκα κάποτε μη δειλιάσουν και τες  
επαρατήρησα αδιάκοπα,

5

Για\* η δύναμη δεν είν' σ' αυτές ίσια με τ' άλλα δώρα.

---

γκόλφι: εγκόλπιο, φυλαχτό.

πέρα: δηλ. στο ελεύθερο έδαφος.

αστραφτά: γρήγορα σαν αστραπή.

για: γιατί, επειδή

Απόψε, ενώ είχαν τα παράθυρα ανοιχτά για τη δροσιά, μία απ' αυτές, η νεότερη, επήγε να τα κλείσει, αλλά μία άλλη της είπε: «Όχι, παιδί μου· άφησε να 'μπει η μυρωδιά από τα φαγητά· είναι χρεία να συνηθίσουμε·

Μεγάλο πράμα η υπομονή! .....  
Αχ! μας την έπεμψε ο Θεός· κλει θησαυρούς κι  
εκείνη.

Εμείς πρέπει να έχουμε υπομονή, αν και έρχονταν οι μυρωδιές·

Απ' όσα δίν' η θάλασσα, απ' όσ' η γη, ο αέρας».

Κι έτσι λέγοντας εματάνοιξε το παράθυρο, και η πολλή μυρωδιά των αρωμάτων εχυνότουν μέσα κι εγιόμισε το δωμάτιο. Και η πρώτη είπε: «Και το αεράκι μάς πολεμάει». – Μία άλλη έστεκε σιμά εις το ετοιμοθάνατο παιδί της,

Κι άφ'σε το χέρι του παιδιού κι εσώπασε λιγάκι,  
Και ξάφνου της εφάνηκε\* στο στόμα το βαμπάκι.\* 10

Και άλλη είπε χαμογελώντας, να διηγηθεί καθεμία τ' όνειρό της,

Κι όλες εφώνασαν μαζί κι είπαν πως είδαν ένα.  
Κι ό,τι αποφάσισαν μαζί να πουν τα ονειράτά τους.  
Είπα να ιδώ τη γνώμη τους στην υπνοφαντασιά τους.

---

της εφάνηκε: της φάνηκε ότι είδε.

το βαμπάκι: που βάζουν στο στόμα του νεκρού (δηλ. της φάνηκε ότι το παιδί ήταν νεκρό).

Και μία είπε: «Μου εφαινότουν ότι όλοι εμείς, άντρες και γυναίκες, παιδιά και γέροι, ήμαστε ποτάμια, ποια μικρά, ποια μεγάλα, κι ετρέχαμε ανάμεσα εις τόπους φωτεινούς, εις τόπους σκοτεινούς, σε λαγκάδια, σε γκρεμούς, απάνου κάτου, κι έπειτα εφθάναμε μαζί στη θάλασσα με πολλή ορμή,

Και μες στη θάλασσα γλυκά βαστούσαν τα νερά μας.»

Και μία δεύτερη είπε:  
«Εγώ 'δα δάφνες. – Κι εγώ φως» 15  
– Κι εγώ σ' φωτιά μιν όμορφη π' άστραφταν  
τα μαλλιά της.»

Και αφού όλες εδιηγήθηκαν τα ονείρατά τους, εκείνη που 'χε το παιδί ετοιμοθάνατο είπε: «Ιδές, και εις τα ονείρατά όμογνωμούμε, καθώς εις τη θέληση και εις όλα τ' άλλα έργα». Και όλες οι άλλες εσυμφώνησαν κι ετριγύρισαν με αγάπη το παιδί της που 'χε ξεψυχήσει.

Ιδού, αυτές οι γυναίκες φέρνονται θαυμαστά· αυτές είναι μεγαλόψυχες, και λένε ότι μαθαίνουν από μας· δε δειλιάζουν, μολονότι τους επάρθηκε η ελπίδα που είχαν να γεννήσουν τέκνα για τη δόξα και για την ευτυχία. Εμείς λοιπόν μπορούμε να μάθουμε απ' αυτές και να τες λατρεύουμε έως την ύστερην ώρα.

– Πες μου και συ τώρα γιατί εχθές, ύστερ' από το συμβούλιο, ενώ εστεκόμαστε σιωπηλοί, απομακρύνθηκες ταραγμένος·

Να μου το πεις να το 'χω γκολφισταυρό\* στον άδη.  
Εχαμογέλασε πικρά κι ολούθενε κοιτάζει·  
Κι ανεί\* πολύ τα βλέφαρα τα δάκρυα να βαστάξουν.

9

Ετούτ' είν' ύστερη\* νυχτιά· όλα τ' αστέρια βγάνει·  
Ολονυχτίς ανέβαινε η δέηση, το λιβάνι.

Ο Αράπης, τραβηγμένος από τη μυρωδιά που  
εσκορπούσε το θυμίαμα, περίεργος και ανυπόμονος, με  
βιαστικά πατήματα πλησιάζει εις το τείχος,

Και απάνου, ανάγκη φοβερή! σκυλί δεν του 'λυχτάει.

Και ακροάζεται· αλλά τη νυχτική γαλήνη δεν αντ-  
σκοβε μήτε φωνή, μήτε κλάψα, μήτε αναστεναγμός·  
ήθελε πεις ότι είχε παύσει η ζωή· οι ήρωες είναι ενώ-  
μένοι και, μέσα τους, λόγια λένε

5 Για την αιωνιότητα, που μόλις τα χωράει·  
Στα μάτια και στο πρόσωπο φαίνοντ'  
οι στοχασμοί τους·  
Τους λέει μεγάλα και πολλά η τρίσβαθη ψυχή τους.  
Αγάπη κι έρωτας καλού τα σπλάχνα τους τινάζουν  
Τα σπλάχνα τους κι η θάλασσα ποτέ δεν  
ησυχάζουν·  
10 Γλυκιά κι ελεύθερ' η ψυχή σα να 'τανε βγαλμένη,  
Κι υψώναν με χαμόγελο την όψη τη φθαρμένη.

---

γκολφισταυρό: φυλαχτό.

ανεί: ανοίγει.

ύστερη (νυχτιά): η τελευταία νύχτα· η νύχτα της Εξόδου.

Αφού έκαψαν τα κρεβάτια, οι γυναίκες παρακαλούν τους άντρες να τες αφήσουν να κάμουνε αντάμα, εις το σπήλαιο, την υστερινή δέηση. Μι' απ' αυτές, η γεροντότερη, μιλεί για τες άλλες: «Άκουσε, παιδί μου, και τούτο από το στόμα μου,

Που' μ' όλη κάτου από τη γη κι ένα μπουτσούνι\*  
απ' έξω.

Ορκίζουν σε στη στάχτ' αυτή .....  
Και στα κρεβάτια τ' άτυχα με το σεμνό στεφάνι·  
Ν' αφήστε σας παρακαλούν να τρέξουμε σ' εκείνο,  
5 Να κάμουμ' άμα το στερνό χαιρετισμό και θρήνο».

Κι επειδή εκείνος αργούσε ολίγο να δώσει την απόκριση,

Όλες στη γη τα γόνατα εχτύπησαν ομπρός του,  
Κι εβάστααν όλες κατ' αυτόν τη χούφτα σηκωμένη,  
Και με πικρό χαμόγελο την όψη τη φθαρμένη.  
Σα να 'θελ' έσπλαχνα ο Θεός βρέξει ψωμί  
σ' εκείνες.

Οι γυναίκες, εις τες οποίες έως τότε είχε φανεί όμοια μεγαλοψυχία με τους άντρες, όταν δέονται και αυτές, δειλιάζουν λιγάκι και κλαίνε· όθεν προχωρεί η Πράξη· διότι όλα τα φερσίματα των γυναικών αντιχτυπούν εις την καρδιά των πολεμιστάδων, και αυτή είναι η υστερινή

---

μπουτσούνι (λ. ιταλ.): κομματάκι.



έχυνε μες στα σπλάχνα του όλους τους θησαυρούς του,  
τούτοι

Τριαντάφυλλα 'ναι θεϊκά στην κόλαση πεσμένα.

13

Μένουν οι Μάρτυρες με τα μάτια προσηλωμένα εις  
την ανατολή, να φέξει για να 'βγουνε στο γιουρούσι, και  
η φοβερή αυγή,

Μνήσθητι, Κύριε – είναι κοντά· Μνήσθητι, Κύριε –  
εφάνη!

Επάψαν τα φιλιά στη γη .....  
Στα στήθια και στο πρόσωπο, στα χέρια και  
στα πόδια.

Μία χούφτα χώμα να κρατώ και να σωθώ μ' εκείνο.

14

Το μάτι μου έτρεχε ρονιά\* κι ομπρός του δεν εθώρα,  
Κι έχασα αυτό το θεϊκό πρόσωπο για πολλή ώρα,  
Π' άστραψε γέλιο αθάνατο, παιγνίδι της χαράς του,  
Στο φως της καλοσύνης του, στο φως της ομορφιάς  
του.

16

Μ' όλον που τότε' ασάλευτος στο νου μ' ο νιος  
εστήθη,  
Κι είχε τον ήλιο πρόσωπο και το φεγγάρι στήθη.

---

ρονιά: υδρορροή, κρουνός.

17

Κι άνθιζε μέσα μου η ζωή μ' όλα τα πλούτια πόχει

18

Συχνά τα στήθια εκούρασα, ποτέ την καλοσύνη.

20

Στον ύπνο της μουρμούριζε την κλάψα  
της τρυγόνας.

36

Πάντ' ανοιχτά, πάντ' άγρυπνα, τα μάτια της ψυχής  
μου.

41

Ολίγο φως και μακρινό σε μέγα σκότος κι έρμο.

43

Σε βυθό πέφτει από βυθό ως που δεν ήταν άλλος·  
Εκείθ' εβγήκε ανίκητος.

44

Φως που πατεί χαρούμενο τον Άδη και το χάρο.

51

Η δύναμη σου πέλαγο κι η θέλησή μου βράχος.



**Θεόδωρος Βρυζάκης (1819-1878),  
Η έξοδος τον Μεσολογγίου (1853)  
Εθνική Πινακοθήκη**

## ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Γ΄

1

Μητέρα,\* μεγαλόψυχη στον πόνο και στη δόξα,  
Κι αν στο κρυφό μυστήριο ζουν πάντα τα παιδιά σου  
Με λογισμό και μ' όνειρο, τι χάρ' έχουν τα μάτια,  
Τα μάτια τούτα,\* να σ' ιδούν μες στο πανέρμο δάσος,  
Που ξάφνου σου τριγύρισε τ' αθάνατα ποδάρια 5  
(Κοίτα) με φύλλα της Λαμπρής, με φύλλα  
του Βαϊώνε!

Το θεϊκό σου πάτημα δεν άκουσα, δεν είδα,

Ατάραχη σαν ουρανός μ' όλα τα κάλλη πόχει,  
Που μέρη τόσα φαίνονται και μέρη 'ναι κρυμμένα·  
Αλλά, Θεά, δεν ημπορώ ν' ακούσω

τη φωνή σου, 10

Κι ευθύς εγώ τ' Ελληνικού κόσμου να τη χαρίσω;  
Δόξα 'χ' η μαύρη πέτρα του και το ξερό χορτάρι.

(Η Θεά απαντάει εις τον ποιητή και τον προστάζει να ψάλει την πολιορκία του Μεσολογγίου).

---

μητέρα: κοίταξε Σχεδ. Β΄, απ. 12.

τα μάτια τούτα: τα μάτια του ποιητή.

Έργα και λόγια<sup>1</sup>, στοχασμοί, – στέκομαι και  
 κοιτάζω –  
 Λουλούδια μύρια, πούλουδα,\* που κρύβουν  
 το χορτάρι,  
 Κι άσπρα, γαλάζια, κόκκινα καλούν χρυσό  
 μελίτσι.

5 Εκείθε με τους αδελφούς, εδώθε με το χάρο. –  
 Μεσ στα χαράματα συχνά, και μεσ στα μεσημέρια,  
 Και σα θολώσουν τα νερά, και τ' άστρα σα  
 πληθύνουν,  
 Ξάφνου σκιρτούν οι ακρογιαλιές, τα πέλαγα κι  
 οι βράχοι.  
 «Αραπιάς άτι, Γάλλου νους, βόλι Τουρκιάς, τόπ'\*  
 Άγγλου!

10 Πέλαγο μέγα πολεμά, βαρεί το καλυβάκι·  
 Κι αλιά! σε λίγο ξέσκεπα τα λίγα στήθια μένουν·  
 Αθάνατή 'σαι, που ποτέ, βροντή, δεν ησυχάζεις;»  
 Στην πλώρη, που σκιρτά, γυρτός, τούτα 'π'  
 ο ξένος ναύτης.

15 Δειλιάζουν γύρου τα νησιά,\* παρακαλούν και  
 κλαίνε,  
 Και με λιβάνια δέχεται και φώτα τον καημό τους  
 Ο σταυροθόλωτος ναός και το φτωχό ξωκλήσι.

---

1. Για την ερμηνεία των στίχων 1-3 κοίταξε το εισαγωγικό σημείωμα. Ολόκληρο το απ. 2 να συσχετιστεί με το απόσπασμα 5 του Β' Σχεδιάσματος.

πούλουδο: λουλούδι.

τόπι: κανόνι και η μπάλα του κανονιού

τα νησιά: τα Επτάνησα.

Το μίσος\* όμως έβγαλε και κείνο τη φωνή του:  
«Ψαρού,\* τ' αγκίστρι π' άφησες, αλλού να ρίξεις  
άμε.»

Μες στα χαράματα συχνά, και μες στα μεσημέρια,  
Κι όταν θολώσουν τα νερά, κι όταν πληθύνουν  
τ' άστρα,  
20 Ξάφνου σκιρτούν οι ακρογιαλιές, τα πέλαγα κι  
οι βράχοι.  
Γέρος μακριά, π' απίθωσε στ' αγκίστρι τη ζωή  
του,  
Το πέταξε, τ' αστόχησε, και περιτριγυρνώντας:  
«Αραπιάς άτι, Γάλλου νους, βόλι Τουρκιάς, τόπ'  
Άγγλου!  
25 Πέλαγο μέγ', αλίμονον! βαρεί το καλυβάκι·  
Σε λίγην ώρα ξέσκεπα τα λίγα στήθη μένουν·  
Αθάνατη 'σαι, που, βροντή, ποτέ δεν ησυχάζεις;  
Πανερημιά της γνώρας μου, θέλω μ' εμέ να  
κλάψεις.»

### 3

Δεν τους βαραίν' ο πόλεμος, αλλ' έγινε πνοή τους  
..... κι εμπόδισμα δεν είναι  
Στες κορασιές να τραγουδούν και στα παιδιά να  
παίζουν.

---

το μίσος: οι στίχοι 16-17 αναφέρονται σε ανθρώπους που δεν είχαν συνειδητοποιήσει τη σημασία του αγώνα. Το θέμα το ξαναβρίσκουμε στη Γυναίκα της Ζάκυθος. Ψαρού: η γυναίκα του ψαρά. Εδώ (ειρωνικά) η πόλη του Μεσολογγίου, επειδή οι περισσότεροι από τους κατοίκους της ασχολούνται με το ψάρεμα.

## 4

Από το μαύρο σύγνεφο κι από τη μαύρη πίσσα,  
 .....

Αλλ' ήλιος, αλλ' αόρατος αιθέρας κοσμοφόρος

Ο στύλος\* φανερώνεται, με κάτου μαζωμένα

Τα παλικάρια τα καλά, μ' απάνου τη σημαία,

Που μουρμουρίζει και μιλεί και το Σταυρόν

απλώνει

5

Παντόγυρα στον όμορφον αέρα της αντρείας,

Κι ο ουρανός καμάρωνε, κι η γη χεροκροτούσε·

Κάθε φωνή κινούμενη κατά το φως μιλούσε,

Κι εσκόρπα τα τρισεύγενα λουλούδια της αγάπης:

«Όμορφη, πλούσια, κι άπαρτη, και σεβαστή, κι

αγία!»

10

## 6

## Ο Πειρασμός

Έστησ' ο Έρωτας χορό με τον ξανθόν Απρίλη,

Κι η φύσις ηύρε την καλή και τη γλυκιά της ώρα,

Και μες στη σκιά που φούντωσε και κλει δροσιές και

μόσχους

Ανάκουστος\* κιλαϊδισμός και λιποθυμισμένος.

Νερά καθάρια και γλυκά, νερά χαριτωμένα,

5

Χύνονται μες στην άβυσσο τη μοσχοβολισμένη,

Και παίρνουνε το μόσχο της, κι αφήνουν τη δροσιά

τους,

Κι ούλα στον ήλιο δείχνοντας τα πλούτια της πηγής

τους,

Τρέχουν εδώ, τρέχουν εκεί, και κάνουν σαν αηδόνια.

---

**στύλος:** το κοντάρι της σημαίας.

**ανάκουστος:** πρωτάκουστος.



7

Έρμα 'ν' τα μάτια, που καλείς, χρυσέ ζωής αέρα.

9

Τα σπλάχνα μου κι η θάλασσα ποτέ δεν ησυχάζουν,  
Κι όσ' άνθια θρέφει και καρπούς τόσ' άρματα σε  
κλειούνε.

10

Φεύγω τ' αλόγου την ορμή και του σπαθιού  
τον τρόπο.  
Τ' ονείρου μάταια πιθυμιά, κι όνειρο αυτή 'ν' η ίδια!  
Εγύρισε η παράξενη του κόσμου ταξιδεύτρα,  
Μου 'πε με θείο χαμόγελο βρεμένο μ' ένα δάκρυ:  
Κόψ' το νερό στη μάνα του, μπάσ' το στο περιβόλι,  
Στο περιβόλι της ψυχής το μοσχαναθρεμμένο.

11

Μία των γυναικών προσφεύγει εις το στοχασμό του  
θανάτου ως μόνη σωτηρία της με τη χαρά την οποίαν  
αισθάνεται το πουλάκι,

Οπού 'δε σκιάς παράδεισο και τηνέ χαιρετάει  
Με του φτερού το σάλαγο και με κανέναν ήχο,

εις τη στιγμήν οπού είναι κοπιασμένο από μακρινό ταξίδι,  
εις τη φλόγα καλοκαιρινού ήλιου.

12

Και βλέπω πέρα τα παιδιά και τες αντρογυναίκες  
Γύρου στη φλόγα π' άναψαν,\* και θλιβερά τη θρέψαν  
Μ' αγαπημένα πράματα και με σεμνά κρεβάτια,  
Ακίνητες, αστέναχτες, δίχως να ρίξουν δάκρυ·  
Και 'γγίζ' η σπίθα τα μαλλιά και τα λιωμένα ρούχα·  
Γλήγορα, στάχτη, να φανείς, οι φούχτες να γιομίσουν.

13

Είν' έτοιμα\* στην άσπονδη πλημμύρα των αρμάτων  
Δρόμο να σχίσουν τα σπαθιά, κι ελεύθεροι να μείνουν,  
Εκείθε με τους αδελφούς, εδώθε με το χάρο.

Γιώργος Σταθόπουλος (γεν. 1944),  
εικόνα από τους Ελεύθερους  
Πολιορκημένους



---

**άναψαν:** για να κάψουν τ' αγαπημένα τους πράγματα,  
πριν από την έξοδο.

**έτοιμα:** ενν. τα σπαθιά.



Νικόλαος Γύζης (1842-1901),  
Ο Αρχάγγελος (σπουδή για το Θρίαμβο της Πίστewς,  
1895) Εθνική Πινακοθήκη

## ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

Για τη μελέτη των Ελεύθερων Πολιορκημένων να διαβάσετε στο σπίτι σας τα ιστορικά γεγονότα που αναφέρονται στη δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου.

### ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Α΄

1. Η γυναίκα στο όραμα κρατάει στον ώμο της λύρα «δίκαιη»· τι εννοεί μ' αυτό το χαρακτηρισμό ο ποιητής;
2. Για να εκφράσει το μέγεθος της πείνας ο ποιητής χρησιμοποιεί τον πολεμιστή και τη μάνα· είναι εύστοχη αυτή η επιλογή; Γιατί;
3. Όποιος έχει τη δυνατότητα, να παρουσιάσει στην τάξη το 5ο κεφ. από τη Γυναίκα της Ζάκυθος, που αναφέρεται στο όραμα του ιερομόναχου Διονυσίου.
4. Να επισημάνετε τα βασικά θέματα που ξεχωρίζουν στο Α΄ Σχεδιάσμα για να τα παρακολουθήσετε στα επόμενα.

### ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β΄

1. απ. 1. Συγκρίνοντας το απόσπασμα αυτό με το απ. 2 του Α΄ Σχεδιάσματος να βρείτε τις διαφορές: α) Ως προς τη σκηνοθεσία· ποιο νέο στοιχείο προστίθεται και τι αποτέλεσμα έχει η προσθήκη του; Ποιο αφαιρείται; β) Ως προς τη στιχουργία (είδος στίχου και μέτρο)· μπορείτε να εξηγήσετε πώς υπηρετεί το ποίημα η νέα μορφή; Πριν απαντήσετε, να λάβετε υπόψη σας ότι το Α΄ Σχεδ. χαρακτηρίζεται από τον Πολυλά «είδος

προφητικού θρήνου», ενώ το Β΄ Σχεδ. είναι περισσότερο αφηγηματικό.

2. απ. 2. Στο πεζό τμήμα ο ποιητής διατυπώνει την ιδέα που θέλει να πραγματώσει στους στίχους που ακολουθούν: «θάλασσα, γη... και εις το βάθος της». Αφού μελετήσετε τους στίχους του απ. 2, να απαντήσετε στα ερωτήματα: α) Με ποιον τρόπο ο ποιητής πραγματώνει την πρόθεσή του, β) ποιοι είναι οι στίχοι που εκφράζουν συνοπτικότερα την ιδέα του ποιητή;
3. απ. 3. Στο απόσπασμα αυτό έχουμε μια αντιπαράθεση σαλπισμάτων (ήχων). Μπορείτε να πείτε α) ποια είναι η τελική εντύπωση που αφήνει αυτή η αντιπαράθεση, β) ποιες είναι οι λέξεις που δηλώνουν ήχο, γ) ποιοι είναι οι στίχοι που δημιουργούν τις ισχυρότερες ηχητικές εντυπώσεις και ποιοι οι επικρατέστεροι φθόγγοι σ' αυτούς;
4. απ. 5. Πώς κατορθώνει να δώσει ο ποιητής: α) Την ένταση και την αδιάκοπη διεξαγωγή του πολέμου, β) την ανισότητα των δυνάμεων;
5. απ. 6. α) Ο πολεμιστής ονομάζει την ανάμνηση του «χρυσότερο από τα ονειράτά του»· γιατί; β) Ποια είναι η σημασία της ανάμνησης για το ποίημα ολόκληρο; γ) Πώς διαγράφεται το ήθος του ήρωα σ' αυτό το απόσπασμα; δ) Τι αίσθημα εκφράζουν οι στίχοι 22-23; ε) Ο στίχος 21 θυμίζει πάρα πολύ Ερωτόκριτο. Μπορείτε να βρείτε άλλα στοιχεία στιχουργικά που συνδέουν το Β΄ Σχεδ. με τον Ερωτόκριτο;

- 6. απ. 7. α)** Ο ποιητής λέει για τις Μεσολογγίτισσες ότι «φέρονται θαυμαστά». Ποιες είναι οι πράξεις ή τα λόγια τους που δικαιολογούν αυτό το θαυμασμό; **β)** Στη φράση: «εμείς πρέπει...» ποια λέξη πρέπει να τονίσουμε κατά την ανάγνωση και γιατί;

### ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Γ΄

- 1. απ. 1.** Να συγκρίνετε το απόσπασμα αυτό με το απ. 1 του Α΄ Σχεδιάσματος και να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα: **α)** Ποια είναι η θέση κάθε αποσπάσματος μέσα στο ποίημα; **β)** Σε ποιο χώρο τοποθετείται το όραμα στη μια περίπτωση και σε ποιον στην άλλη; **γ)** Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές διαπιστώνετε στη γυναικεία μορφή κάθε οράματος (στην απεικόνιση, στα χαρακτηριστικά και στο συμβολισμό);
- 2. απ. 1.** Σε τι αντιδιαστέλλει ο ποιητής τον εαυτό του και τα άλλα «παιδιά» της Μητέρας – πατρίδας;
- 3. απ. 2.** Το απόσπασμα χωρίζεται σε δύο ενότητες (στ. 1-17 και 18-27). Ορισμένοι στίχοι επαναλαμβάνονται αυτολεξεί σχεδόν. Ποια νομίζετε ότι είναι η σημασία αυτής της επανάληψης;
- 4. απ. 2.** Πώς συμπεριφέρονται, στο άκουσμα του άνισου πολέμου, ο «ξένος ναύτης», τα νησιά και ο γέρος; Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές παρατηρείτε;
- 5. απ. 4.** Στο απόσπασμα αυτό έχουμε την εμφάνιση της σημαίας ως συμβόλου των πιο υψηλών ιδανικών. Αφού μελετήσετε με προσοχή το απόσπασμα, να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

α) Ποιες είναι οι λέξεις που εκφράζουν τον πλούτο, την αξία και την αγιότητα αυτού του συμβόλου; Να δικαιολογήσετε τη χρήση αυτών των λέξεων, β) Σε ποια σχέση βρίσκεται ο πρώτος στίχος με τους επόμενους του αποσπάσματος; γ) Πώς αντιλαμβάνεστε το στίχο 7 (ο ουρανός... χειροκροτούσε); Υπάρχει αντιστοιχία ανάμεσα στα δύο ημιστίχια; δ) Με ποιους στίχους ο ποιητής κάνει αισθητό το κυμάτισμα της σημαίας;

6. απ. 6. α) Να βρείτε τις δύο βασικές ενότητες του αποσπάσματος και να προσδιορίσετε το περιεχόμενό τους. β) Στους δύο πρώτους στίχους τα κύρια θέματα είναι ο Έρωτας και η Άνοιξη. Με ποιες εικόνες αναπτύσσονται αυτά τα θέματα στους επόμενους στίχους του απόσπασματος; γ) Από τα κύρια χαρακτηριστικά της πρώτης ενότητας είναι η κίνηση· πώς εκφράζεται και ποια είναι η σημασία της για το απόσπασμα; δ) Ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της δεύτερης ενότητας; ε) Να δικαιολογήσετε τον τίτλο του αποσπάσματος, αφού λάβετε υπόψη σας και το στίχο 14 του αποσπ. 2 του Β' Σχεδ.
7. Ποια από τα μικρότερα αποσπάσματα που ακολουθούν σας συγκινούν περισσότερο; Μπορείτε να τα σχολιάσετε;

## **ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (ΓΕΝΙΚΕΣ)**

---

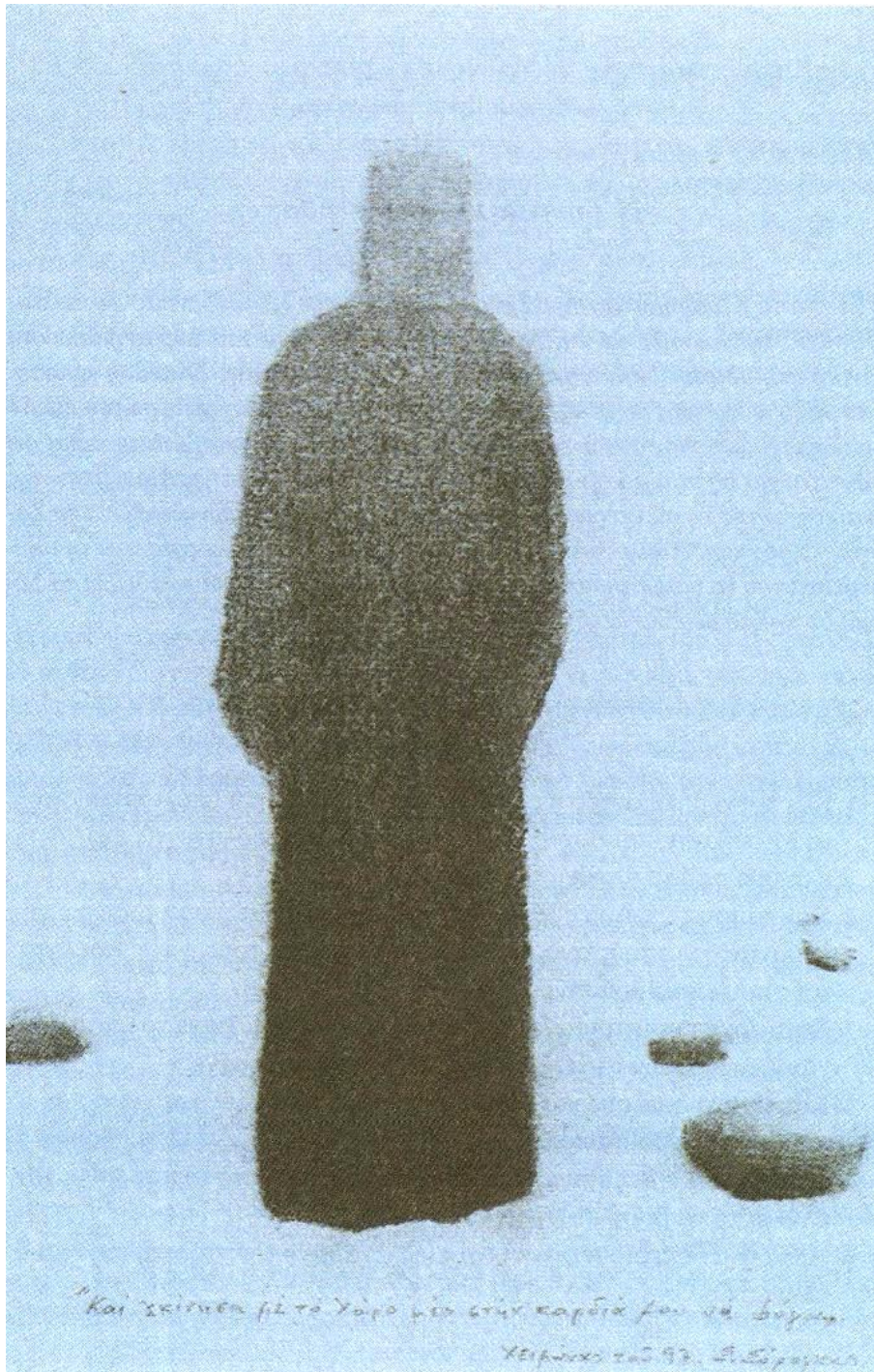
1. Γιατί ο ποιητής ονομάζει τους πολιορκημένους «ελεύθερους»;
2. Ο Σίλλερ λέει ότι μία αυτόνομη ψυχή «από κάθε φοβερό αντικείμενο (= περιστατικό, γεγονός,

κατάσταση) ηξεύρει να γεννήσει ένα υψηλό». Ισχύει αυτή η γνώμη για τους πολιορκημένους;

3. Ο ποιητής στους Στοχασμούς του (αριθ. 5) διατυπώνει την επιθυμία του να σχηματίσει μια κλίμακα από δυνάμεις που «πολιορκούν» τους Μεσολογγίτες και τις οποίες εκείνοι κατορθώνουν να υπερνικήσουν. Κοιτάζοντας ξανά το Β΄ και το Γ΄ Σχεδιάσμα: α) να ανακεφαλαιώσετε αυτές τις δυνάμεις, β) να πείτε ποιες από αυτές είναι φυσικές (που αφορούν το φυσικό άνθρωπο) και ποιες ηθικές (που αφορούν το ηθικό μέρος του ανθρώπου).
4. Σε ποια αποσπάσματα νομίζετε ότι ο ποιητής πραγματώνει τους στοχασμούς 6 («ας φανεί καθαρά η μικρότης κτλ.») και 8 («σκέψου την ισοζυγία των δυνάμεων κτλ.»).
5. Να αποστηθίσετε και να απαγγείλετε ένα απόσπασμα, τουλάχιστο πέντε στίχων.



Το σπίτι του Σολωμού στη Ζάκυνθο, πριν καταστραφεί εντελώς από τους σεισμούς του 1953



Σωτήρης Σόρογκας (γεν. 1936), εικόνα για  
τη Γυναίκα της Ζάκυνθος

## Η Γυναίκα της Ζάκυθος

**Ε**κτός από τα ποιήματά του ο Σολωμός μάς άφησε και δύο πεζά: Το Διάλογο (για τη γλώσσα) και τη Γυναίκα της Ζάκυθος. Και τα δύο ανήκουν στη νεανική περίοδο της δημιουργικότητάς του. Η Γυναίκα της Ζάκυθος γράφτηκε το 1826· ο ποιητής το ξαναδούλεψε ως το 1829, αλλά τελικά το έργο έμεινε ημιτελές. Η πρόθεση του είναι αινιγματική. Η επικρατέστερη άποψη είναι ότι πρόκειται για σάτιρα με την οποία ο Σολωμός θέλησε να στιγματίσει μέσω της γυναίκας αυτής τη συμπεριφορά ορισμένων αριστοκρατικών κύκλων της Ζακύνθου προς τις Μεσολογγίτισες. Παρά την αποσπασματικότητα και τη σκοτεινότητά του το θαυμάσιο αυτό κείμενο είναι αρκετό για να αναδείξει το Σολωμό σε πρώτο μεγάλο πεζογράφο.

### Κεφάλαιο 3

#### Οι Μισολογγίτισσες

1. Και εσυνέβηκε αυτές τες ημέρες οπού οι Τούρκοι επολιορκούσαν το Μισολόγγι, και συχνά ολημερνίς και κάποτε οληνυχτίς έτρεμε η Ζάκυθο από το κανόνισμα το πολύ.
2. Και κάποιες γυναίκες Μισολογγίτισσες επερπατούσαν τριγύρω γυρεύοντας\* για τους άνδρες τους, για τα παιδιά τους, για τ' αδέλφια τους που επολεμούσανε.
3. Στην αρχή εντρεπόντανε νά 'βγουνε και επροσμένανε το σκοτάδι για ν' απλώσουν το χέρι, επειδή δεν ήτανε μαθημένες.

---

γυρεύοντας: ζητιανεύοντας.

4. Και είχανε δούλους και είχανε σε πολλές πεδιάδες και γίδια και πρόβατα και βόιδα πολλά.
5. Ακολουθως εβιαζόντανε και εσυχνοτηράζανε από το παρεθύρι τον ήλιο πότε να βασιλέψει για νά 'βγουνε.
6. Αλλά όταν επερισσέψανε οι χρείες, εχάσανε την ντροπή, ετρέχανε ολημερνίς.
7. Και όταν εκουραζόντανε, εκαθόντανε στ' ακρογιάλι κι ακούανε, γιατί εφοβόντανε μην πέσει το Μισολόγγι.
8. Και τες έβλεπε ο κόσμος να τρέχουνε τα τρίστρατα, τα σταυροδρόμια, τα σπίτια, τα ανώγια και τα χαμώγια, τες εκκλησίες, τα ξωκκλήσια γυρεύοντας.
9. Και ελαβαίνανε χρήματα, πανιά για τους λαβωμένους.
10. Και δεν τους έλεγε κανένας το όχι, γιατί οι ρώτησες των γυναικών ήτανε τες περσότερες φορές συντροφευμένες από τες κανονιές του Μισολογγιού και η γη έτρεμε αποκάτου από τα πόδια μας.
11. Και οι πλέον πάμφτωχοι εβγάνανε το οβολάκι τους και το δίνανε και εκάνανε το σταυρό τους κοιτάζοντας κατά το Μισολόγγι και κλαίοντας.

#### Κεφάλαιο 4

### **Οι γυναίκες του Μισολογγιού διακονεύουνε και η γυναίκα της Ζάκυθος έχει δουλειά**

1. Ωστόσο η γυναίκα της Ζάκυθος είχε στα γόνατα τη θυγατέρα της και επολέμαε να την καλοπιάσει.

2. Έβαλε το λοιπόν το ζουρλάδι\* τα μαλλιά της αποπίσω από τ' αυτιά, γιατί η ανησυχία τής τα 'χε πετάξει, και έλεγε φιλώντας τα μάτια της θυγατρός της:
3. «Μάτια μου, ψυχή μου, να γένεις καλή, να παντρευτείς, και να βγαίνουμε και να μπαίνουμε και να βλέπουμε τον κόσμο και να καθόμαστε μαζί στο παρεθύρι και να διαβάζουμε τη Θεία Γραφή και τη Χαλιμά».
4. Και αφού την εχάιδεψε και της φίλησε τα μάτια και τα χείλα, την άφησε απάνου στην καθίκλα\* λέοντας της: Να και ένα καθρεφτάκι και κοιτάξου που είσ' όμορφη και μου μοιάζεις.
5. Και η κόρη που δεν ήτανε μαθημένη με τα καλά ησύχασε, και από τη χαρά της εδάκρυσε.
6. Και ιδού μεγάλη ταραχή ποδιών, οπού πάντοτες αύξαινε.
7. Και εσταμάτησε κοιτάζοντας κατά τη θύρα και φουσκώνοντας τα ρουθούνια της.
8. Και ιδού παρесиάζονται ομπρός της οι γυναίκες του Μισολογγιού. Εβάλανε το δεξί τους στα στήθια και επροσκυνήσανε· και εμείνανε σιωπηλές και ακίνητες.
9. «Και έτσι δα, πώς; Τι κάνουμε; Θα παίξουμε; Τι ορίζετε, κυράδες; Εκάμετε ανεβαίνοντας τόση ταραχή με τα συρτοπάπουτσα, που λογιάζω πως ήρθετε να μου δώσετε προσταγές».

---

**ζουρλάδι:** (το)· η παλαβή, η ανόητη γυναίκα.  
**καθίκλα:** καρέκλα.

10. Και όλες εμείνανε σιωπηλές και ακίνητες· αλλά μία είπε: «Αμ' έχεις δίκιο. Είσαι στην πατρίδα σου και στο σπίτι σου, και εμείς είμαστε ξένες και όλο σπρώξιμο θέλουμε».
11. Και ετότες η γυναίκα της Ζάκυθος την αντίσκοψε και αποκρίθηκε: «Κυρά δασκάλα, όλα τα χάσετε, αλλά από εκείνο που ακούω η γλώσσα σάς έμεινε.
12. »Είμαι στην πατρίδα μου και στο σπίτι μου; Και η αφεντιά σου δεν ήσουνα στην πατρίδα σου και στο σπίτι σου;
13. »Και τι σας έλειπε, και τι κακό είδετε από τον Τούρκο; Δε σας άφηνε φαητά, δούλους, περιβόλια, πλούτια; Και δόξα σοι ο Θεός είχετε περισσότερα από εκείνα που έχω εγώ.
14. »Σας είπα εγώ ίσως να χτυπήστε τον Τούρκο, που ερχόστανε τώρα σε με να μου γυρέψετε και να με βρίσετε;
15. »Ναίσκε! Εβγήκετε όξω να κάμετε παλικαριές. Οι γυναίκες επολεμούσατε (όμορφο πράμα που ήθελ' ήστανε με τουφέκι και με βελέσι\* ή εβάνετε και βρακί;\*). Και κάτι εκάμετε στην αρχή, γιατί επήρατε τα άτυχα παλικάρια της Τουρκιάς ξάφνου.
16. »Και πώς εμπόρειε ποτέ του να υποφτευτεί τέτοια προδοσία; Το 'θελε ο Θεός; Δεν ανακατωνόστανε\* με δαύτον μέρα και νύχτα;

---

**βελέσι:** μάλλινο υφαντό μεσοφούστανο.

**βρακί:** παντελόνι.

**ανακατωνόστανε** (ιδιωμ. τύπος αντί ανακατωνόσαστε): ζούσατε μαζί (με τους Τούρκους).

17. »Τόσο κάνει και εγώ να μπήξω το μαχαίρι μες στο ξημέρωμα στο λαιμό του αντρός μου (που να τονέ πάρει ο διάολος).
18. »Και τώρα που βλέπετε πως πάνε τα πράματά σας κακά, θέλετε να πέσει το βάρος απάνου μου.
19. »Καλή, μα την αλήθεια. Αύριο πέφτει το Μισολόγγι, βάνουνε σε τάξη την Ελλάδα τη ζουρλή οι βασιλιάδες εις τους οποίους έχω όλες μου τες ελπίδες.
20. »Και όσοι μείνουνε από τον ξελοθρεμό έρχονται στη Ζάκυνθο να τους θρέψουμε, και με την κοιλιά γιομάτη μας βρίζουνε».
21. Λέοντας εσιώπησε ολίγο κοιτάζοντας μες στα μάτια τες γυναίκες του Μισολογγιού.
22. «Και έτσι ξέρω και μιλώ και εγώ, ναι ή όχι; Και τώρα δα τι ακαρτερείτε; Ευρήκετε ίσως ευχαρίστηση να με ακούτε να μιλώ;
23. »Εσείς δεν έχετε άλλη δουλειά παρά να ψωμοζητάτε. Και, να πούμε την αλήθεια, στοχάζουμαι πως θε να 'ναι μία θαράπαψη για όποιον δεν ντρέπεται.
24. »Αλλά εγώ έχω δουλειά. Ακούστε; έχω δουλειά». Και φωνάζοντας τέτοια δεν ήτανε πλέον το τριπίθαμο μπουρίκι,\* αλλά εφάνηκε σωστή.
25. Γιατί ασηκώθηκε με μεγάλο θυμό στην άκρη των ποδιών, και μόλις άγγισε το πάτωμα· και εγκρίλωσε\* τα μάτια, και το οπού χύνουνε

---

**μπουρίκι:** μπρίκι του καφέ.  
**εγκρίλωσε:** γούρλωσε.

οι ζωγράφοι άβλαφτο μάτι εφάνηκε αλληθώρικο και το αλληθώρικο έσιαξε. Και εγίνηκε σαν την προσωπίδα την ύψινη\* εις τα πρόσωπα των νεκρών για να...

26. Και όποιος την έβλεπε να ξανάρθει στην πρώτη της μορφή έλεγε: Ο διάβολος ίσως την είχε αδράξει, αλλά εμετάνωσε και την άφησε, για το μίσος που έχει του κόσμου.
27. Και η θυγατέρα της κοιτάζοντας την εφώνασε· και οι δούλοι εξαστόχησαν την πείνα τους, και οι γυναίκες του Μισολογγιού εκατέβηκαν χώρις να κάμουνε ταραχή.

## ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Να μελετήσετε το ήθος α) των Μεσολογγιτισσών, β) των κατοίκων της Ζακύνθου, γ) της «γυναίκας της Ζάκυθος».
2. Με τη Γυναίκα της Ζάκυθος ο Σολωμός θέλησε να στιγματίσει τη συμπεριφορά ορισμένων αριστοκρατικών κύκλων της Ζακύνθου. Ποια είναι τα γνωρίσματα και ποια η ιδεολογία αυτών των κύκλων, όπως φανερώνονται από τα λόγια της γυναίκας;
3. Στο κείμενο αφηγητής είναι ένας Διονύσιος ιερομόναχος. Νομίζετε πως αυτό σχετίζεται με το ύφος του κειμένου;
4. Ποια άλλα γνωστά κείμενα θυμίζει το ύφος του Σολωμού στη Γυναίκα της Ζάκυθος;

---

ύψινη: γύψινη.

## Ο Πόρφυρας

**Τ**ο ποίημα έχει ως αφετηρία ένα περιστατικό που συνέβη στην Κέρκυρα τον Ιούλιο τον 1847: Ένας πόρφυρας (καρχαρίας) κατασπάραξε ένα νεαρό Άγγλο στρατιώτη που κολυμπούσε. Ο ποιητής θέλησε να αποδώσει με τον τρόπο του το τραγικό γεγονός. Τελικά το ποίημα έμεινε αποσπασματικό. Για την παρακολούθησή του βασιζόμαστε σε πληροφορίες που μας δίνει ο Πολυλάς. Παρά τις κάποιες δυσκολίες που παρουσιάζει το έργο σε ορισμένα σημεία, η ποιητική έκφραση είναι καθαρή και δείχνει την υψηλή ποιότητα του σολωμικού λόγου.

1

Η Κόλαση πάντ' άγρυπνη σου στήθηκε τριγύρου·  
Αλλά δεν έχει δύναμη πάρεξ μακριά και πέρα  
Μακριά 'πό την Παράδεισο, και συ σ'εσέ 'χεις  
μέρος·\*  
Μέσα στα στήθια σου τ' ακούς, Καλέ, να λαχταρίζει;

2

Κοιτάς του ρόδου τη λαμπρή πρώτη χαρά του ήλιου,  
Ναι πρώτη, αλλ' όμως δεύτερη από το πρόσωπό  
σου! 3

---

**Απ. 1.** Η Κόλαση· γενικά η δύναμη του κακού. Η Παράδεισος: η ψυχή, ο ψυχικός πλούτος του ανθρώπου. Και συ σ'εσέ 'χεις μέρος· κι εσύ έχεις μέσα σου ένα μέρος από τον παράδεισο.

3

«Χιλιάδες άστρα στο λουτρό μ' εμέ να στείλ'  
η νύχτα!»

4

«Γελάς και συ στα λούλουδα, χάσμα του βράχου  
μαύρο».

5

«Κοντά 'ναι το χρυσόφτερο και κατά δω γυρμένο,  
Π' άφησε ξάφνου το κλαδί για του γιαλού την πέτρα,  
Και κει γρικά της θάλασσας και τ' ουρανού τα κάλλη,  
Και κει τραβά τον ήχο του μ' όλα τα μάγια πόχει.  
Γλυκά 'δεσε τη θάλασσα και την ερμιά του  
βράχου, 5  
Και τ' άστρο κράζει πάρωρα, και πρέπει να  
προβάλει  
Πουλί πουλάκι, που σκορπάς το θαύμα της φωνής  
σου,  
Ευτυχισμός α δεν είναι το θαύμα της φωνής σου,  
Καλό στη γη δεν άνθισε, στον ουρανό, κανένα.  
Αλλ' αχ! να δώσω μια πλεξιά, και να 'μαι και  
φθασμένος, 10  
Ακόμ', αφρέ μου, να βαστάς, και να 'μαι γυρισμένος,  
με δύο φιλιά της μάνας μου, με φούχτα γη της γης  
μου».

---

**ΑΠ. 3, 4, 5.** Τα αποσπάσματα αποδίδονται στον κολυμβητή «εις τη στιγμή οπού λατρεύει τις ομορφιές της φύσης ολίγο πριν απαντήσει το τέρας του πελάγου» (Πολυλάς).

## 6

«Φιλώ τα χέρια μ' και γλυκά το στήθος μ' αγκαλιάζω.  
Ανοιχτά πάντα κι άγρυπνα τα μάτια της ψυχής μου.  
Ποια πηγή τάχα σε γεννά, χαριτωμένη βρύση;»

## 7

Φύση, χαμόγελ' άστραψες κι εγίνηκες δική του·  
Ελπίδα, τόδεσες το νου μ' όλα τα μάγια πόχεις·  
Νιος κόσμος όμορφος παντού χαράς και καλοσύνης.  
Γύρου κοιτά να τον ιδεί.....

Κοντά 'ναι κει στον νιον ομπρός ο τίγρης  
του πελάγου. 5

Κι αλιά! μακριά 'ναι το σπαθί, μακριά 'ναι το τουφέκι!  
Αλλ' όπως έσχισ' εύκολα βάθος τρανό κι εβγήκε.

Κι όρμησε.....

Κατά τον κάτασπρο λαιμό που λάμπει ωσάν

τον κύκνο,

Κατά το στήθος το πλατύ και το ξανθό κεφάλι, 10

Κατά τη μεγαλόψυχη γλυκιά πνοή της νιότης.

Έτσι κι ο νιος.....

Της φύσης από τς όμορφες αι δυνατές αγκάλες,

Οπού τον εγλυκόσφιγγε και του γλυκομιλούσε,—

Κι ευθύς ξυπνά στ' ελεύθερο γυμνό κορμί π'

αστράφτει,

15

Την τέχνη του κολυμπιστή μ' αυτήν του πολεμάρχου.

---

**ΑΠ. 6.** Και αυτό το απόσπασμα αποδίδεται στον κολυμβητή και εκφράζει στιγμή άκρας ευδαιμονίας. Οι στίχοι είναι μεμονωμένοι.

Πριν πάψ' η μεγαλόψυχη πνοή χαρά γεμίζει·  
 Άστραψε φως κι εγνώρισεν ο νιος τον εαυτό του·  
 Οι κόσμοι γύρου ν' άνοιγαν κορόνες να του ρίξουν.

.....  
 Απομεινάρι θαυμαστό ερμιάς και μεγαλείου,  
 Όμορφε ξένε και καλέ, και στον ανθό της νιότης,  
 Άμε και δέξου στο γιαλό του δυνατού την κλάψα.

## ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Ο ποιητής θέλει να συνθέσει σε μια ποιητική μορφή, α) την ομορφιά της φύσης και της ζωής, β) την ομορφιά του νέου και της ψυχής, γ) την αντίθεση σ' αυτή την ομορφιά και την αναίρεση της, που είναι η βία και ο θάνατος, και δ) την τραγικότητα της μοίρας. Με βάση τις παρατηρήσεις αυτές και τα σχόλια, να ερμηνεύσετε το ποίημα.
2. Να προσέξετε τις αντιθέσεις στο απ. 1 και να αναπτύξετε τη σημασία τους. Υπάρχει αντιστοιχία με τους Ελεύθερους Πολιορκημένους; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.



Γιάννης Αδαμάκος (γεν. 1952), εικόνα για τον Πόρφυρα

---

## Διονύσιος Σολωμός (1798-1857)

---

Γεννήθηκε στη Ζάκυνθο. Ο πατέρας του Κόντες Νικόλαος Σολωμός ανήκε στην τάξη των ευγενών, ενώ η μητέρα του Αγγελική Νίκη ήταν γυναίκα του λαού, που εργαζόταν, πριν από το γάμο της, ως υπηρέτρια στο σπίτι του Σολωμού. Το 1808, σε ηλικία 10 ετών, ο Διονύσιος Σολωμός πήγε στην Ιταλία, όπου σπούδασε πρώτα στο Λύκειο της Κρεμόνας και έπειτα Νομικά στο Πανεπιστήμιο της Παβίας. Εκεί γράφει και τα πρώτα ποιήματα σε ιταλική γλώσσα και αρχίζει να γίνεται γνωστός στους ιταλικούς λογοτεχνικούς κύκλους. Το 1818 επιστρέφει στη Ζάκυνθο και αφοσιώνεται στην ελληνική ποίηση και τη δημοτική γλώσσα. Μελετάει το νεοελληνικό ποιητικό λόγο στα έργα της κρητικής λογοτεχνίας, στα δημοτικά μας τραγούδια και στα ποιήματα του Βηλαρά και του Χριστόπουλου και ασκείται γράφοντας λυρικά ποιήματα με θέματα ρομαντικά. Το 1821 ξεσπά η ελληνική επανάσταση που θα σημαδέψει βαθύτατα την ποίησή του. Το 1823 γράφει τον Ύμνο εις την ελευθερία, και ένα χρόνο αργότερα την ωδή Εις το θάνατο του Λορδ Μπάιρον. Σ' αυτά τα χρόνια ανήκουν και τα πεζά του Διάλογος (1824), όπου υποστηρίζει με πολλή θέρμη τη δημοτική γλώσσα, και η Γυναίκα της Ζάκυθος, κείμενο με σατιρικό αλλά και οραματικό χαρακτήρα. Το 1828 εγκαταστάθηκε στην Κέρκυρα. Εκεί τα πρώτα χρόνια προσπάθησε να δώσει οριστική μορφή στο ποίημα Λάμπρος χωρίς να το ολοκληρώσει. Ένα μεγάλο απόσπασμά του το δημοσιεύει στην Ιόνιο



**Ανθολογία. Το 1833 γράφει τον Κρητικό, το πρώτο από τα μεγάλα του έργα, που ανοίγει την περίοδο της ωριμότητάς του. Το ποίημα που θα τον απασχολήσει σε όλη αυτή την περίοδο ως το θάνατο του είναι οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι, ενώ το 1849 αρχίζει να γράφει παράλληλα τον Πόρφυρα. Και τα δύο αυτά έργα επίσης δεν τα ολοκλήρωσε, αλλά έμειναν αποσπασματικά. Στα τελευταία χρόνια της ζωής του ξαναγράφει ποιητικά σχέδια σε ιταλική γλώσσα, με σκοπό να τα μεταπλάσει στα ελληνικά. Πέθανε στην Κέρκυρα και κηδεύτηκε με μεγάλες τιμές. Τα έργα του εξέδωσε το 1859 ο στενός του φίλος Ιάκωβος Πολυλάς με τίτλο Τα ευρισκόμενα. Στο μεταξύ βρέθηκαν και άλλα χειρόγραφα του και τα έργα του ξαναεκδόθηκαν συγκεντρωμένα σε τρεις τόμους από το Λίνο Πολίτη. Ο Διονύσιος Σολωμός είναι κορυφαίος ποιητής. Ο αγώνας του 1821 στάθηκε γι' αυτόν η μεγάλη εμπειρία που αναστάτωσε τον ψυχικό και πνευματικό του κόσμο. Τα οράματα του αγωνιζόμενου γένους προσπάθησε να εκφράσει με την ποίησή του. Αυτός ουσιαστικά συνέχισε τη νεοελληνική ποιητική παράδοση που μετά την άνθηση της κρητικής λογοτεχνίας είχε διακοπεί από την τουρκοκρατία. Γι' αυτούς τους λόγους χαρακτηρίζεται ως ο εθνικός μας ποιητής.**

κοντὰ ἴε το τρισοφτερο καὶ κατὰ ἰὸ ριζμεκο  
π' αεγυσε ζαγνε το κλαδὶ με τῷ γιολῷ τῆτ αετρα  
καὶ κὶ γρυκὰ τερ θαλασῶτ κρ ἴετραε τε καθεῖ,  
καὶ κὶ τραβὰ τὸν ισοσε μ' ὄση τῶ μευρα πο' τεί.  
γβικὰ ἴεσα τῆτ δελασα ἢ τὸν ερμεν τῶ φρατῶ,  
κ' αὐδὸν ἰν ὄρε με τ' εστὶ δελα διρδὶ ἢ τὰ βησι.  
αετλὶ τενλικὶ τερ σκυρτα τὸ θαφμε εἰτῶ γοικῶ  
εναίτιομνὸ αὐδὸν ἰνὸ τὸ θαφμε τὸν ερμῆτῶ  
καλὸ σπῆ γητῶν αὐδὸν σὺν φρατὸ ζε νετα.  
αὐτ' ετὶ κ' ἴεσα αλεβηρο ἢ τὰ με γφιδασμενον,  
ακομὶ εφρεμῶ κ' βατῶν ἢ τὰ με γφιδασμενον,  
με ἰνὸ φρατὸ τὸν μωαδμεν με γφιδασμενον

μικρὸν προφτερο ερρεβε δὲ κορατὶα τῶ ματῶ,  
ἢ ὄσητ κρεφασετ πορῆμετ τὰρὰ ριζμεκο ἰπὸ  
κ' αὐτ' γῶ τὰ εἰνδικῶτ, Καλὴ, ἢ ἄν τῶ τὸν κρεατῶ  
κρεατὸν ἴεσα εφρατὸ τρωτὸ σκυρτα ὁ κ' ἴεσα  
εφρατὸ τὸν ἴεσα ἰπὸν γῶ τὸν φυτῶν τῶ αὐτῶ.  
σφωρφο κ' οὐρο - ἰνὸν ἀγγα κ' αὐτῶν.

Χειρόγραφο του Διονυσίου Σολωμού.  
Το απόσπασμα αρ. 5 του «Πόρφυρα» και το επίγραμμα  
«Εἰς Φραγκίσκα Φραῖζερ»

### Ερασιτέχνης\*

**Τ**ο ποίημα αισθητοποιεί την πλατωνική θεωρία των Ιδεών· κατά τον Πλάτωνα ο αισθητός κόσμος δεν είναι η αληθινή πραγματικότητα. Η αληθινή πραγματικότητα βρίσκεται μόνο στις Ιδέες, που είναι όντα νοητά και υπάρχουν σ' έναν υπερουράνιο κόσμο. Οι Ιδέες είναι προσιτές μόνο με τη νόηση και αποτελούν τα πρότυπα των αισθητών όντων.

Όταν στα βάθη της νυκτός με περιζώνει  
άκρα θαλάσσης<sup>1</sup>, ουρανού και γης ειρήνη,\*  
το πνεύμα, οπού στην ταραχήν του κόσμου<sup>2</sup> σβήνει,  
σιγά την μυστικήν ζωήν του ανανεώνει·

✽✽✽

---

**ερασιτέχνης:** από το ρήμα εράω (=αγαπώ) και τη λέξη τέχνη. Η λέξη έχει τις εξής σημασίες: 1. Αυτός που αγαπάει την τέχνη, ο φιλότεχνος.

2. Αυτός που ασκεί κάποια τέχνη κι επιστήμη όχι ως κύριο επάγγελμα, αλλά ως πάρεργο από ευχαρίστηση.

**1. άκρα θαλάσσης... ειρήνη:** θυμίζει το στίχο του Σολωμού «άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει» (βλ. Ελεύθεροι Πολιορκημένοι, Σχεδ. Β', στ. 1).

**2. στην ταραχήν του κόσμου:** εδώ η ταραχή του κόσμου μπορεί να θεωρηθεί ως η τύρβη των καθημερινών φροντίδων, που δεν αφήνει το πνεύμα να ζήσει τη δική του ζωή.

**άκρα... ειρήνη:** απόλυτη ειρήνη.

των πόθων όλων και παθών αγάλι' οι πόνοι  
παύουν, καθώς στον νουν απλώνει' ευφροσύνη,  
ο αιθέρας,<sup>3</sup> οπού αρχήθεν η ψυχή μου κλίνει,  
ήσυχη ορμή προς κόσμον άλλον με φτερώνει.

⚡

Και όσα πνεύματα εδώ στα πλάσματα\* τους είδα,  
ακαθρέφτιστα εκεί θεωρεί τα η φαντασία,<sup>4</sup>  
και όταν θαρρώ πως την χρυσήν πατώ βαθμίδα,

⚡

όπου αντηχεί ψηλάθε απέραντη αρμονία,  
θαμπή στιγμή την ιλαρή μου παίρνει ελπίδα,  
με ουράνιο λάλημα να ειπώ τραγούδια θεία.

---

**3. ο αιθέρας:** το ανώτατο στρώμα του ουρανού, που, κατά τους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους, φωτίζεται και θερμαίνεται από το φως του ήλιου και των άστρων. Το νόημα των δύο τελευταίων στίχων της δεύτερης στροφής: ο αιθέρας, δηλαδή τα ανώτατα στρώματα του ουρανού, προς τα οποία ανέκαθεν (αρχήθεν) ρέπει η ψυχή μου, μου δίνει τα φτερά, ώστε με ήσυχη ορμή να πάω προς κόσμο άλλον (τον υπερουράνιο, δηλαδή, κόσμο των Ιδεών).

**πλάσματα:** ομοιώματα, είδωλα.

**4. Και όσα... η φαντασία:** όσα πνεύματα (ιδέες) είδα εδώ (στον αισθητό κόσμο) στα είδωλά τους (στα πλάσματα τους· εννοεί τα αισθητά όντα), η φαντασία μου τα βλέπει εκεί (στον άλλον κόσμο) όχι σαν μέσα από καθρέφτη, αλλά ακαθρέφτιστα, όπως είναι δηλαδή στην πραγματικότητα.

## ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

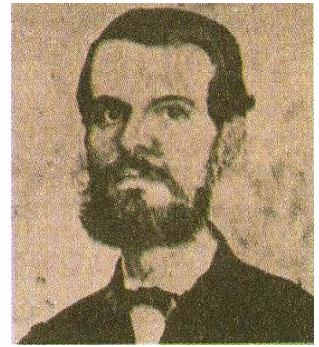
- 1. Να διατυπώσετε με δικά σας λόγια το περιεχόμενο του ποιήματος, αφού λάβετε υπόψη σας και ό,τι αναγράφεται στα σχόλια.**
- 2. Το ποίημα, όπως σημειώνεται και στο εισαγωγικό σημείωμα, αισθητοποιεί τη θεωρία των Ιδεών του Πλάτωνα. Σε παρόμοιες περιπτώσεις, το ποίημα διατρέχει τον κίνδυνο να καταντήσει διανοητικό και ψυχρό κατασκευάσμα, παρ' όλες τις υψηλές ιδέες που εκφράζει. Διαβάζοντάς το όμως διαπιστώνουμε ότι εκφράζει μια έντονα βιωματική και ποιητικά καταξιωμένη πνευματική ανάταση, που χαρακτηρίζει και την επτανησιακή ποίηση. Πώς θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε αυτή την άποψη;**

---

## Ιάκωβος Πολυλάς (1825-1896)

---

Γεννήθηκε και πέθανε στην Κέρκυρα. Την πνευματική του διαμόρφωση επηρέασε πολύ ο Σολωμός, με τον οποίο συνδέθηκε φιλικά σε νεαρή ηλικία. Αγωνίστηκε θερμά για την ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα δημοσιεύοντας σειρά άρθρων κατά της ξενοκρατίας και των ξένων μηχανορραφιών. Μετά την ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα ασχολήθηκε με την πολιτική και πολλές φορές εκλέχτηκε βουλευτής. Η ενασχόλησή του όμως με την πολιτική δεν τον απομάκρυνε από τις λογοτεχνικές του ασχολίες, που ήταν ποικίλες (ποίηση, πεζογραφία, μεταφράσεις, κριτικά μελετήματα, διάφορα άρθρα κτλ.). Το 1859, δύο χρόνια μετά το θάνατο του Σολωμού, συγκέντρωσε σ' έναν τόμο Τα Ευρισκόμενα του ποιητή. Εκτός όμως από την επιμέλεια, με την οποία συγκέντρωσε και αποκατέστησε διάφορα κατεσπαρμένα σχεδιάσματα του Σολωμού, έδειξε και όλη την κριτική του οξυδέρκεια και ευαισθησία με τα «Προλεγόμενα» που αποτελούν ακόμα και σήμερα την πιο συνθετική ανάλυση του έργου του εθνικού μας ποιητή. Εκδόσεις του έργου του: 1) Ιακώβου Πολυλά Διηγήματα και Πεζά με βιογραφική εισαγωγή του Μαρίνου Σιγούρου, εκδ. Γ. Φέξη, 1917, 2) «Πολυλάς: Άπαντα τα λογοτεχνικά και κριτικά», επιμ. Γ. Βαλέτας, εκδ. Πηγής, Αθήνα 1950.



## Πατρική ευτυχία

**Ό**σα εξιστορούνται στο ποίημα τοποθετούνται στη χρονική περίοδο που ακολούθησε την έκπτωση των πρωτοπλάστων από τον Παράδεισο.

Το βράδυ βράδυ από βουνίσια μέρη  
κουρασμένος ο Αδάμ γυρνούσε αγάλι,  
κι ετήραε\* θλιβερά το πρώτο αστέρι,  
που αντίκρυ του καθάριο είχε προβάλει.

☩☩☩

Των αγγέλων στο νου του αυτό\* να φέρει  
τ' αγνά δυνήθη αγαπημένα κάλλη,  
κι είπε ξυπνώντας του βραδιού τ' αέρι:\*  
– Πότε θα ιδώ τη θεία τους λάμψη πάλι;

☩☩☩

Πλην\* όλα τα βαθιά της πίκρας ίχνη  
σβηώνται μέσα του ξάφνου, ως κατεβαίνει  
μια ματιά – μία μονάχη ομπρός του ρίχνει,

☩☩☩

---

τηράω: κοιτώ.

αυτό: το αστέρι.

κι είπε... λάμψη πάλι: Το δίστιχο θυμίζει τους στίχους του Σολωμού στην Ημέρα της Λαμπρής:

κι από κει κινημένο αργοφυσούσε

τόσο γλυκό στο πρόσωπο τ' αέρι

που λες και λέει μες στις καρδιάς τα φύλλα:

Γλυκιά η ζωή κι ο θάνατος μαυρίλα.

Υποκείμ. του ξυπνώντας είναι τ' αέρι.      πλην: όμως.

Και την Εύα θωράει, που, καθισμένη σε στρώμα χλόης, πρώτη φορά του δείχνει αφτέρωτο αγγελούδι οπού βυζαίνει.

## ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Ποιο είναι το σκηνικό πλαίσιο των δύο πρώτων στροφών και ποιο το νόημα του τελευταίου στίχου της δεύτερης στροφής;
2. Πώς απεικονίζεται η απαλλαγή του Αδάμ από την πίκρα; Ποια είναι η γήινη χαρά που την αναπληρώνει;
3. Δίνει ο τίτλος του ποιήματος τη βασική του ιδέα;



Jose de Almada Negreiros (1893-1970),  
Μητρότητα, (1935)Κέντρο Μοντέρνας Τέχνης  
Gulbenkian, Λισαβόνα

---

## Γεράσιμος Μαρκοράς (1826-1911)

---

Γεννήθηκε στην Κεφαλλονιά και πέθανε στην Κέρκυρα. Αφού σπούδασε νομικά στην Ιόνιο Ακαδημία της Κέρκυρας, όπου είχε ως δάσκαλο του και τον Ανδρέα Κάλβο, συνέχισε τις σπουδές του στην Ιταλία. Ύστερα όμως από δύο χρόνια τις διέκοψε για λόγους οικογενειακούς κι επέστρεψε στην Κέρκυρα, όπου έζησε ως το θάνατο του αποτελώντας ένα από τα πιο επίλεκτα μέλη της συντροφιάς του Σολωμού. Ποιητής μικρής πνοής και χαμηλού τόνου, ο Μαρκοράς δε διακρίνεται για πρωτοτυπία στα θέματά του, που στρέφονται κυρίως γύρω από τον έρωτα, το θάνατο και την πατρίδα. Το γνωστό επικό του ποίημα Ο όρκος, αποτελείται από 1216 ομοιοκατάληκτους δεκαπεντασύλλαβους στίχους κι αναφέρεται στην ηρωική αντίσταση του πολιορκημένου Αρκαδίου και την ανατίναξή του κατά την Κρητική Επανάσταση του 1866. Η ποίησή του, που στις καλύτερες στιγμές της αποπνέει αβρότητα και ευγένεια, έκανε ιδιαίτερη εντύπωση στην Αθήνα, όταν το 1890 κυκλοφόρησαν για πρώτη φορά τα Ποιητικά έργα του. Χρησίμευσαν, βασικά, ως πηγή που διοχέτευσε τη σολωμική παράδοση στην Αθήνα, η οποία τώρα έχει ωριμάσει για να τη δεχτεί. Το έργο του: Ποίηση: Ο όρκος (1875), Ποιητικά έργα (1890), Μικρά ταξίδια (1899). Το 1950 ο Γ. Βαλέτας εξέδωσε τα Άπαντα του ποιητή. Σημαντικό μέρος του έργου του με τον τίτλο Ποιήματα εκδόθηκε από το Ίδρυμα Ουράνη (1988) με φιλολογική επιμέλεια Π. Μαστροδημήτρη.



## Προβάδισμα<sup>1\*</sup>

... Σύρτε, λοιπόν, σύρτε στίχοι μου. Μπορεί να μην είστε ποιήσες, αλλά θέλ' είσθ' ελπίζω κατίτι καλύτερο από ποιήσες· θέλ' είσθε, σήμερα κεντιστήρι για το κοιμώμενο ελληνικό πνεύμα, και αύριο μεθαύριο μαρτυρίες του σήμερα...

Σύρτε, στίχοι μου, σύρτε τυπωθείτε  
Δεν είναι πουλιό\* στον κόσμο αφορεστάδες\*  
Βουβοί, σβησμένοι, πάν' οι υποκριτάδες  
Και σεις μπορείτε τώρα να φανείτε.\*  
Λεύθεροι στίχοι, ελεύθερα μιλείτε.  
Στηλιτέψετε\* ολούθε τσι ασχημάδες\*  
Παρόμοια σε λαϊκούς ή σε παπάδες'

---

**1.** Το παραπάνω ποίημα, μαζί με έναν πεζό πρόλογο, προτάσσεται στη συλλογή Στιχουργήματα διάφορα (1872) που εξέδωσε ο ποιητής, όταν είχαν κοπάσει πια οι διώξεις εναντίον του εξαιτίας του αφορισμού.

**προβόδισμα:** κατευόδιο, προπομπή.

**πουλιό:** (επίρρ.) πλέον, πιο.

**αφορεστάδες:** εννοεί το δεσπότη και τη Σύνοδο που τον είχαν αφορίσει.

**φανείτε:** δημοσιευθείτε.

**στηλιτεύω:** στιγματίζω δημόσια, κατακρίνω με δριμύτητα.

**ασχημάδες:** ηθικές ασχήμιες, διαφθορά.

Εμπαίξετ’\* τες όπου τες ιδείτε.  
Στην Αίγυπτό σας ως και σεις κρυμμένοι,  
Άγγελος και σ’ εσάς φέρνει την είδηση·  
«Ελάτε», σας φωνάζει, «είν’ πεθαμένοι  
Οι ζητούντες να πνίξουν τη συνείδηση».  
Σύρτε, σίχοι μου, εβγήτε παρρησία\*  
και φωνάξετε: Ζήτω Ελευθερία.

## ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Ποιον θεωρεί σκοπό της σατιρικής ποίησης ο Λασκαράτος;
2. Να σχολιάσετε την άποψη που διατυπώνει ο ποιητής στο πεζό απόσπασμα για την αξία αυτής της ποίησης.
3. Τι εμπόδιζε το Λασκαράτο να εκφραστεί ελεύθερα;

---

εμπαίζω: ειρωνεύομαι, κοροϊδεύω.

παρρησία: θάρρος, ελευθερία εκφράσεως.

Πανχόσμενος ψυχόμενος  
Πανχόσμενος Κυράμενος  
Μιὰ φορὰ σὺνταί ἴσμενος  
Θάνατος μὲν ζῆν ἀμαζίαμενος  
Ναὶ φορὰ, τὰ σὲ χαίρεινος,  
Σαὶ θεὸς τὰ σὲ γαλρῶνος,  
Ὅταν τὰ ἴσται ζῆν καρδίεμος  
Μόνι ἀφῶντρα καὶ Κυράμενος

Χειρόγραφο Α. Λασκαράτου (Συλλογή Μ. Χαριτάτου)

## Τα μυστήρια της Κεφαλονιάς [απόσπασμα]

**Σ**το παραπάνω βιβλίο που εκδόθηκε το 1856 ο συγγραφέας παρουσιάζει τα κοινωνικά ήθη της πατρίδας του και προτείνει μεταρρυθμίσεις τολμηρές για την εποχή του. Οι σκέψεις του είναι διατυπωμένες σε άρθρα που αναφέρονται στην οικογένεια, τη θρησκεία και την πολιτική. Οι αντίπαλοί του έπεισαν το δεσπότη της Κεφαλλονιάς να τον αφορίσει.

### Η ΠΡΟΙΚΑ

Τίποτις πουλιό\* ενάρετο από τες θυσίες ενός γονή, για να πανδρέψει τη θυγατέρα του· μα κάθε αρετή έχει και τα όριά της, περασμένα\* τα οποία η αρετή εκείνη χάνει το χαρακτήρα της, και βαθμηδόν προχωρώντας γένεται έγκλημα. Ο Κεφαλονίτης εις τες θυσίες οπού κάνει για να παντρέψει τη θυγατέρα του προσθέτει και τη θυσία της θυγατέρας του· επειδή θυσιάζει τη θυγατέρα του την ίδια εις την απόφαση του να την υπανδρέψει!

Το προικιό είναι η αιτία της θυσίας. Ένα προικιό είναι απαραίτητο, ένα προικιό πρέπει να υπάρξει, επειδή τούτο είν' εκείνο που στην Κεφαλονιά κάνει τον κύριο σκοπό\* του γάμου· οι γονείς ως επί το πλείστον δεν ημπορούνε ναν το δώσουνε χωρίς μεγάλες θυσίες. Βαλμένοι ανάμεσα στο Πρέπει και την αδυναμίας της εκτελέσεως, νομίζουνε ναν τους είναι συγχωρημένο ν'

---

**πουλιό:** περισσότερο, πια.

**περασμένα:** περιορισμένα.

**κάνει τον κύριο σκοπό:** θεωρείται κύριος σκοπός.

απανωτιάσουνε\* το προικιό, λείποντες από τα χρέη τους\* τα πλέον ιερά με τες θυγατέρες τους.

Έτσι, ο γονής αρνείται κάθε έξοδο δια την ανατροφή της κόρης του· κάθε έξοδο δια την ψυχαγωγίαν της· κάθε έξοδο δια την ευπρέπειαν των φορεμάτων της. Η θροφή της είναι από τες φθηνότερες· και ο γιατρός δεν έρχεται ποτέ στην αρχή της αρρώστιας της!... Μα δε φθάνει· ετούτη έχει χρέος να δουλέψει το σπίτι!... και ο γονής οικονομάει κι εδώθε το έξοδο της δούλας, κάνοντας δούλα τη θυγατέρα του, δια να προσθέσει στο προικιό της και τούτηνε την οικονομία!

Οι ελεεινές τούτες οικονομίες, οι οποίες δια να γενούνε τάλαρα εζουπήξανε\* τες ψυχικές δύνამες του παιδιού μας, μαζώνουνται όμως εις το ύστερο, και κάνουν' ένα ποσόν, αρκετό να κινήσει την κερδοσκοπία ενός γαμπρού. Ο γαμπρός μας έρχεται τότε και παίρνει τα αργύρια εκείνα, τιμή\* της ψυχοχτονίας οπού ο γονής έκαμε εις τη θυγατέρα του, και τα οποία παρασταίνουνε στο γαμπρό την αξία της ανθρωπιάς οπού ήθελ' έχει η γυναίκα του, αν ήθελε ξοδευθούνε σ' εδαύτη!

Έτσι, το θηλυκό τούτο το αδικημένο ξαναρχίζει ως και στο σπίτι του ανδρός της την παλιά της τέχνη, και βάνεται κι εκεί να κάμει τη δούλα!..

---

**απανωτιάζω:** τοποθετώ απανωτά, στιβάζω.

**λείποντες από τα χρέη τους:** παραλείποντας τις υποχρεώσεις τους.

**εζουπήξανε:** έλιωσαν, εξάντλησαν.

**τιμή:** το αντίτιμο.

Προς τι λοιπόν η παντρεία της; Προς τι οι τόσες θυσίες; Προς τι η απανθρωπιά των γονέων;

«Ναι, ήθελε μου πούνε οι γονείς, αλλ' αν δεν κάμομε έτσι, οι θυγατέρες μας, μένουν ανύπανδρες· επειδή ο μόνος όρος οπου μας βάνουνε οι γαμπροί είναι τα χρήματα, και όποια δεν έχει χρήματα δεν 'πανδρεύεται.

Όταν ήθελε ανασταίνομε\* γουρούνια για πούλημα, ήθελ' είναι λογικό το φοβέρισμα και ο φόβος. Ο πουλητής, τω όντι, πρέπει να κοιτάει την ευχαρίστηση του αγοραστή. Και τότες, αν ο αγοραστής ήθελ' έχει χρεία για γουρούνια παχιά, παχιά έπρεπε να 'ναι τα γουρούνια μας· αν ήθελε τα χρειάζεται μεγάλα, μεγάλα· και αν, για μία περίπτωση εξαιρετική, ήθελε τα χρειάζεται στραβά και κουτσά, τα γουρούνια μας έπρεπε να 'ναι στραβά και κουτσά. Πραγματικώς, η αρρώστια του σκότιου\* δίνει περισσότερη τιμή εις τες χήνες· και όποιος έχει χήνες για πούλημα κάνει καλά ναν τους προμηθεύει την αρρώστια εκείνη· το ευνούχισμα περισσότερη τιμή στους κοκόρους· και όσοι ανασταίνουνε κοκόρους για δόσιμο\* κάνουν καλά ναν τους καπονίζουνε,\* κτλ. Τέτοια είναι η φύση και οι όροι του εμπορίου.

Αλλ' όταν πρόκειται δια τα παιδιά μας, το πράμα αλλάζει. Τα παιδιά μας δεν πρέπει ναν τα μεταχειριζόμασθε ως πράγματα εμπορεύσιμα.

---

**όταν ήθελε ανασταίνομε:** αν θα μεγαλώναμε.

**σκότι, το:** συκώτι.

**δόσιμο:** πούλημα.

**καπονίζω (από το καπόνι):** ευνουχίζω κόκορα για πάχυνση.

Εμείς δεν πρέπει ν' ανασταίνομε τα παιδιά μας για το κόμοδο\* ενός τρίτου. Εμείς πρέπει ν' ανασταίνομε τα παιδιά μας για τον εαυτό τους. Ο γάμος είναι βέβαια ένα από τα συμβάντα τα πλέον αξιοσημείωτα, ίσως κιόλας το πλέον αξιοσημείωτο της ζωής τους· ακολούθως πρέπει πάντα να 'χομε κατά νουν ως και τούτο στην ανατροφή που τους δίνουμε· λέω ακόμη περισσότερο, λέω ότι πρέπει ναν τα αναθρέφομε διά τον γάμον· αλλά καθόσον\* ο γάμος ημπορεί ναν τα ωφελήσει· καθόσον ο γάμος ημπορεί να καλυτερέψει ακόμη περισσότερο την καλή θέση εις την οποία χρεωστούμε ναν τα βάλομε, διαμέσου μιας ανατροφής όσο 'μπορούμε καλύτερης.

Και όμως δεν κάνουμ' έτσι. Εμείς εξεναντίας θυσιάζουμε την ανατροφή, δηλαδή την ανθρωπιά των παιδιώνε μας, εις την ιδέα της υπανδρείας τους!...

Εμείς χτηνοποιούμε το παιδί μας, για να σωρέψομε τάλαρα, ναν τα δώσομε, μαζί με το παιδί μας το χτηνοποιημένο, εις όποιονε θέλει ναν τα πάρει και τα δύο!...

Θυσιάζοντες την ανθρωπιά στην ιδέα του γάμου, θυσιάζουμε εκείνο που δε δίνει καιρό, σ' εκείνο που δίνει καιρό· εκείνο που αν δεν το κάμομ' εμείς δε γένεται, εις άλλο που 'μπορεί να γένει και χωρίς εμάς. Θυσιάζουμε το βέβαιο εις το αβέβαιο· το κύριον εις το εξαρτούμενο. Θυσιάζουμε τέλος πάντων το παιδί μας και τη συνείδηση μας εις την χτηνώδη φιλαργυρία ενός κερδοσκοπού αγνώστου!... και όλο τούτο γιατί; Γιατί έτσι εσυνηθίστηκε!...

Έτσι εσυνηθίστηκε!... Μα κάποτε οι συνήθειες έχουνε μιαν αιτία, και στην περίστασή μας αιτία είναι η καμία συμπάθεια μεταξύ θηλυκών και γονέων!

---

**κόμοδο:** (λ. ιταλ). άνεση, ευκολία.

**καθόσον:** εφόσον, αν.

Ένα θηλυκό παιδί ήθελε προτιμήσει να πεθάνει καλύτερα παρά να μείνει να περάσει τη ζωή του με τους γονέους του!... Ένας πατέρας, μία μάνα, ήθελε προτιμήσουνε κάθε άλλο δυστύχημα παρά ναν τους μείνει ένα θηλυκό στο σπίτι!...

Και γιατί πάλε τούτο;

Επειδή ένας κύκλος φαύλος προλήψεων κάνει το σύστημα των οικογενειών μας. Ο γονής, για να πανδρέψει τη θυγατέρα του, νομίζει ναν του είναι συγχωρημένο\* να'βγάλει το προικιό της έως μέσα από τα σπλάγχνα της. Ενώ το θηλυκό εκείνο το τυραννεμένο, το κακοβλεμμένο, το υβρισμένο, δεν βλέπει άλλο μέσος ελευθερώσεως από τη σκλαβιά του παρά το γάμο!... Έτσι, η τυραννία γίνεται αιτία της απαιτήσεως της υπανδρείας, ενώ η απαίτηση τούτη γίνεται πάλιν αιτία της τυραννίας!...

Εγώ πιστεύω ότι, αν εμεταχειριζόμεθα τες θυγατέρες μας με περισσότερη αγάπη, το σπίτι μας ήθελε πάψει να είναι ωθηστικό\* για δαύτες. Τότες με το πνεύμα τους αναπτυγμένο καλύτερα, ήθελ' έχουνε γνώριση\* και πείρα του κόσμου, κι ερχόμενη η ώρα της υπανδρείας τους, ήθελ' έχουν υπομονή και γνώση διά να διαλέξουν το σύντροφο τους. Ήθελε δεχτούν εκείνον, οπού ήθελε κρίνουνε κατάλληλον να κάμει την ευδαιμονίαν τους, και ήθελε απορρίψουνε τον κερδοσκόπο που δεν ήθελε βλέπει σ' εδαύτες παρά το προικιό τους...

---

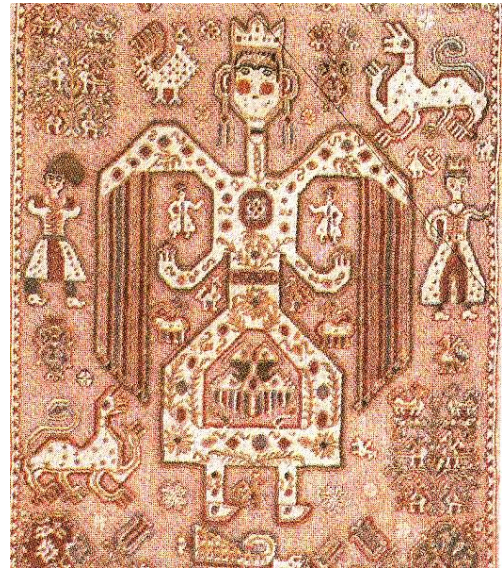
**του είναι συγχωρημένο: του επιτρέπεται**

## ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Πώς παρουσιάζει ο Λασκαράτος τη ζωή της γυναίκας στο πατρικό και στο συζυγικό σπίτι;
2. Πώς κρίνει την αγωγή των κοριτσιών και τι προτείνει για τη βελτίωσή της;
3. Νομίζετε ότι οι απόψεις του Λασκαράτου έχουν κάτι να πουν στην εποχή μας;

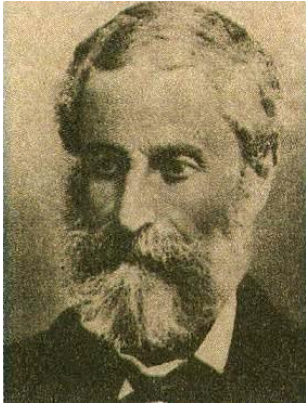
Σπάνιο κέντημα από νυφικό  
μαξιλάρι (Λευκάδα  
17ος - 18ος αι.)  
Μουσείο Μπενάκη



---

## Ανδρέας Λασκαράτος (1811-1900)

---



Γεννήθηκε στο Ληξούρι. Στην Κέρκυρα, όπου παρακολούθησε μαθήματα στην Ιόνιο Ακαδημία, είχε δάσκαλο τον Κάλβο. Γνώρισε επίσης το Σολωμό. Σπούδασε νομικά στην Ιταλία και Γαλλία και διορίστηκε ειρηνοδίκης στην πατρίδα του. Μετά τον αφορισμό για το βιβλίο του

Τα Μυστήρια της Κεφαλονιάς (1856) αντιμετώπισε πολλούς εξευτελισμούς και ταπεινώσεις και αναγκάστηκε να καταφύγει στη Ζάκυνθο και από εκεί στο Λονδίνο. Οι κατατρεγμοί του τελείωσαν, όταν ένα χρόνο πριν από το θάνατό του με τη μεσολάβηση ενός φωτισμένου και φιλελεύθερου δεσπότη λύθηκε ο αφορισμός του. Έργα του: I. Ποιήματα: Ληξούρι εις τους 1836. Στιχουργήματα διάφορα, (1872). II. Πεζά: Τα μυστήρια της Κεφαλονιάς,(1856), Ίδού ο άνθρωπος, (1886), Άπαντα, (3 τόμοι, 1959).

## Λήθη

**Ο** Κωστής Παλαμάς στον πρόλογο της ποιητικής συλλογής *Δεκατετράστιχα* έγραψε για την ποίηση του Μαβίλη: «Ανταμώνονται στα ωραιότερα σονέτα μια επιμελημένη και στα ελάχιστα φροντίδα με μια θερμότητα στη σύλληψη πνοή για να δείξουν, ακόμα μια φορά, πως τεχνική δεξιοσύνη και καθαρή ποίηση ένα είναι».

Καλότυχοι οι νεκροί που λησμονάνε  
την πίκρια της ζωής. Όντας βυθίσει\*  
ο ήλιος και το σούρουπο ακλουθήσει,  
μην τους κλαις, ο καημός σου όσος και να 'ναι.

ωρω

Τέτοιαν ώρα οι ψυχές διψούν και πάνε  
στης λησμονιάς την κρουσταλλένια βρύση\*  
μα βούρκος το νεράκι θα μαυρίσει,  
σα\* στάξει γι' αυτές δάκρυ όθε\* αγαπάνε.

ωρω

---

**όντας βυθίσει:** όταν βυθιστεί, όταν δύσει.  
**στης λησμονιάς...** βρύση: σύμφωνα με τις λαϊκές  
δοξασίες οι νεκροί πίνουν το νερό της λησμονιάς και  
ξεχνούν όλα τα επίγεια.  
**όθε:** απ' αυτούς που...,  
**α:** αν.

Κι αν πιουν θολό νερό ξαναθυμούνται,  
διαβαίνοντας λιβάδια από ασφοδίλι.\*  
πόνους παλιούς, που μέσα τους κοιμούνται.

ωρω

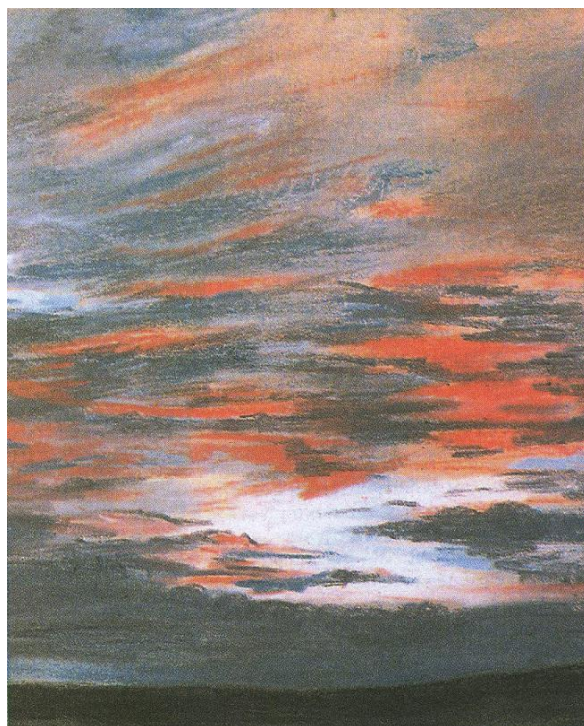
Α δε μπορείς παρά να κλαις το δείλι,  
τους ζωντανούς τα μάτια σου ας θρηνήσουν:  
θέλουν – μα δε βολεί να λησμονήσουν.

## ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Ποιο είναι το κύριο νόημα του ποιήματος (να συσχετίσετε τον πρώτο και τον τελευταίο στίχο).
2. Μπορεί να συσχετιστεί το νόημα αυτό με τις αντιλήψεις του Σοπενχάουερ; (Κοιτάξτε και το βιογραφικό σημείωμα).
3. Το ποίημα ξεκινάει από ορισμένες φιλοσοφικές αντιλήψεις. Πώς κατορθώνει ο ποιητής να δώσει σ' αυτές ποιητική έκφραση;

Eugene Delacroix  
(Ντελακρουά) (1798-  
1863), Δύση (1849)  
Stadelmuseum,  
Φρανκφούρτη



---

**λιβάδια από ασφοδίλι:** η εικόνα αναφέρεται στον «ασφοδελό λειμώνα» (=λιβάδι από ασφοδίλια), χώρο του Άδη, όπου, κατά τους αρχαίους Έλληνες, περιφέρονταν μόνιμα ή ησύχαζαν οι ψυχές των ηρώων.

## Μούχρωμα

**Ο** τίτλος του ποιήματος λειτουργεί σε δύο επίπεδα· το ένα, το κυριολεκτικό, αναφέρεται στον φυσικό και ατμοσφαιρικό διάκοσμο: κυριαρχεί το λυκόφως, κάτι ανάμεσα στο φως και στο σκοτάδι· το δεύτερο, το μεταφορικό, τοποθετεί αυτή την ατμόσφαιρα στις καρδιές των ανθρώπων. Η φύση, δηλαδή, και οι καρδιές των ανθρώπων παρουσιάζονται σε μια απόλυτη συστοιχία.

Φυσάει τ' αεράκι μ' ανάλαφρη φόρα  
και τες τριανταφυλλιές αργά σαλεύει·  
στες καρδιές και στην πλάση βασιλεύει  
ρόδινο σούρουπο, ώρα μυροφόρα,

ωωω

χρυσή θυμητικών ονείρων ώρα,  
που η ψυχή τη γαλήνη προμαντεύει,  
την αιώνια γαλήνη, και αγναντεύει  
σα για στερνή φορά κάθε της γνώρα\*

ωωω

αξέχαστη· ξανθές κρινοτραχήλες  
αγάπες, γαλανά βασιλεμένα  
μάτια ογρά\* και φιλιά και ανατριχίλες

ωωω

και δάκρυα· πλάνα δώρα ζηλεμένα  
της ζήσης, που αχνοσβιέται και τελειώνει  
σαν το θαμπό γιουλί\* που ολοένα λιώνει.

---

**μούχρωμα:** λυκόφως, σούρουπο.

**γνώρα:** γνωριμία, εμπειρία.

**ογρά:** υγρά.

**γιουλί:** μενεξελί χρώμα.

## ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Με τι παρομοιάζει τη ζωή ο ποιητής; Πώς βλέπει τη μεταθανάτια ζωή της ψυχής (να επισημάνετε τους στίχους).
2. Γιατί αυτά που θυμάται η ψυχή αποκαλούνται «πλάνα δώρα ζηλεμένα της ζήσης»;
3. Ο ποιητής κατορθώνει να παρουσιάσει αφηρημένες φιλοσοφικές θεωρίες ως γνήσιες βιωματικές κατά-στάσεις. Βασισμένοι και σε όσα γράφονται στο εισαγωγικό σημείωμα ν' απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:
  - α) Πώς δίνεται αυτή η μετέωρη κατάσταση, που κυριαρχεί σ' όλο το ποίημα και παίζει ανάμεσα σε μια απόλυτη συστοιχία της φύσης (χρωματικά κυρίως) και της εσωτερικής ζωής της ψυχής; (να επισημάνετε με ποιες λέξεις αποδίδονται οι διάφορες καταστάσεις, αλλά και με ποια άλλα μέσα, που έχουν σχέση με το μέτρο, την ομοιοκαταληξία κτλ.).
  - β) Πώς εικονίζεται η αναδρομή της ψυχής στο παρελθόν;

Adam Elsheimer  
(Ελσχάιμερ)  
(1578-1610),  
Φυγή στην Αίγυπτο  
(λεπτομέρεια, 1605)  
Παλιά Πινακοθήκη,  
Μόναχο



---

## Λορέντζος Μαβίλης (1860-1912)

---

Γεννήθηκε στην Ιθάκη από γονείς Κερκυραίους. Μεγάλωσε και συμπλήρωσε τις εγκύκλιες σπουδές του στην Κέρκυρα, όπου συνδέθηκε με τον Πολυλά, που τον μύησε στην ποίηση του Σολωμού και του ενστάλαξε το σεβασμό στην τέχνη, την αγάπη στην ποίηση και την αφοσίωση στην ιδέα της πατρίδας. Στο Πανεπιστήμιο των Αθηνών φοίτησε ένα μόνο χρόνο. Κατόπιν πήγε στη Γερμανία, όπου παρέμεινε, με μικρές διακοπές, ως το 1890. Εκεί φοίτησε σε διάφορα Πανεπιστήμια και στο τέλος πήρε δίπλωμα φιλοσοφίας. Μετά το 1890 επέστρεψε στην Ελλάδα και πήρε μέρος στην επανάσταση της Κρήτης (1896), στον πόλεμο του 1897 (κατατάχτηκε σε ανταρτικό σώμα) και στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1912. Κατατάχτηκε ως εθελοντής στο σώμα των Γαριβαλδινών και σκοτώθηκε στη μάχη του Δρίσκου (έξω από τα Γιάννενα) στις 28/11/1912. Πριν από το θάνατό του είχε εκλεγεί βουλευτής κι υποστήριξε με πάθος τη δημοτική γλώσσα. Τα σονέτα του είναι δουλεμένα άψογα. Κύρια χαρακτηριστικά τους είναι τα εξής: γλώσσα μεστή, στίχος επίμονα λεπτοουργημένος, ομοιοκαταληξία πλούσια. Η απαισιοδοξία του, που ήταν αποτέλεσμα των επιδράσεων της φιλοσοφίας του Σοπενχάουερ και της ινδικής, δεν μπόρεσε να μαράνει τη θερμότητα και τη δροσιά της ποίησης του. Έχει επηρεαστεί επίσης από τους Γάλλους Παρνασσιστές, που κατά την εποχή της νεότητας του είχαν καλλιεργήσει πολύ το σονέτο. Το έργο του: Τα έργα του Λορέντζου Μαβίλη,



**Αλεξάνδρεια (1915, 1922), Τα σονέτα εισαγωγή – σχόλια  
Γερ. Σπαταλά, Αθήνα (1935, 1949), Τα ποιήματα, εκδ.  
Ιδρύματος Ουράνη, φιλολογική επιμ. Γ. Αλισανδράτου,  
Αθήνα (1990).**

## Φωτεινός

**Ο** Φωτεινός είναι το πιο ώριμο έργο του Βαλαωρίτη, που ο θάνατος δεν τον άφησε να το ολοκληρώσει. Η υπόθεσή του βασίζεται σε ένα επεισόδιο που συνέβη στη φραγκοκρατούμενη Λευκάδα το 1357. Ο Φωτεινός, εβδομηντάρης αγρότης και παλιός οπλαρχηγός, πετροβολάει και χτυπάει τα σκυλιά του αυθέντη Γρατιανού Τζώρτζη, γιατί του χαλάνε τα σπαρτά. Για την πράξη του αυτή συλλαμβάνεται, δέρνεται και εξευτελίζεται. Το εθνικό φιλότιμο του γέρου πληγώνεται, γι' αυτό και αγανακτισμένος καταφεύγει στο βουνό, για να ετοιμάσει επανάσταση και να εκδικηθεί τον ξένο δυνάστη.

Το ποίημα αποτελείται από τρία άσματα – το απόσπασμα που ακολουθεί ανήκει στο πρώτο – και τονίζει την ασυμβίβαστη πάλη του ελληνισμού εναντίον της ξένης κυριαρχίας.

Ολόρθος μένει ο γέροντας, θολός,\* στο πάτημά του,  
και καρτερεί το σίφουνα που μούγκριζ' εμπροστά του.  
Κάτασπρο το κεφάλι του, πυκνό, μακρύ το γένη  
στα λιοκαμένα στήθια του αφράτο κατεβαίνει  
σαν ανθισμένη αγράμπελη που πέφτει από κοτρόνι·  
του χρόνου τ' άσπλαχνο γενί\* και της σκλαβιάς

ΟΙ ΠΟΝΟΙ

το μέτωπο του αυλάκωσαν, του το 'χαν κατακάψει·  
ο ήλιος του φθινοπώρου του ρόδιζε την όψη,

---

θολός: παραγμένος.  
γενί: υνί.

ετύλωνε\* τη φλέβα του, του πύρωνε τα χείλη,  
σαν κάποιος να ξεφτίλιζε, ν' άναβε το καντήλι  
της συντριμμένης του ζωής, κι έριχνε στην καρδιά του  
της νιότης όλον το θυμό και τα παλιά όνειρα του.  
Ξένος ζυγός δεν έγειρε του Φωτεινού την πλάτη.  
Γι' αυτόν, για τους συντρόφους του, τα Σταυρωτά κι

η Ελάτη\*

ήσαν λημέρα απάτητα, κι εκείθε ροβολούσαν  
και καθ' εχτρό που φύτρωνε, τη νύχτα επελεκούσαν.  
Το ρέμα του Σαρακηνού, τ' άγριο Δημοσάρι,\*  
χίλιες φορές τα χόρτασε με φράγκικο κουφάρι,  
κι ήταν σωρός τα κόκαλα που στην Κουφή Λαγκάδα  
και στη Νεράιδα ασπρίζανε γυμνά στην πρασινάδα.  
Μόνος ακόμ' απόμενε. Το Γήταυρο,\* τον Πάλα,  
το Διγενή, το Ρουπακιά, τους έφαγε η κρεμάλα·  
κι άλλους εσύντριψε ο τροχός... Μια μέρα, στο χορτάρι,  
μ' έναν παλιόν παλικαρά, το γέρο το Θειοχάρη,  
έτρωγαν ένα λιάνωμα\* και ρώτησε την πλάτη\*.  
Κανείς ποτέ δεν έμαθε τι ξάνοιξε το μάτι  
πάνου σ' αυτό το κόκαλο, κι ευθύς του λέει: «Πατέρα,  
μου δίνεις την Αργύρω σου;» (Την είχε θυγατέρα  
ο προεστός, μονάκριβη και πολυγυρεμένη).  
«Να 'ναι, παιδί μου, ώρα καλή και τρισευλογημένη!»  
και το 'δωσε το χέρι του και την ευχή του ο γέρος.

---

τυλώνω: φουσκώνω.

Σταυρωτά, Ελάτη: τα δυο ψηλότερα βουνά της  
Λευκάδας.

Σαρακηνός, Δημοσάρι: χείμαρροι που διατρέχουν  
απότομες χαράδρες της Λευκάδας.

Γήταυρος κλπ.: ονόματα κλεφταρματωλών.

λιάνωμα: μικρό σφάγιο.

ρώτησε την πλάτη: τρόπος λαϊκής μαντείας.

Από τα τότε ημέρεψε. Είχεν αρχίσει ο θέρος,  
και ζήλεψε χερόβολα κι αθεμωνιές κι αλώνι.  
Είδε οι καιροί που 'σαν κακοί, φαρμακεμέν' οι χρόνοι,  
ολόγυρα του συγνεφιά... Χίλιων λογιών θερία  
εξέσχιζαν το γένος του, και παντοχή καμία.

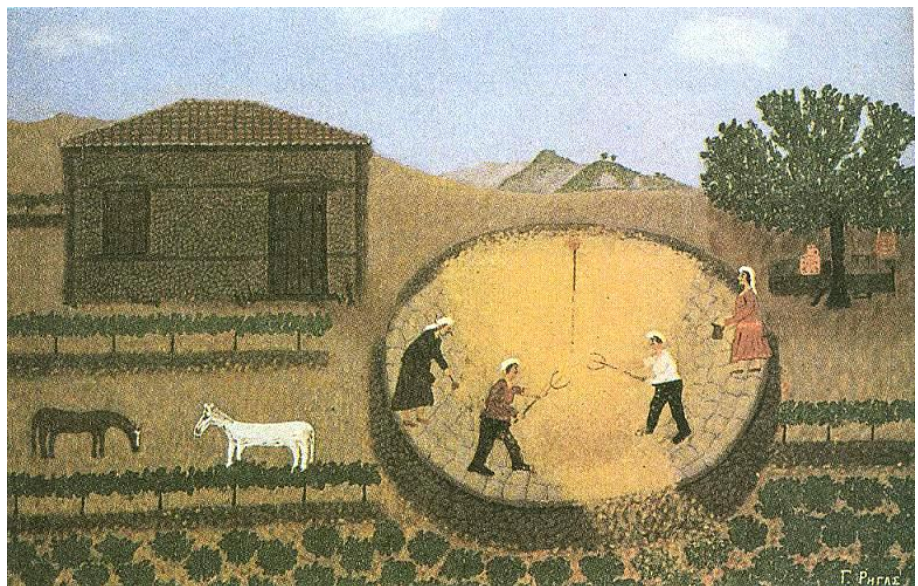
Συντρίμματα και χαλασμοί... Γάβρα παντού και λύσσα!\*  
Κανένα γλυκοχάραμα· νύχτα, σκοτάδι, πίσσα.  
Αρνήθηκε την κλεφτουριά, τα φλογερά όνειρα της,  
κι έγινε ζευγολάτης.

## ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Με βάση το κείμενο να δώσετε την εξωτερική μορφή και το χαρακτηρισμό του Φωτεινού υπογραμμίζοντας τις αντίστοιχες φράσεις.
2. Να σχολιάσετε τους στίχους: του χρόνου... κατακάψει (6-7)· του πύρωνα τα χείλη (9)· και καθ' εχτρό.... επελεκούσαν (16).
3. Να τοποθετήσετε το απόσπασμα στην οικονομία του έργου.

Γιώργος Ρήγας  
(γεν. 1921),  
Στο Αλώνι



---

γάβρα και λύσσα: κατάσταση ανυπόφορη.

---

## Αριστοτέλης Βαλαωρίτης(1824-1879)

---

Γεννήθηκε στη Μαδουρή της Λευκάδας, όπου και πέθανε. Σπούδασε φιλολογία στην Ιόνιο Ακαδημία της Κέρκυρας και συνέχισε τις σπουδές του στην Ιταλία, Ελβετία και Γαλλία. Ασχολήθηκε με την πολιτική και εργάστηκε για την ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα. Ο πατριωτισμός κυριαρχεί σ' ολόκληρο το έργο του. Τα θέματα του τα εμπνεύστηκε κυρίως από την Επανάσταση του '21 και τους αγώνες των αρματολών και κλεφτών. Έχει επηρεαστεί από το δημοτικό τραγούδι, καθώς επίσης κι από το ρομαντισμό, γι' αυτό και δεν μπόρεσε να απαλλαγεί από τη μεγαλοστομία και το ρητορισμό. Κυριότερα έργα του: Η Κυρά Φροσύνη (1859), Αθανάσιος Διάκος (1867), Φωτεινός (1879) κ.ά. Εκδόσεις: Τα Άπαντα, (1955), Φωτεινός, επιμέλεια Γ.Π.Σ. Σαββίδης (1970), Ο αρματολός της λύρας, έκδοση Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών (1975).



**ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΟΥ  
ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ  
ΚΥΡΑ ΦΡΟΣΥΝΗ ΑΘΑΝΑΣΗΣ ΔΙΑΚΟΣ**

Σελίδα περιοδικού

# ΟΙ ΦΑΝΑΡΙΩΤΕΣ ΚΑΙ Η ΡΟΜΑΝΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ (1830-1880)



Αλέξανδρος Σούτσος

Γεώργιος Ζαλοκώστας

Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής

Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος

Σπυρίδων Βασιλειάδης

Γρηγόριος Παλαιολόγος

Ιάκωβος Πιτσιπίος

Δημήτριος Βικέλας

Εμμανουήλ Ροΐδης

Άγγελος Βλάχος

---

## ΟΙ ΦΑΝΑΡΙΩΤΕΣ ΚΑΙ Η ΡΟΜΑΝΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ (1830-1880)

---

**Ό**ταν στα αγγλοκρατούμενα Επτάνησα η ποίηση φτάνει σε θαυμάσια επιτεύγματα με το Σολωμό, στην ηπειρωτική Ελλάδα το πρώτο νεοελληνικό κράτος αγωνίζεται να συγκροτηθεί διοικητικά, οικονομικά και πνευματικά. Στην πρώτη του πρωτεύουσα, το Ναύπλιο, και από το 1833 στην Αθήνα, δημιουργείται μια έντονη λογοτεχνική κίνηση, στην οποία παίζουν το σημαντικότερο ρόλο οι Έλληνες λόγιοι που κατέβηκαν στην Ελλάδα από την Κων/λη και τις παραδουνάβιες Ηγεμονίες, γνωστοί ως Φαναριώτες. Αυτοί αποτέλεσαν τον πυρήνα της Αθηναϊκής Σχολής, που είναι η πρώτη λογοτεχνική σχολή τον απελευθερωμένου Ελληνισμού και καλύπτει την πρώτη πεντηκονταετία, από το 1830 ως το 1880.

Οι Φαναριώτες είχαν γαλλική παιδεία και εισάγουν στην ελληνική λογοτεχνία τη λόγια γλώσσα (καθαρεύουσα) και το ρομαντισμό, που αυτή την εποχή επικρατεί στη Γαλλία (Λαμαρτίνος, Ουγκό, Βινύ, Μυσέ κ.ά.), αλλά και γενικότερα στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία. Ο ρομαντισμός ήταν ένα ευρύτερο πνευματικό φαινόμενο που κυριάρχησε στην Ευρώπη το 19ο αι. Χαρακτηρίζεται κυρίως από τη στροφή προς την αδέσμευτη φαντασία και το συναίσθημα, καθώς και από την επιστροφή στη φύση και στο παρελθόν. Στο χώρο της λογοτεχνίας ο ρομαντισμός χαρακτηρίζεται επίσης από την ελευθερία στη μορφή, σε αντίθεση προς τον κλασικισμό, που διέπεται από αυστηρούς μορφολογικούς κανόνες και ισορροπία λόγου και αισθήματος.

Στην Ελλάδα ο ρομαντισμός βρήκε πρόσφορο έδαφος, καθώς η μίζερη πραγματικότητα τον μικρού κρατιδίου (μόλις έφθανε ως την Όθρη) με τα οξύτατα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά προβλήματα, ευνοούσε τη φυγή στους χώρους της φαντασίας ή δημιουργούσε καταθλιπτικές ψυχικές καταστάσεις.

Ο ελληνικός ρομαντισμός της Αθηναϊκής Σχολής διαμορφώνει τα εξής χαρακτηριστικά:

α) στροφή προς το ένδοξο παρελθόν (το αρχαίο και το πρόσφατο),

β) χρήση της καθαρεύουσας,

γ) μελαγχολική διάθεση που φτάνει ως την απαισιοδοξία και την έμμονη ιδέα τον θανάτου,

δ) χαλαρή έκφραση που μερικές φορές φτάνει ως την προχειρολογία,

ε) ύφος πομπώδες.

Ο ρομαντισμός εισβάλλει στην Αθηναϊκή Σχολή με τον Οδοιπόρο (1831), ένα πολύστιχο δραματικό ποίημα τον Παναγιώτη Σούτσου (1806-1868) που, παρά τις απιθανότητες και τις υπερβολές του, μερικές φορές παρουσιάζει κάποιες ποιητικές αρετές. Η γλώσσα του ακόμη βρίσκεται κοντά στην ομιλούμενη. Στα κατοπινά του έργα ο Παναγ. Σούτσος εξαρχαΐζει όλο και πιο πολύ τη γλώσσα του, ενώ η ποίηση του γίνεται ακόμα πιο ψυχρή. Παράλληλα εμφανίζεται και ο αδελφός του Αλέξανδρος Σούτσος (Ο περιπλανώμενος, Τουρκομάχος Ελλάς)· η ποίησή του συχνά αναφέρεται στην πολιτική επικαιρότητα και παίρνει σατιρικό ή πατριωτικό χαρακτήρα. Οι Σούτσοι ήταν Φαναριώτες. Φαναριώτης και συγγενής τους ήταν και ο Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής, αξιόλογη προσωπικότητα με ποικίλη δράση, πολιτική, επιστημονική και λογοτεχνική. Ξεκινάει κι αυτός από το ρομαντισμό και τη δημοτική (Δήμος και Ελένη) αλλά

στρέφεται προς την αρχαΐζουσα και το νεοκλασικισμό και γράφει ποιήματα που διακρίνονται για την κομψότητα του ύφους. Το πιο χαρακτηριστικό του ποίημα είναι ο Διονύσου πλους:

Η έκτασις του αχανούς  
Αιγαίου εκοιμάτο  
κι έβλεπες δύο ουρανούς,  
ο εις ην άνω κυανούς,  
γλαυκός ο άλλος κάτω.

☞☞

Αι διαλείπουσαι πνοαί  
του έαρος εφύσων  
αμφίβολοι και αραιαί·  
μακράν δ' εφαίνοντ' ως σκιαί  
αι κορυφαί των νήσων...

☞☞

...Εις δε την πρώραν απαλώς  
εις δέρματα πανθήρων  
νέος κατέκειτο καλός,  
εις τον βραχίον' αμελώς  
το σώμα υπεγείρων...

Σύγχρονος με τους παραπάνω είναι ο Γεώργιος Ζαλοκώστας (1805-1858) που γράφει άλλοτε στην καθαρεύουσα και άλλοτε στη δημοτική, όπου κατορθώνει να δώσει μερικά χαριτωμένα και μελωδικά ποιήματα:

Ξυπνώ και μου είπαν έφυγεν η κόρη που  
αγαπούσα,  
και κατεβαίνω στο γιαλό  
τη θάλασσα παρακαλώ  
την πικροκυματούσα...

(Η αναχώρησίς της)

ή Χαρά της πρώτης μου ζωής, φεγγάρι αγαπημένο  
συ δεν πονείς, εγώ πονώ·  
γιατί ψηλά στον ουρανό  
κρεμιέσαι λυπημένο;

(Εις το φεγγάρι)

Νεότεροι είναι οι ποιητές Θεόδωρος Ορφανίδης (1817-1886), Ιωάννης Καρασούτσας (1824-1879) και Δημοσθένης Βαλαβάνης (1829-1854). Οι δυο τελευταίοι είναι αξιολογότεροι. Ο πρόωρα χαμένος Δημοσθ. Βαλαβάνης μάλιστα, παρά τον πένθιμο χαρακτήρα που έχουν τα ποιήματα του (όπως και του Καρασούτσα), παρουσιάζεται συγκρατημένος σε σύγκριση με τις υπερβολές των άλλων ρομαντικών:

Εις σύρτιν όπου στρώνεται ανύποπτος γαλήνη  
το εύθρυπτον ακάτιον του βίου μου προσπλέει,  
χειρ άγνωστος την τρόπιδα προς ταύτην διευθύνει  
και πεπρωμένη θύελλα ως ζέφυρός μου πνέει...

(Εκείνη)

Ο ρομαντισμός φτάνει στις ακραίες υπερβολές του με τον Δημήτριο Παπαρρηγόπουλο (1843-1873) και τον Σπυρίδωνα Βασιλειάδη (1844-1874). Τα θέματα του πένθους και του θανάτου κυριαρχούν στην ποίησή τους:

Μόνος, καθώς αυτό το φως εις το νεκροταφείον,  
φωτίζον πόθων μνήματα και πτώματα ονείρων,  
αγνώστου πόνου έρμαιον διέρχομαι τον βίον  
τα ράκη σύρων της ζωής, το παρελθόν μου σύρων.

(ΔΗΜ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ,  
Ο φανός του κοιμητηρίου Αθηνών)

ή

Όταν προβάλλ' εις το βουνόν η συμπαθής Σελήνη  
και, ως λυχνία εις ειρκτήν, παρήγορον φως χύνη  
ποθώ λαμπρά ερείπια και σκιαυγείς ερήμους  
μονήρης να αφήνωμαι εις ρεμβασμούς πενθίμους.

Τι είμαι δεν γνωρίζω  
και ως εις σκότη άλυτα σκιά κι εγώ γυρίζω.

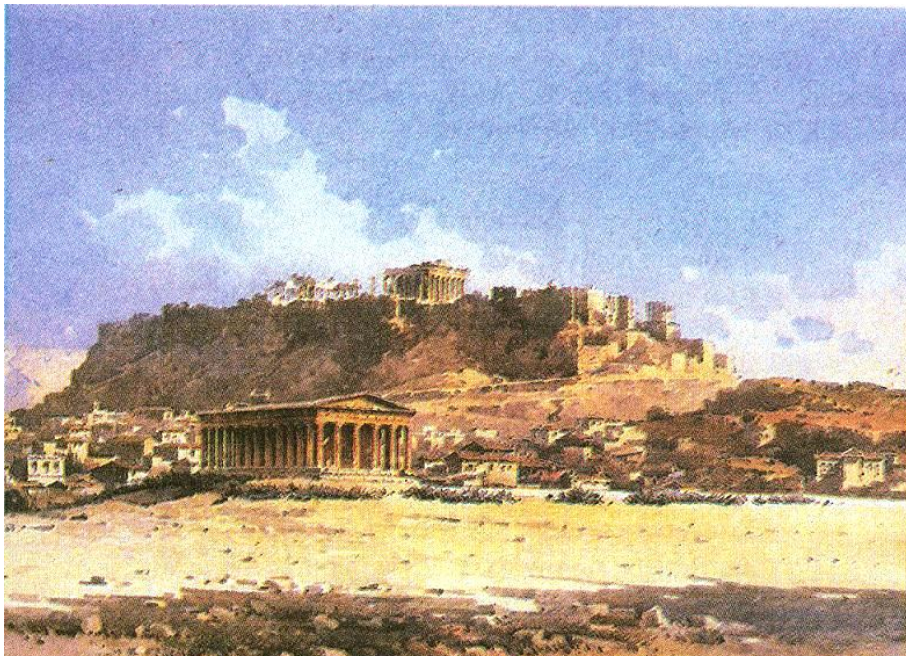
(Σπ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ, Εικόνες)

Τελευταίος εκπρόσωπος του ρομαντισμού, που έχει πια παρακμάσει και δεν μπορεί να δώσει τίποτε αξιόλογο, είναι ο Αχιλλέας Παράσχος (1838-1895). Παρά τη φήμη που κέρδισε για ένα διάστημα, η ποίηση του, που χαρακτηρίζεται από προχειρότητα, στόμφο και έλλειψη πειθούς, γίνεται στόχος σάτιρας και παρωδίας από τους νέους ποιητές που εμφανίζονται γύρω στο 1880 και ανανεώνουν τη λογοτεχνία δημιουργώντας τη Νέα Αθηναϊκή Σχολή.

Ενώ η ποίηση κινήθηκε αυστηρά μέσα στο κλίμα τον ρομαντισμού και παρουσίασε πλήθος από έργα, δε βλέπουμε να συμβαίνει το ίδιο και με την πεζογραφία. Αν εξαιρέσουμε τα ιστορικά μυθιστορήματα, που το περιεχόμενο τους ταίριαζε στο ρομαντικό κλίμα (Αυθέντης του Μορέως 1850, του Α.Ρ. Ραγκαβή· Ηρωίδα της Ελληνικής Επανάστασεως 1852, του Στέφανου Ξένου· Κατσαντώνης, 1860, Τελευταία ημέρα του Αλή Πασά, 1862, του Κωνσταντίνου Ράμφου), τα έργα που ξεχωρίζουν από την άλλη πεζογραφική παραγωγή της εποχής δεν παρουσιάζουν ρομαντικά γνωρίσματα. Έτσι το νεανικό έργο του Εμμανουήλ Ροΐδη Πάπισσα Ιωάννα (1866), παρά το ιστορικό τον πλαίσιο, κινείται μέσα στο πνεύμα του ορθολογισμού και της ειρωνείας, ενώ ο

**Θάνος Βλέκας (1855) του Παύλου Καλλιγά, που αντλεί το θέμα του όχι από το παρελθόν αλλά από την πραγματικότητα της εποχής του συγγραφέα, απορρίπτει κάθε ρομαντικό στολίδι και δίνει εικόνες ρεαλιστικές που εκφράζονται με ειρωνεία και σαρκασμό. Όμως και τα έργα αυτά είναι γραμμένα σε γλώσσα αρχαίζουσα.**

**Μακριά από το κλίμα τον ρομαντισμού κινείται και η θεατρική παραγωγή της εποχής, που είναι πολύ ισχνή. Το πιο πετυχημένο θεατρικό έργο είναι η κωμωδία Βαβυλωνία (1836) του Δημήτριου Βυζάντιου, που μαζί με το Χάση του Γουζέλη και το Βασιλικό του Μάτση αποτελούν ίσως τα μόνα γνήσια έργα της παλιότερης αυτής περιόδου. Άλλα έργα μεταγενέστερα, γραμμένα στην καθαρεύουσα, είναι η Μαρία Δοξαπατρή (1857), οι Κυψελίδαι (1860), η Μερόπη (1865) και η Φαύστα (1893) του Δημ. Βερναρδάκη.**



**Άγγελος Γιαλλινάς (1857-1939),  
Το Θησείο και η Ακρόπολη, (π. 1895)  
Εθνική Πινακοθήκη**

## Επιστολή προς τον βασιλέα της Ελλάδος Όθωνα [απόσπασμα]

**Τ**ο απόσπασμα από το ποίημα *Επιστολή προς τον βασιλέα της Ελλάδος Όθωνα* δείχνει μια αντίληψη για την ποίηση που μεταφέρουν στη μόλις απελευθερωμένη Ελλάδα οι Φαναριώτες, και κυρίως ο Αλέξανδρος Σούτσος. Η αντίληψη αυτή οδηγεί στην έμμετρη δημοσιογραφία, συχνά σατιρική και πηγάζει κυρίως από το ρομαντικό Γάλλο ποιητή Βερανζέρο.

Η *Επιστολή του Αλεξ. Σούτσου* είναι μια δημόσια έμμετρη επιστολή που απευθύνει ο ποιητής στο νεαρό βασιλιά Όθωνα, όταν ο τελευταίος φτάνει στην Ελλάδα (Ναύπλιο) το 1833, και περιέχει πληροφορίες για τον τόπο και συστάσεις. Το απόσπασμα είναι και μια έμμετρη Ιστορία (η πρώτη) της ως τότε ελληνικής λογοτεχνίας.

Εις τον ωραίον Βόσπορον, εις της Τρυφής τα στήθη,  
η ποίησις της νέας μας Ελλάδος εγεννήθη.

Εκεί ο Αθανάσιος,\* ο νέος Ανακρέων,  
ωραία πρώτος έψαλε τα κάλλη των ωραίων  
οι στίχοι του εις ανθηρούς λειμώνας εμπνευσμένοι  
κι εις των ρυάκων τον τερπνόν ψιθυρισμόν γραμμένοι,  
των ρόδων και των μυρσινών την ευωδίαν έχουν,  
και φυσικοί ως ρεύματα γλυκών ναμάτων τρέχουν.  
Στου οίνου την αμέριμνον ζωήν παραδομένος  
και Βάκχος εις την τράπεζαν κισσοστεφανωμένος,

---

**Ο Αθανάσιος:** ο λυρικός ποιητής Αθανάσιος Χριστόπουλος, γενάρχης των φαναριωτών ποιητών.

της μέθης όταν την χαράν εντέχνως ζωγραφίζει,  
τας ιδικάς του ηδονάς εις έπη καλλωπίζει.

❧

Μ' αρχαίαν γεννηθείς ψυχήν, μ' αρχαίον χαρακτήρα,  
την λύραν όταν έλαβεν ο Ρίζος\* εις την χείρα,  
στας ακοάς μας ήχησε γενναία μελωδία,  
κι εστρέψαμεν τα όμματα στ' αρχαία μας μνημεία.  
Είν' άπορον πώς γεννηθείς εις δουλικάς ημέρας,  
προ χρόνων τόσων έγγραψεν ιδέας ελευθέρας.

❧

Ο Ρήγας, μάρτυς πρόδρομος της ιεράς μας πάλης,  
μνημόσυνα μας άφησεν εμπνεύσεως μεγάλης·  
σκοπόν λαμπρότερον ποτέ δεν έλαβον αι Μούσαι  
παρ' όταν του Τυρταίου μας η σάλπιγξ αντηχούσε.  
Τα θούρια του άσματα μας πυρπολούν ακόμα,  
και βρέχομεν με δάκρυα του τάφου του το χώμα.

❧

Του Απουλήιου\* μιμητής πιστός ο Περδικάρης,\*  
αστείος είν' ενίοτε, αλλά τον λείπ' η χάρις,  
κι εις τον Ερμήλον του συχνά του Αριστάρχου\* τ' όμμα  
ευρίσκει τον αδάμαντα κρυμμένον εις το χώμα.

❧

---

**Ρίζος:** Ο Ιάκωβος Ρίζος Ραγκαβής, πατέρας του ποιητή  
Αλέξανδρου Ραγκαβή.

**Απουλήιος:** Λατίνος ποιητής (2ος αι. μ.Χ.).

**Περδικάρης:** Μιχαήλ: Λόγιος ποιητής από την Κοζάνη  
(1766-1828).

**Αρίσταρχος:** Αλεξανδρινός φιλόλογος, μελετητής του  
Ομήρου.

Ο Κάλβος και ο Σολωμός, ωδοποιοί μεγάλοι,  
κι οι δύο παρημέλησαν της γλώσσης μας τα κάλλη·  
ιδέαι όμως πλούσιαι, πτωχά ενδεδυμένοι,  
δεν είναι δι' αιώνιον ζωήν προωρισμένοι.

⚡

Η ποίησίς μας έλαβε και νεύρα κι ευγλωττίαν  
στου Οδοιπόρου την λαμπράν και τραγικήν μανίαν.  
Ο Οδοιπόρος,\* θησαυρός ποικίλων νοημάτων  
και νέος κόσμος ιδεών, εικόνων κι αισθημάτων,  
με δυνατήν και ηχηράν οργάνων αρμονίαν  
εκφράζει του Δημιουργού την παντοδυναμίαν.

⚡

Κι ημείς τας αδυνάτους μας και πρωτοπείρους χείρας,  
κ' ημείς εδοκιμάσαμεν στο τόξον της Σατύρας,\*  
και ψόγους δεν ελάβομεν της τόλμης μας μεγάλους.  
Ευχόμεθα εις ποιητάς δοκιμωτέρους άλλους  
τον δρόμον που ανοίξαμεν να τρέξωσιν αισίως.  
Γλυκύτατος και κάρπιμος θα με φανή ο βίος,  
εάν περί την δύσιν μου ιδώ πολλούς αστέρας  
να λάμπουν εις του Παρνασσού τους φωτεινούς  
αιθέρας.

---

**Οδοιπόρος:** «δραματικόν ποίημα» ή «λυρικόν δράμα»  
σε 5 πράξεις του Παναγιώτη Σούτσου: αδελφού του  
Αλέξανδρου (1827).

**Σατύρας:** Ποιητική συλλογή του Αλέξ. Σούτσου  
(Σάτυραι, Ύδρα 1827).

## ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Να επισημάνετε τους ποιητές στους οποίους αναφέρεται ο Αλέξ. Σούτσος και τα χαρακτηριστικά που τους αποδίδει· να συζητήσετε τη γνώμη του για τον Κάλβο και το Σολωμό. Πού επικεντρώνονται οι αντιρρήσεις του;

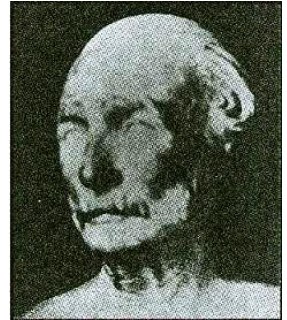


---

## Αλέξανδρος Σούτσος (1803-1863)

---

Φαναριώτης ποιητής. Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη και κατέβηκε στην Ελλάδα επί Καποδίστρια. Δημοσίευσε πολλές συλλογές και συνθέσεις, συχνά με σατιρικό χαρακτήρα, όπου μιμείται τον Γάλλο ρομαντικό ποιητή Βερανζέρο, ενώ το έμμετρο αφήγημα του Περιπλανώμενος έχει ως πρότυπο του το έργο Τσάιλντ Χάρολντ του Μπάιρον. Πέθανε στη Σμύρνη.



Συμεών Σαββίδης (1859-1927), Βάρκες στα νερά του Βοσπόρου (π. 1903-8) Εθνική Πινακοθήκη

## Η αναχώρησή της

Ξυπνώ και μου είπαν, έφυγεν η κόρη που αγαπούσα,  
και κατεβαίνω στο γιαλό,  
τη θάλασσα παρακαλώ  
την πικροκυματούσα.

❧

– Εγώ τα πρωτοδέχθηκα τ' αφράτα της τα κάλλη,  
μου είπε ένα κύμα, και γι' αυτό  
με πόθο και με γογγυτό  
φιλώ το περιγιάλι.

❧

– Τα μάτια της, ερώτησα, μην ήταν δακρυσμένα;  
Ένα άλλο κύμα μου μιλεί:  
– Σαν το χαρούμενο πουλί  
επήγαινε στα ξένα.

❧

Το τρίτο κύμα ερώτησα: – Εμέ γιατί ν' αφήση  
να κλαίγω και να λαχταρώ;  
Περνάει το κύμα το σκληρό  
χωρίς να μου μιλήση.

## ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

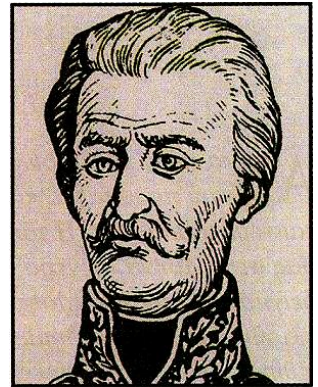
1. Με ποιους τρόπους ο ποιητής εκφράζει τα αισθήματά του;
2. Τι σημαίνει η σιωπή του κύματος στην ερώτηση του ποιητή;
3. Να εξετάσετε τη στιχουργία του ποιήματος.

---

## Γεώργιος Ζαλοκώστας (1805-1858)

---

Γεννήθηκε στο Συρράκο της Ηπείρου και πέθανε στην Αθήνα. Πήρε μέρος στον αγώνα της εθνικής ανεξαρτησίας. Έγραψε επικολυρικά ποιήματα, για να εξυμνήσει τον αγώνα του 1821, αλλά και μικρά λυρικά για περιστατικά της προσωπικής ζωής. Μερικά από τα τελευταία μελοποιήθηκαν και έφθασαν ως τις μέρες μας σαν τραγούδια, όπως Το φίλημα [Μια βοσκοπούλα αγάπησα, από το κωμειδύλλιο Ο αγαπητικός της βοσκοπούλας], Ο βοριάς που τ' αρνάκια παγώνει κ.ά. Ο Λίνος Πολίτης (Ποιητική Ανθολογία, Εισαγωγή, σ. 11) σημειώνει: «Είναι ένας ποιητής περίεργα διχασμένος. Γράφει αδιάκριτα στη δημοτική ή στην καθαρεύουσα, καθώς και ποιήματα επικολυρικά ή μικρότερα λυρικά, τον γνησιότερο εαυτό του τον βρίσκει ωστόσο στους ελάσσονες τόνους των ειδυλλιακών του ποιημάτων, σε μια στιχουργική μορφή ιδιαίτερα μελωδική». Χαρακτηριστικό ότι σε επιστολή του δηλώνει το θαυμασμό του για την ποίηση του Διονυσίου Σολωμού.



### Διονύσου πλους [απόσπασμα]

**Α**πό τα μέσα τον 19ου αιώνα μεταφέρεται στην Ελλάδα ένα αισθητικό ρεύμα που προσπαθεί να μιμηθεί τα αρχαία ελληνικά πρότυπα και ονομάζεται νεοκλασικισμός. Η τάση αυτή ενισχύθηκε από τη μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα, κέντρο του αρχαίου ελληνικού πνεύματος. Αρχιτεκτονικά δείγματα αυτής της τάσης είναι τα κτήρια του Πανεπιστημίου, της Εθνικής Βιβλιοθήκης, της Ακαδημίας, του Ζαππείου κ.ά., αλλά και πολλά σπίτια στην Αθήνα, μερικά από τα οποία σώζονται ακόμη (νεοκλασικά). Κύρια στοιχεία τους είναι οι κίονες, τα αετώματα στην πρόσοψη και πάνω από τα παράθυρα, τα πήλινα αγάλματα σε κόγχες και τα ακροκέραμα.

Στην ποίηση η τάση αυτή εκδηλώνεται με τη γλώσσα που γίνεται συχνά αρχαίζουσα και τη χρήση αρχαίων θεμάτων. Χαρακτηριστικό δείγμα είναι το ποίημα Διονύσου πλους του Αλέξανδρου Ρίζου Ραγκαβή, που έχει ως θέμα του την απόπειρα των Τυρρηνών πειρατών να απαγάγουν το θεό Διόνυσο. Το ίδιο θέμα παριστάνεται ανάγλυφο στο θριγκό του μνημείου του Λυσικράτη στην Αθήνα –κι ας σημειώσουμε ότι ο Ραγκαβής ήταν και αρχαιολόγος.

Η έκτασις του αχανούς  
Αιγαίου εκοιμάτο,  
κ' έβλεπες δυο ουρανούς·  
ο εις είν' άνω κυανούς,  
γλαυκός ο άλλος κάτω.

⚡

Αἰ διαλείπουσαι πνοαί  
του ἔαρος εφύσων  
αμφίβολοι καὶ αραιαί·  
μακρὰν δ' εφείνοντ' ὡς σκιαί  
αἰ κορυφαί των νήσων.

⚡⚡

Ἡ δύσις, πύλη φλογερά,  
λαμπρὰς ἀντανακλάσεις  
ἠκόντιζεν εἰς τὰ νερά,  
ὡς ἀν ἐνέμοντο πυρά\*  
τὴν πλάκα τῆς θαλάσσης.

⚡⚡

Ἀλλ' ὅπου νότος εἰς γλαύκας  
ταινίας τὴν ἐρρίκνου,  
τί ἦτον; ὄρνις ἢ ολκάς,  
ἦτις ἐτάνυε λευκάς  
τὰς πτέρυγας ὡς κύκνου;

⚡⚡

Ἦτον ολκάς, οὐχί πτηνόν·  
ὡς δ' ἔφθασε πλησίον,  
μέλαν εφείνετο βουνόν  
καὶ τὸν ἰστόν του Τυρρηνῶν  
ἐκόσμει ἐπισείων.\*

.....

⚡⚡

---

πυρά, τὰ: φωτιές.

ἐπισείων, ο: μικρὴ τριγωνικὴ σημαία στὴν κορυφὴ τοῦ ἰστοῦ.

Ἦν το κατάστρωμα εὐρύ,  
πλήρης ἀνδρῶν ἡ πρῦμνη,  
βῆμα τὴν ἐκρούε βαρὺ·  
ἀντηχοῦν ἀγριοὶ χοροὶ  
κι ἐνυαλίων ὕμνοι.\*

⚔

Εἰς δε τὴν πρῶραν ἀπαλῶς  
εἰς δέρματα πανθήρων  
νέος κατέκειτο καλός,  
εἰς τὸ βραχίον' ἀμελῶς  
τὸ σῶμα υπεγείρων.

⚔

Χιτῶνα εἶχε κροκωτόν\*  
μετὰ χρυσῶν ἀμμάτων.\*  
Πλην καταρρέων ὁ χιτῶν,  
γυμνὸν κατέλιπεν αὐτόν  
ἐπάνω τῶν γονάτων.

⚔

Σπανία ἦν ἡ καλλονὴ  
αὐτοῦ τοῦ νεανίου.  
Μάλλον εφάινετο γυνή,  
ἔχουσα ὄψιν εὐγενή  
καὶ πλήρη μεγαλείου.

⚔

---

**ὕμνοι ἐνυαλίων:** πολεμικά τραγούδια (ἐνυάλιος : πολεμικός, πολεμιστής).

**κροκωτός:** με χρώμα κρόκου, χρυσοκίτρινο.

**ἀμματα, τα:** κάθε τι που δένει, τὸ σχοινί, ἡ ταινία, ὁ κρίκος, ἡ πόρπη, ἡ αλυσίδα (ἀπὸ τὸ ρῆμα: ἀπτω = συνάπτω, δένω).

Χρυσούν εκράτει αφ' ενός  
περίγλυφον κρατήρα,  
και με θωπεύματα κυνός  
ωραία τίγρις ταπεινώς  
τω έλειχε την χείρα.

❧

Επί της άλλης δε χειρός  
προσέκλινεν ηρέμα  
νεάνις, κρίνος ανθηρός,  
και εις το βλέμμα της πυρός  
αυτός προσήλου βλέμμα.

❧

.....

❧

Ποία εντέλεια! Εικών  
εφαίνετο μαρμάρου,  
θαύμα της τέχνης γλυπτικών.  
Αλλ' ως αυτή δεν ην λευκόν  
το μάρμαρον της Πάρου.

❧

Εις σε προσπλέκει η Κλωθώ  
του βίου μου το νήμα.  
Σε μόνον, μόνον σε ποθώ,  
και ως δεσμί' ακολουθώ  
το προσφιλές σου βήμα.

## ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

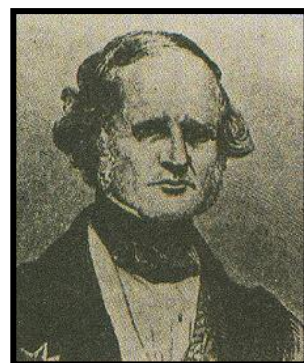
1. Να αναλύσετε τις εικόνες που απαρτίζουν το φυσικό περιβάλλον, όπου ταξιδεύει το πλοίο.
2. Να αναλύσετε τα επιμέρους στοιχεία που συνθέτουν τη σκηνή με το θεό Διόνυσο και την ακολουθία του. Πώς ερμηνεύετε τη συστοιχία ανάμεσα σ' αυτή και στην κατάσταση που επικρατεί στη φύση (σε αντίθεση με την κατάσταση που επικρατεί στον όμιλο των ναυτών). (Να λάβετε υπ' όψη τις ιδιότητες του Διονύσου ως θεού.)



Αιμίλιος Προσαλέντης (1859-1926), Το Μνημείο του Λυσικράτους, Εθνική Πινακοθήκη

## Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής (1809-1892)

Γιος του φαναριώτη λόγιου Ιάκωβου Ρίζου Ραγκαβή, γεννήθηκε στην Κων/λη. Σπούδασε στο Μόναχο και κατέβηκε στην Ελλάδα, ως αξιωματικός στην αρχή, αλλά σύντομα πέρασε σε διοικητικές θέσεις. Διετέλεσε καθηγητής αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο, υπουργός εξωτερικών και πρέσβης. Πέθανε στην Αθήνα. Έγραψε ποικίλα έργα: ποιήματα, δράματα, διηγήματα, μυθιστορήματα (Ο αυθέντης τον Μωρέως), στρατιωτικά συγγράμματα, αρχαιολογικά, διδακτικά εγχειρίδια, Γραμματολογίες, απομνημονεύματα. Δικό του είναι το ποίημα Ο κλέφτης [Μαύρη είναι η νύχτα στα βουνά], που έγινε εμβατήριο και τραγουδήθηκε πολύ ως τις μέρες μας. «Ύστερα από τα μισά του αιώνα, ακολουθώντας την τάση της εποχής, εξαρχαίζει τη γλώσσα του και, εγκαταλείποντας το ρομαντισμό, φτάνει σ' ένα νεοκλασικισμό, που τον διακρίνει μια εξαιρετική επιτήδευση και κομψότητα στη γλώσσα. Έξοχο παράδειγμα ο γνωστός Διονύσου πλους (1864)» (Αίνος Πολίτης, Ποιητική Ανθολογία, Εισαγωγή, σ. 11).



**ΜΟΥΣΙΚΗ ΑΝΘΟΔΕΣΜΗ  
Β  
Συλλογή Μελωδιών  
έφηρμοσμένων εις άσματα του  
Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ**

## Ασμάτιον

**Ο** Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος θεωρήθηκε ένας από τους κορυφαίους εκπροσώπους του ρομαντισμού. (Εμφανίζεται σε μια εποχή που η ποίηση των Φαναριωτών αρχίζει να φθίνει και κυριαρχούν οι τάσεις για επιστροφή στην αρχαία γλώσσα και την ανασύσταση του αρχαίου μεγαλείου). Θεματική του ποιήματος που περιλαμβάνεται στη συλλογή Στόνοι (1866), είναι η αναληψία και η απιστία της γυναίκας. Όπως έχει γραφτεί, η ευαισθησία του δεν μπορεί να δει στη γυναίκα παρά ένα πλάσμα ανάληπτο, που προορισμός του είναι να βασανίζει τον άντρα. Βέβαια το θέμα αποτελεί κοινό τόπο όχι μόνο της ρομαντικής ποίησης, αλλά και της εποχής.

Όπως βλέπεις εις την λίμνην την εικόνα σου πιστήν,  
άνω ταύτης όσω είσαι  
άμα δε αναχωρήσης, έπαυσες να ζωγραφήσαι,  
και η λίμνη διαγράφει την εικόνα σου αυτήν.

☞

Ούτω και ενόσω μένης εις την φίλην σου εμπρός,  
σ' εικονίζει, αγαπάσαι  
φεύγεις; αι στιγμαί εκείναι θα διαγραφώσι πάσαι,  
και θα έλθουν πάλιν άλλοι να κατοπτρισθούν λαμπρώς.

☞

Εις τον άνεμον μη λέγε τα δεινά σου· δεν σ' ακούει.  
Εις την άμμον μη χαράσσης τ' όνομα σου· θα χαθή.

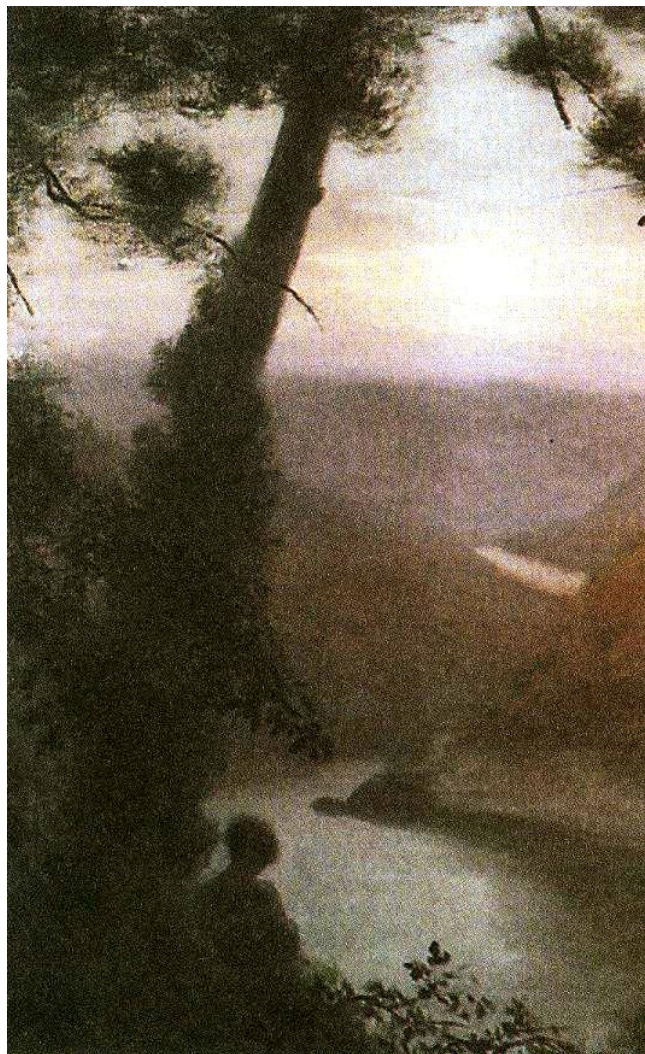
☞

Όστις κρούει την ψυχήν την γυναικείαν, μάτην κρούει·  
ό,τ' εις γυναικός χαράξης την καρδίαν, θα σβεσθή.

## ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Το ποίημα αποτελεί τυπική περίπτωση της ρομαντικής ποίησης: καθαρεύουσα γλώσσα, εύκολη στιχουργία, ύφος ρητορικό. Προσπαθήστε να υποστηρίξετε, βασιζόμενοι στο ίδιο το ποίημα, αυτές τις απόψεις.
2. Με ποιες εικόνες παρουσιάζει ο ποιητής τη γυναικεία απιστία;



Maurice Chabs, Ενατένιση

---

## Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος (1843-1873)

---

Γεννήθηκε και πέθανε στην Αθήνα. Σπούδασε νομικά και σε ηλικία 23 ετών αναγορεύτηκε διδάκτωρ της Νομικής Σχολής. Πατέρας του ήταν ο ιστορικός Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος. Έργα του:

α) Μελέτες: Σκέψεις ενός ληστού ή η καταδίκη της κοινωνίας (1859), Η περί ποιηθής θεωρία του Πλάτωνος (1860), κ.ά. Ποίηση: Στόνοι (1866), Χελιδόνες (1867), Ορφεύς – επικολυρικόν ποίημα (1868), Πυγμαλίων – επικολυρικόν ποίημα (1869). Πεζά: Χαρακτήρες – Διάλογοι πεζοί και έμμετροι (1870). Θέατρο: Συζύγου εκλογή – κωμωδία (1868), Αγορά, κωμωδία (1871). Συγκεντρωτικές εκδόσεις του έργου του: Ανέκδοτα έργα (1894), Τα Άπαντα, εκδ. Γ. Φέξη (1897), Τα Άπαντα, Λογοτεχνική Βιβλιοθήκη Φέξη (1915).



**ΤΑ ΑΠΑΝΤΑ ΤΟΥ  
ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ**

**ΜΥΘΟΙ  
ΠΟΙΗΣΕΙΣ – ΑΣΜΑ ΑΣΜΑΤΩΝ – ΑΓΟΡΑ  
– ΣΥΖΥΓΟΥ ΕΚΛΟΓΗ – ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ – ΠΕΖΑ**

**ΜΕΤΑ ΠΡΟΛΟΓΟΥ**



**ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ  
ΕΚΔΟΤΙΚΟΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ  
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΦΕΞΗ  
1897**

Γα Ἄπαντα, Εξώφυλλο

## Το άσμα του Ορφέως<sup>1</sup>

Παρήλθον ημέραι και χρόνοι μεγάλοι,  
εις βάτους επνίγη το εύβοτρυ κλήμα,  
η κόμη γονέων σεπτών ελευκάνθη  
και μείρακες ήδη τα βρέφη θα είναι  
αφ' ότου της ξένης η άλμη μας ζει.

ωξω

Ο ναύτης με μόχθους ιθύνων το σκάφος  
εν μέσω λαιλάπων κι εν μέσω θηρίων,  
ο πλάνης περών των ερήμων τα πλάτη,  
προς τ' άστρα το βλέμμα ποσάκις εγείρει  
ποθών να εικάσει την πάτριον γην.

ωξω

Ω! πότε θα ρίψει αγκύρας το πλοίον  
εν μέσω λιμένοςφιλτάτης πατρίδος;  
Ω, πότε θα κλίνει ο ναύτης τα στέρνα  
εν μέσω αγκάλης μνηστής ερωμένης;  
Βοήθει τους άνδρας ναυτίλους, Βορρά!

ωξω

Εκεί εις εκάστου καλύβην πατρώαν,  
εκεί εις εστίας φαιδράν λαμπηδόνα,  
ή όπου το κύμα εκπνέει την δείλην  
συνέρχεται άπας ο οίκος ευχέτης  
και κλαίει απόντας γονείς, αδελφούς.

ωξω

---

1. Το ποίημα ανήκει στη συλλογή Γαλάτεια (1898).

**Α! τις εορτή και φιλήματα ποία,  
οπότεν το φίλτατον έδαφος φθάσεις  
εκεί, όπου πρώτον τον ήλιον είδες  
και φθίνει το στήθος πιστής σου συνεύνου  
κι υγραίνεται τ' όμμα μητρός γηραιάς!...**

## **ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ**

---

- 1. Ποιο είναι το θέμα του ποιήματος και πώς συνδέεται με τον τίτλο του ποιήματος; (Σημειώστε ότι ο Ορφείας συνόδευσε τους Αργοναύτες στην εκστρατεία τους και με τη γοητεία των κατευναστικών ήχων της χρυσής λύρας του οι Αργοναύτες δελεάστηκαν και δεν υπέκυψαν στις οργιαστικές διασκεδάσεις της Λήμνου και τη γοητεία των Σειρήνων. Εκτός τούτου, με τη μουσική του ακινητοποίησε, κατά μια εκδοχή, τις Συμπληγάδες Πέτρες και νάρκωσε το δράκοντα που φύλαγε το χρυσόμαλλο δέρας, βοηθώντας έτσι να ευοδωθεί ο σκοπός της εκστρατείας).**
- 2. Από ποια συναισθήματα διακατέχονται οι ναυτικοί και με ποια μέσα κατορθώνει ο ποιητής να τα προβάλλει;**



**Marc Chagall (Σαγκάλ) (1889-1985), Ο μύθος τον Ορφέα**

---

## Σπυρίδων Βασιλειάδης (1845-1874)

---

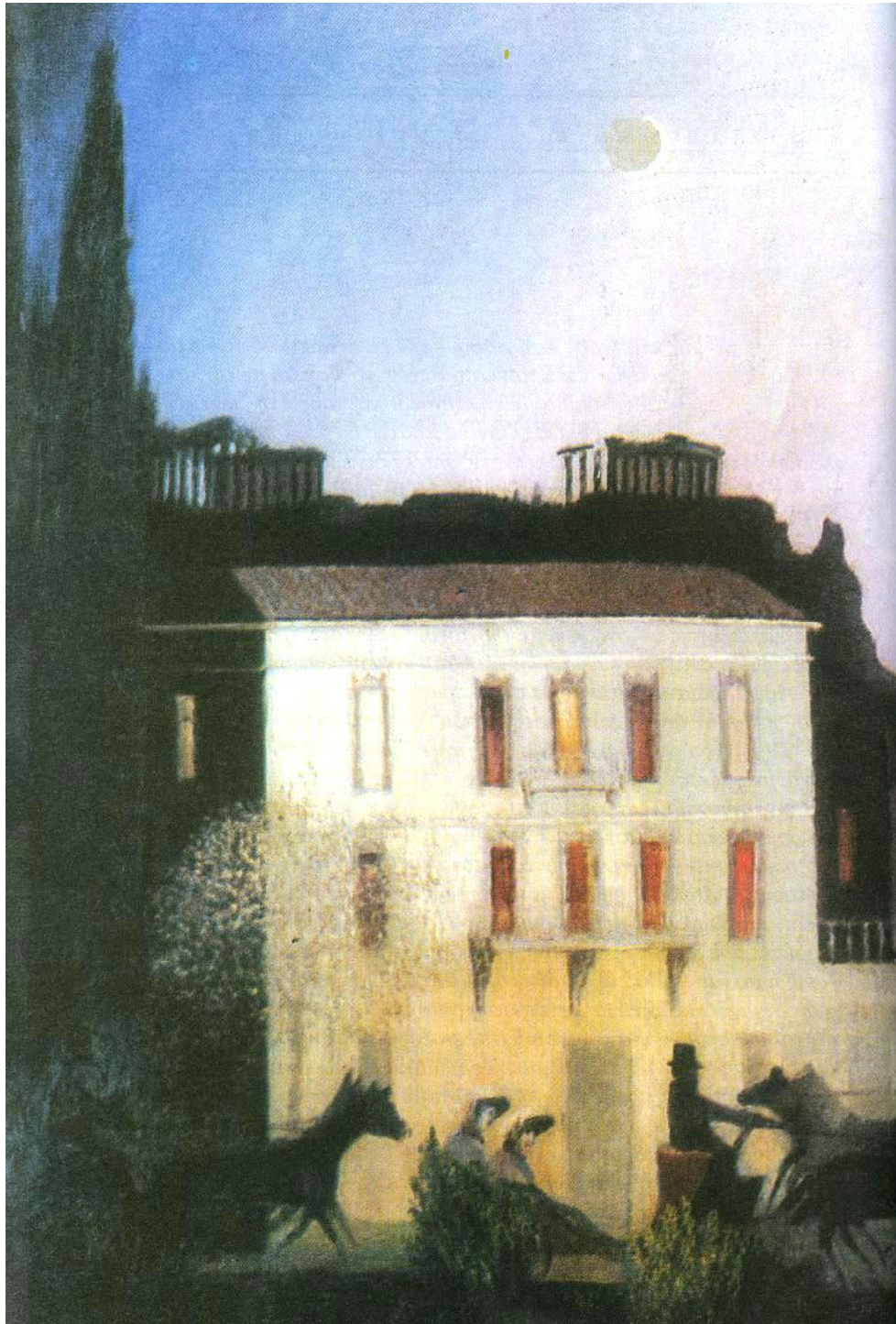
Γεννήθηκε στην Πάτρα. Σπούδασε νομικά και για ένα διάστημα έζησε στο Παρίσι όπου και πέθανε. Ποιητής, θεατρικός συγγραφέας και κριτικός. Έργα: Ποίηση: Εικόνες και κύματα (1866), Έπεα πτερόεντα. Θεατρικά: Γαλάτεια. Το σύνολο των έργων του εκδόθηκε σε τέσσερις τόμους με το γενικό τίτλο Αττικάί νύκτες (1873-1874).

**Δ**ύο ιδεολογικά κέντρα θα επηρεάσουν την ελληνική παιδεία κατά τη διάρκεια του αγώνα και πριν απ' αυτόν: το Φανάρι με τον αρχαϊσμό του και τα Εφτάνησα με την προτίμησή τους στη ζωντανή γλώσσα. Στο ανεξάρτητο όμως ελληνικό κράτος θα επικρατήσουν οι γλωσσικές απόψεις των αρχαϊστών, τις οποίες διέτύπωσε στο μανιφέστο του «Νέα Σχολή του γραφομένου λόγου» το 1853 ο Παν. Σούτσος.

Η νεοελληνική πεζογραφία ακολουθεί την περίοδο 1830-1880 τα ευρωπαϊκά λογοτεχνικά πρότυπα και ρεύματα, κυρίως το ρομαντισμό, που μεταφέρουν στην Ελλάδα, όπως είπαμε, οι Φαναριώτες (Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής, 1809-1892 και Παναγ. Σούτσος, 1806-1868). Για την ανάπτυξη της πεζογραφίας υπήρχαν οι αναγκαίες προϋποθέσεις: ικανοποίηση αναγκών (συναισθηματικών, ηθικών), ζήτηση, μεταφράσεις ευρωπαϊκών μυθιστορημάτων. Η πρώτη απόπειρα για συγγραφή πεζού κειμένου έγινε από τον Κοραή που έδωσε σε τέσσερις συνέχειες στα “Προλεγόμενα” της Ιλιάδος ένα χαριτωμένο κείμενο, του Παπατρέχα, με σαφείς διδακτικούς σκοπούς.

Η νεοελληνική πεζογραφία αυτής της περιόδου πολώνεται ανάμεσα στο ρομαντισμό και στην απόπειρα ανίχνευσης της πραγματικότητας. Στα ρομαντικά έργα ανήκουν το επιστολικό μυθιστόρημα του Παν. Σούτσου Ο Λέανδρος (1834), που απηχεί το πνεύμα του Βέρθερου του Γκέτε και το ιστορικό μυθιστόρημα του Α. Ρ. Ραγκαβή Ο αυθέντης του Μορέως, που μιμείται τον Ιβανόη του Ουόλτερ Σκοτ. Παράλληλα, εμφανίζονται και

νέα αστικά μυθιστορήματα, που απεικονίζουν τη σύγχρονη πραγματικότητα με μια διάθεση σατιρική και κριτική. Τέτοια είναι τα μυθιστορήματα του Γρηγ. Παλαιολόγου *Ο πολυπαθής* (1839) και *Ζωγράφος* (1842) και το ημιτελές του Ιάκωβου Πιτσιπίου *Ο πίθηκος Ξουθ ή τα ήθη του αιώνας* (1848). Αυτά αποτελούν κατά κάποιο τρόπο τους προδρόμους των αξιόλογων ρεαλιστικών έργων, όπως *Η Πάπισσα Ιωάννα* (1866) του Εμμ. Ροΐδη, *Ο Θάνος Βλέκας* (1855) του Παύλου Καλλιγά, *Η Στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι του Χ. Δημόπουλου* και *ο Λουκής Λάρας* (1879) του Δημ. Βικέλα.



**Tivadar Csontváry (1853-1919), Περίπατος στην Αθήνα  
με νέο φεγγάρι (1904) Μουσείο Janus Pannonius,  
Pécs (Ουγγαρία)**

### Ο Πολύπαθης [απόσπασμα]

**Ο** Πολύπαθης (1839) είναι από τα πρώτα μυθιστορήματα της περιόδου 1830-1880. Προηγήθηκε το ερωτικό επιστολικό μυθιστόρημα του Παν. Σούτσου Ο Λέανδρος (1834) που είχε πρότυπο, όπως είπαμε, το Βέρθερο του Γκέτε. Με τον Πολύπαθη ο Γρ. Παλαιολόγος, όπως δηλώνει στον πρόλογο του, προσπάθησε να δώσει μια τερπνή ιστορία αποβλέποντας παράλληλα στη «διόρθωσιν των ηθών», να ενώσει δηλαδή «το ηδύ με το ωφέλιμον». Στο μυθιστόρημα αυτό ο ήρωας του Αλέξανδρος Φαβίνης αφηγείται σε πρώτο πρόσωπο τις περιπέτειες του βίου του, ενώ παράλληλα απεικονίζει τα ήθη ανθρώπων διαφορετικών χαρακτήρων, κοινωνικών τάξεων και τόπων. Πρότυπό του έχει το γαλλικό μυθιστόρημα Gil Blas του Le Sage. Είναι «ο ελληνικός Ζιλβλάσιος», κατά την έκφραση του ίδιου του Παλαιολόγου. Στο απόσπασμα που ακολουθεί (Κεφ. Ζ΄ του δεύτερου βιβλίου) ο ήρωας μόλις σώθηκε από τρικυμία και ναυάγιο και μεταφέρεται με άλλους ναυαγούς στην Κωνσταντινούπολη με ένα οθωμανικό πλοίο. Για κακή τους όμως τύχη, αιχμαλωτίζονται στο Βόσπορο από ένα ρωσικό πολεμικό πλοίο λόγω του πολέμου Ρωσίας-Τουρκίας και οδηγούνται στο Χάρκοβο της Ρωσίας, όπου νέες περιπέτειες περιμένουν το Φαβίνη.

Είχον την τύχην να σύρω την προσοχήν εμπόρου, όστις ήξευρε τινάς λέξεις ιταλικάς, και μαθών ότι γνωρίζω αυτήν την γλώσσαν, με emίσθωσε δια να τον διδάξω την αριθμητικήν. Ευχαριστήσας την Ειμαρμένην

και δι' αυτήν την μικράν της παραμυθίαν,\* ήρχισα το διδασκαλικόν επάγγελμα με τόσην επιτυχίαν, ώστε μετά τριμηνίαν ο τεσσαρακοντούτης και πολυγένειος μαθητής μου επροχώρησεν αρκετά και σπανίως πλέον μετεχειρίζετο τον κομβολογικόν πίνακα,\* με τον οποίον οι Ρώσοι συνηθίζουν εν γένει να λογαριάζουν. Ο Κύριός μου ήταν δούλος ευγενούς τίνος, όστις, αν και πολύ ολιγώτερον πλούσιος από αυτόν, δεν έστεργε να τον ελευθέρωση μ' όλον οπού τω προσέφερε σημαντικός ποσότητας· τούτο δε, από φιλοδοξίαν μόνον, δια να έχη δούλον μιλλιονάριον.\* Ο Ρώσος μου προς τούτοις ήτον ευλαβής εις άκρον, καθώς οι πλείστοι των ομογενών του: εφύλαττεν ακριβώς όλας τας τεσσαρακοστάς, τας τετραδοπαρασκευάς και αυτάς τας Δευτέρας. Προσηύχετο ώρας πολλάς έμπροσθεν του εικονοστασίου του, συγκειμένου από εκατόν περίπου πηχιαίας εικόνας και έκαμνε τακτικώς πρωί και εσπέρας ανά εκατόν μεγαλοούρους μετανοίας. Δεν ελεούσε μεν ποτέ πτωχόν, αλλά τούτο, δια να μην εμψυχώση την επαιτείαν· έκαμνε προς τούτοις πολλά λαθρεμπόρια, αλλά και τούτο, δια να βοηθήση τους δυστυχείς τελώνας, οι οποίοι πληρωνόμενοι παρέβλεπον. Θα ειπήτε ότι αδικούσε το αυτόκρατορικόν ή δημόσιον ταμείον, αλλ' αι προσευχαί και γονυκλισίαι, όχι ασήμαντα αμαρτήματα τοιαύτα, αλλά και πολύ μεγαλύτερα εκπλύνουν. Το μόνον ελάττωμα του ευλαβέστατου Κυρίου μου ήτον να μη ξυλίζη την γυναίκα του, ήτις εκ τούτου ήτον απαρηγόρητος, διότι

---

**παραμυθία:** παρηγοριά.

**κομβολογικός πίναξ:** ειδικό όργανο με χάντρες, το αριθμητήρι, για τη διευκόλυνση αριθμητικών πράξεων.

**μιλλιονάριος:** εκατομμυριούχος.

το απέδιδεν εις αδιαφορίαν. Εάν με ηγάπα, με είπεν μίαν ημέρα, καθ' ην ευρών αυτήν κλαίουσαν ηρώτησα την αιτίαν της θλίψεώς της, εάν με ηγάπα καθώς πρέπει ο ανήρ μου, δεν ήθελεν αδιαφορεί δι' εμέ. Βλέπεις, ότι ούτε γραία είμαι, ούτε δυσειδής.\* Διατί λοιπόν τόση ψυχρότης: Εγώ ήμην μέχρι τούδε πιστή εις αυτόν, και αν ενίοτε βλέπω με ερωτικόν όμμα τινά άνδρα, το κάμνω επίτηδες διά να κινήσω την ζηλοτυπίαν του, και να τον κατορθώσω να με απόδειξη εμπράκτως ότι με αγαπά· διότι δεν αγνοείς βεβαίως ότι όστις αγαπά ζηλεύει. Εις μάτην όμως. Ο άσπλαγχνος, μόλις τετράκις με έδειρεν εις διάστημα δύο ετών αφού με ενυμφεύθη, και τούτο όχι από αγάπην αλλά την μεν, διότι εναντίον της θελήσεώς του επλήρωσα τους μισθούς θεραπευ- νίδος συλλυπηθείσα αυτήν, την δε διότι έδωκα κατά λάθος εις πτωχόν αργυρούν αντί χάλκινου νομίσματος· τας άλλας δύο δι' οικονομικός πάλιν αιτίας. Αλλά και εγώ θα αρχίσω εις το εξής να ερωτεύομαι, και θα ερωτευθώ τόσον δυνατά, ώστε να τον φέρω εις συναίσθησιν. Παράξενος πολύ μοι εφάνη η αιτία των δακρύων της Κυρίας μου. Ως συμπαθητικός\* επάσχισα λοιπόν να την παρηγορήσω, και δια να φθάσω ταχύ- τερα εις τον αθώτατον σκοπόν μου ησπάσθην τας χείρας της. Αυτή όμως, επιθυμούσα ως φαίνεται, να βάλη άνευ περαιτέρω αναβολής εις πράξιν την απόφα- σίν της, συνεκινήθη και με απέδωκε τον ασπασμόν εις τας παρειάς, με πολλή θερμότητα. Είναι μεν παραδε- δεγμένον εις την Ρωσίαν, να ασπάζονται αι γυναίκες τους άνδρας εις το πρόσωπον όταν τας χειροφιλούν,

---

**δυσειδής:** δύσμορφος, άσχημος.  
**συμπαθητικός:** συμπάσχων.

αλλά το φίλημα της Κυρίας μου ήτον άλλου είδους. Μόλις διεδέχθη το μειδίαμα τους κλαυθμούς της, και παρουσιάζεται αιφνιδίως ο μαθητής μου, κρατών παχύτατον και ροζώδες ξύλον, με τον οποίον εμέτρησε και τα ιδικά μου και της φιλτάτης συζύγου του τα κόκκαλα. Δεν ηξεύρω εάν αυτή ηυχαιριστήθη πολύ απολαύσασα την τόσον ποθητήν απόδειξιν της συζυγικής αγάπης. Όσον το κατ' εμέ, δεν επεθύμουν να την προμηθεύσω αυτήν την ευχαρίστησιν με βλάβην της ωμοπλάτης μου. Εις τρία βήματα κατέβην την σκάλαν και εξήλθον από την οικίαν του Ρώσου μου τόσον τρομαγμένος, ως να με εκυνήγα όλον το τάγμα του Εωσφόρου.

## ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Βασισμένοι στο κείμενο να αναζητήσετε τα μέσα που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας για να πετύχει, όπως λέει στον πρόλογο του, το “ηδύ με το ωφέλιμον”.
2. Να συγκεντρώσετε τα χωρία που δείχνουν την ειρωνεία με την οποία ο αφηγητής παρατηρεί και απεικονίζει τα ήθη των κυρίων του.



---

## Γρηγόριος Παλαιολόγος (1774-1844)

---

Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Σπούδασε γεωπόνος στην Αγγλία, Γερμανία, Ελβετία και Γαλλία. Το 1829 έρχεται στην Ελλάδα και διορίζεται έφορος των εθνικών κτημάτων και διευθυντής του Προτύπου Αγροκηπίου Τίρυνθος. Το 1833 γίνεται «Γραμματέας της επί των Εσωτερικών Γραμματείας», δηλαδή του Υπουργείου Εσωτερικών. Έργα του: Τα μυθιστορήματα Ο Πολυπαθής (1839) και Ο Ζωγράφος (1842). Εκτός από μυθιστορήματα δημοσίευσε και μελέτες σχετικές με γεωπονικά ζητήματα.



Henri Pickesgill (1782-1875), Ελληνίδα Κόρη (1829)  
Μουσείο Μπενάκη

---

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 3ου ΤΟΜΟΥ

---

<b>ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΗ ΣΧΟΛΗ</b> .....	6
Εισαγωγή .....	6
<b>Ανδρέας Κάλβος, Ο φιλόπατρις, εκδ. Ίκαρος</b> (επιμ. Pontani) .....	13
<b>Εις Αγαρηνούς, εκδ. Ίκαρος (επιμ. Pontani)</b> .....	21
<b>Τα ηφαίστεια, εκδ. Ίκαρος (επιμ. Pontani)</b> .....	27
<b>Διονύσιος Σολωμός,</b> <b>Ελεύθεροι Πολιορκημένοι εκδ. Ίκαρος</b> (επιμ. Λ. Πολίτη) .....	41
<b>Στοχασμοί του ποιητή, εκδ. Ίκαρος (επιμ. Λ. Πολίτη)</b> .	43
<b>Η γυναίκα της Ζάκυθος, εκδ. Ίκαρος (επιμ. Λ. Πολίτη)</b>	77
<b>Ο Πόρφυρας, εκδ. Ίκαρος (επιμ. Λ. Πολίτη)</b> .....	83
<b>Ιάκωβος Πολυλάς, Ερασιτέχνης, Βασική Βιβλιοθήκη,</b> τόμ. 14 .....	90
<b>Γεράσιμος Μαρκοράς, Πατρική ευτυχία,</b> <b>Βασική Βιβλιοθήκη, τόμ. 14</b> .....	94
<b>Ανδρέας Λασκαράτος, Προβόδισμα (ποίημα)</b> .....	97
<b>Τα μυστήρια της Κεφαλονιάς, (απόσπασμα), Άπαντα,</b> <b>Άτλας, τόμ. 5</b> .....	100
<b>Λορέντζος Μαβίλης, Λήθη, Βασική Βιβλιοθήκη,</b> τόμ. 14 .....	107
<b>Μούχρωμα, Βασική Βιβλιοθήκη, τόμ. 14</b> .....	109
<b>Αριστοτέλης Βαλαωρίτης, Φωτεινός, (απόσπασμα),</b> <b>εκδ. Ερμής (Γ. Π. Σαββίδης)</b> .....	113
<b>ΟΙ ΦΑΝΑΡΙΩΤΕΣ ΚΑΙ Η ΡΟΜΑΝΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ</b> <b>ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ (1830-1880)</b> .....	118
Εισαγωγή .....	118

<b>Αλέξανδρος Σούτσος, Επιστολή Προς τον βασιλέα της Ελλάδος Όθωνα (απόσπασμα), (επιμ. Λ. Πολίτη)</b>	
<b>Ποιητική Ανθολογία Δ΄, εκδ. Δωδώνη .....</b>	<b>124</b>
<b>Γεώργιος Ζαλοκώστας, αναχώρησής της, Ποιητική Ανθολογία, εκδ. Δωδώνη .....</b>	<b>129</b>
<b>Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής, Διονύσου πλους (απόσπασμα), Βασική Βιβλιοθήκη .....</b>	<b>131</b>
<b>Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος, Ασμάτιον, Βασική Βιβλιοθήκη, .....</b>	<b>137</b>
<b>Σπυρίδων Βασιλειάδης, Το άσμα του Ορφέως, Το άσμα του Ορφέως, Ανθολογία Ηρ. και Ρένου</b>	
<b>Αποστολίδου .....</b>	<b>141</b>
<b>Η πεζογραφία - Το μυθιστόρημα .....</b>	<b>144</b>
<b>Γρηγόριος Παλαιολόγος, Ο Πολύπαθης (απόσπασμα), εκδ. Ερμής (Α. Αγγέλου) .....</b>	<b>147</b>





**Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').**

***Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.***